ЎЗБЕКИСТОН АДАБИЁТИ ВА САНЪАТИ

1956 йил 4 январдан чиқа бошлаган

1991

18 ЯНВАРЬ
№ 3 (3107)
ЖУМА

Ўзбекистон ССЖ мадҳияси конкурсининг дастлабки натижалари

Ўн иккинчи чақириқ Ўзбекистон ССР Олий Кенгашининг биринчи сессияси Фан, халқ таълими ва маданий меросни асраш ҳамда Миллатлараро муносабатлар, тил ва маданият қўмиталарига Ўзбекистон ССР Давлат мадҳиясининг янги матнини ва мусиқасини тайёрлаш ишларини ташкил этишни топширган эди. Қўмиталар мадҳиянинг шеърий матнини тайёрлаш ва саралаш бўйича конкурс ўтказдилар. Конкурсга беш ой давомида ёпиқ имзолар билан олтмишдан ортиқ муаллиф ўз шеърларини тақдим этди. Ҳар икки қўмита таркибига кирган Ўзбекистон ССР халқ депутатлари конкурс шартларига биноан барча келган матнларни синчиклаб ўрганиб чиқдилар. Қўмиталарнинг қўшма мажлисларида конкурсга тақдим этилган матнлар атрофлича муҳокама қилинди ва Давлат мадҳиясига қўйиладиган юксак талаблар нуқтаи назаридан демократик тарзда саралаб олинган тўртта матн Олий Кенгаш Раёсати муҳокамасига тақдим этилди.

Олий Кенгаш Раёсатининг мажлисида «Қўнғиртовлиқ», «Элбек» имзолари билан юборилган қуйидаги икки матнни халқ муҳокамасига қўйиш учун матбуотда эълон қилиш лозим деб топилди. Келажакда кенг жамоатчиликнинг фикрини ҳисобга олган ҳолда шу муқобил матнларнинг биттаси танлаб олиниб, Ўзбекистон ССР Олий Кенгашига тақдим қилинади.

Бугун эълон қилинаётган муқобил матнлар ҳақидаги таклиф ва фикр-мулоҳазалар Ўзбекистон ССР Олий Кенгашининг Фан, халқ таълими, маданий меросни асраш ҳамда Миллатлараро муносабатлар, тил ва маданият қўмиталарига (Тошкент, Намойишлар хиёбонига) ёзиб юбориш мумкин.

Конкурсга

«Элбек» матни

ЎЗБЕКИСТОН ЖУМҲУРИЯТИНИНГ ДАВЛАТ ФАХРИЯСИ

Айланур Еру Кўк, айланар мангу,
Она Ўзбекистон! Ёниқ чироғинг.
Озодлик ўзбекка азалий орзу,
Гувоҳдир Туркистон — қадим тупроғинг!
Аждодлар руҳига салламно!
Шуур, шукуҳига салламно!

Офтоб диёрисан: яшнар дала, боғ,
Мардларинг сабоғи тирик, барқарор.
Жайҳунинг, Сайҳунинг белингга белбоғ,
Туз-нонинг ҳалол, пок, дин-имонинг ёр!
Олов-оташингга салламно!
Сарвар қуёшингга салламно!

Барча эл оламда бўлсин жону тан,
Йўқолсин адоват, тенгсизлик, зулмат.
Ўзига қутлуғдир ҳар битта Ватан,
Ўзига улуғдир ҳар битта миллат!
Зулм адосига салламно!
Эрклик нидосига салламно!

Пойдор бўл, элдор бўл, о, Ўзбекистон,
Ўз туғинг, ўз туғронг — бахт-иқбол, яша!
Кураш — бу мангулик, ҳақиқат ва шон,
Толеингда абад истиқлол яшна!
Истиқлол йўлига салламно!
Истиқбол йўлига салламно!

(*) истиқлол — миллий мустақиллик.

«Қўнғиртовлиқ» матни

МАДҲИЯ

Асрлар қаъридан келар карвонинг,
Чорлар ушалмаган орзу-армонинг.
Жаҳонда ягона Ўзбекистонсан,
Маърифат, истеъдод бўлғай сарбонинг,

Оққан дарёнг яна ҳайқириб оқсин,
Ўчган машъалларни мардларинг ёқсин.
Дўстга дўст бағри кенг, меҳнатсевар эл,
Дунёда сенга ҳам бахт кулиб боқсин.

Уйғониш еллари эсмоқда такрор,
Табаррук аждодлар руҳи сенга ёр,
Улуғ даҳолари пайдо бўлган чоғ
Оламни ўзига қаратган диёр!

Оққан дарёнг яна ҳайқириб оқсин,
Ўчган машъалларни мардларинг ёқсин.
Дўстга дўст, бағри кенг, меҳнатсевар эл,
Дунёда сенга ҳам бахт кулиб боқсин!

Бу замин кенгга кенг, торларгадир тор,
Кўкларга учгудек қанотларинг бор.
Инон ўз кучингга, жон Ўзбекистон!
Парвозинг ҳур бўлғай, эркинг барқарор.

Оққан дарёнг яна ҳайқириб оқсин,
Ўчган машъалларни мардларинг ёқсин.
Дўстга дўст, бағри кенг, меҳнатсевар эл,
Дунёда сенга ҳам бахт кулиб боқсин!

(ЎзТАГ)

1991 — НАВОИЙ ЙИЛИ

Улуғ ўзбек шоири, Шарқнинг беназир мутафаккири Алишер Навоий таваллудининг 1991 йили ўтказиладиган 550 йиллиги муносабати билан Бутуниттифоқ юбилей комиссияси тузилди. Бу комиссия қуйидагилардан иборат: В.В. Карпов (раис), И. А. Каримов (раиснинг биринчи ўринбосари), О. Э. Ёқубов (раис ўринбосари), С. П. Колов (раис ўринбосари), Ю. И. Суровцев (раис ўринбосари), Ҳ. Исмоилов (масъул котиб), С. А. Азимов, Ч. Т. Айтматов, Г. А. Анжапаридзе, И. О. Аузин, С. А. Баруздин, В. Э. Беэкман, Ю. В. Бондарев, А. А. Вознесенский, Р. Ҳ. Ҳамзатов, Н. Н. Губенко, В. И. Гусев, Е. А. Евтушенко, С. П. Залигин, И. Зиедонис, В. В. Зуенок, С. Н. Иванов, М. Қаноатов, С. Б. Капутикян, Ш. З. Камолхўжаев, Р. Ф. Казакова, Мустой Карим, Довуд Қўғултинов, Я. А. Козловский, С. И. Липкин, Д. С. Лихачев, В. И. Мартинкус, М. И. Мачавариани, Э. Б. Межелайтес, Т. Миннуллин, Ю. М. Мушкетик, Наби Ҳазрий, Б. И. Олейник, Е. Ю. Сидоров, Ўлжас Сулаймонов, А. О. Тамм, Максим Танк, А. Ҳ. Ҳакимов, И. К. Чобану, Комил Яшин.

«Литературная газета», 1991 йил, 9 январь.

Ҳамид ИСМОИЛОВ:

ЭЛЛАРНИ БИРЛАШТИРАЁТГАН ШОИР

Яқинда Москвада Алишер Навоийнинг 550 йиллик тўйини Бутуниттифоқ миқёсида ўтказиш бўйича йиғилиш бўлиб ўтди. Унда ёзувчи В. Карпов раислигида Бутуниттифоқ юбилей комиссияси тузилди. Шоир ва таржимон, ССЖИ Ёзувчилар уюшмасида ўзбек адабиёти бўйича адабий маслаҳатчи Ҳ. Исмоилов мазкур комиссиянинг масъул котиби қилиб сайланди. Мухбиримиз К. Матёқубовнинг у билан суҳбати улкан тўйга тайёргарлик ишлари хусусида борди.

— Улуғ шоир ва мутафаккир Алишер Навоийнинг тўйи — бу тўла маънода ер юзидаги тараққийпарвар халқлар томонидан эътироф этилган маданиятимизнинг, халқимизнинг тўйидир. Шунинг учун унга нафақат мамлакатимизда, ҳатто чет элларда ҳам катта тайёргарлик кўрилмоқда. Мен, аввало, хизмат юзасидан бўлганим икки чет давлатдаги навоийхонлик анжуманларига тайёргарлик тўғрисида тўхталмоқчи эдим.

Алишер Навоийнинг номи Францияда XVII асрдан бошлаб шуҳрат қозонган. Унинг асарлари фаранг тилига таржима қилиниб, тадқиқотлар олиб борилган. Бу ишлар кейинги 70 йил ичида бироз тўхтаб қолган. Бу йил эса улуғ шоир тўйига катта ҳозирлик кўрилмоқда. Масалан, Париждаги «Диферанс» нашриёти жаҳон адабиёти дурдоналарини ўз ичига олувчи машҳур «Орфей» сериясида ҳазратнинг «Девон»ини нашрга тайёрламоқда. Ундаги асарларни шоир ва таржимон Жан Пьер Балп билан ҳамкорликда ўгирдик. Шу йилнинг сентябрь ойида нашрдан чиқадиган бу девондаги асарлар икки тилда ўзбек ва фаранг тилларида берилади.

Навоийхонлик тантаналари асосан тўрт жойда ўтказилиши мўлжалланмоқда. Булар — Жорж Помпиду номидаги санъат ва техника марказида, Араб дунёси институтида, Миллий кутубхонада ва «Комеди Франсез» театрида бўлиб ўтади. Бундан ташқари, бошқа жойларда лекциялар, суҳбатлар уюштириш режалаштирилган.

Парижда жойлашган ЮНЕСКО даги ўз мамлакатимизнинг вакиллари «Алишер Навоийнинг 500 ёки 600 йиллик тўйи эмас экан, унинг 550 йиллигини катта доираларда ўтказиш шартмас», деб лоқайд муносабатда бўлиб турган бир пайтда фаранг ижодкорлари, шоирларининг бу ташаббуслари ғоят эъзозлидир. Энг қувончлиси шундаки, Жан Пьер Балп нашр этилаётган девоннинг қалам ҳақини тўлалигича ўз мамлакатида ўтадиган навоийхонлик тантаналарига бағишлади.

Америка Қўшма Штатларининг Колумбия ва Пенсилвания дорилфунунларида маъруза ўқиш жараёнида, бу юртда ҳам Алишер Навоий ижодига қизиқиш ниҳоят катта эканлигини сездим. У ерга бориб қолган туркистонлик юртдошлар билан учрашдим. Неъматулла Бегич афанди раҳбарлик қилаётган «Туркистон» жамияти фаолияти билан ҳам танишдим. Жамият 9 февралда улуғ шоирга бағишланган анжуман ўтказиш тараддудида ва асарлари тарғиботи билан ҳам шуғулланмоқда.

Бу анжуманнинг мақсади аниқ. Маълумки, Туркистондан бориб қолган катта авлод вакиллари улуғ бобомиз ижодий меросидан хабардор. Лекин Америкада таваллуд топган ёш туркистонликлар бу меросдан бир қадар узилган. Демак, навоийхонлик анжумани ўша ёшларни тарихимиз билан боғлаш учун ҳам зарур.

Кези келганда, яна бир масалани ўртага ташламоқчи эдим. Ҳозир ошкоралик ҳуқуқларидан фойдаланиб чет эллардаги ёш ватандошларимизни жумҳуриятимизга таклиф қилсак. Улар, истаганлари албатта, бу ерда бир-икки ой туриб ҳаётимиз, ишимиз, маданият, санъат, адабиётимиз билан танишса, қадриятларимизни билса, биз билан яқиндан боғланса. Чунки улар инглиз, немис, фаранг тилларини яхши билишади ва ўйлайманки, бизнинг ғарбу шарқдаги тарғиботчиларимизга айланарди. Уларнинг ўз аждодлари юртига меҳри боғланарди. Қолаверса, бу ёш ватандошларимиз орасида чет элларнинг таълимини олган етук мутахассислар ҳам борки, уларнинг жумҳуриятимиз ҳаётига фойдаси ҳам тегарди. Шунинг учун жумҳуриятимиз президенти, бошқа раҳбарлар, касаба уюшмалари, комсомол ташкилотлари бу ишда бош-қош бўлишларини истардим.

Америкада, юқорида айтганимдек, нафақат туркистонликлар, америкаликлар ҳам навоийхонликка тайёргарлик кўрмоқдалар. Ўтган йил декабрь ойида «Ўрта Шарқ» журнали қошида Навоий жамияти тузилди. Ва бу жамият шу йилни Навоий йили деб эълон қилди. Шу кунларда шоир ҳаёти ҳамда ижоди ҳақида маърузалар уюштирилмоқда.

Калифорния дорилфунунида профессор Андраш Бодроглигети раҳбарлигида шу йил охирида Алишер Навоий тўйига бағишланиб катта йиғилиш ўтказилади. Америка нашриётларида шоирнинг китоблари нашрга тайёрланмоқда. Бу китоблардаги асарларни бизда тайёрланган таглама таржималар асосида бир қанча шоирлар ўгирмоқдалар. Профессор Вольтер Фельдман эса «Сабъаи сайёр» достонини таржима қилишга киришди.

Шунингдек, Олмония, Малайзия, Япония, Туркияда ҳам юбилейга ҳозирлик бораётганидан хабаримиз бор. Улар билан тўй кунларида борди-келдиларимиз давом этади. Умуман, жаҳон маданиятида Навоий деб аталган қитъа томон силжиш пайдо бўла бошлагани ғоят қувончлидир. Хўш, шундай пайтда ўзимизда тўй борасида нималар қилинмоқда?

Яқинда Дўрмонда Таржима маркази ташаббуси билан Алишер Навоийга бағишланган илмий-амалий анжуман бўлиб ўтди. Бунга қўшни жумҳуриятлардан, Москва, Ленинград, Ёқутистон, Бошқирдистон ва бошқа жойлардан таржимонлар келишди. Улар шу кунларда шоир ғазалларини ўз она тилларига ўгирмоқдалар. Таржима асарлар Ғ. Ғулом номидаги нашриётда чоп этилади.

Бу яхши тадбирдан қувониш керак. Лекин шу ўринда бир иштибоҳни ҳам айтиб ўтиш лозим. Таржимонлар орасида негадир гуржи, латиш, эстон, литва, молдаван дўстларимиз кўринмади. Уларнинг нима сабабдан келмаганлигини суриштирсам, кимдир: «Бу жумҳуриятлардан ижодкорлар чақирилмасин», деб кўрсатма берган эмиш.

Оллоҳ-оллоҳ, наҳотки Навоийни ҳам иттифоқдаги, марказдаги низоларнинг гаровига айлантирсак. Улуғ дўстлик сарчашмасида турган бобомиз мероси зиёсидан дўстларимизни бенасиб қилсак. Бу кечирилмас ҳолдир!

Юбилей муносабати билан амалга оширилаётган яхши ишлар қаторида баъзи нуқсонларни ҳам айтиб ўтишни истардим. Тўйга жумҳуриятимиз ҳукумати томонидан 89 минг сўм пул ажратилибди. Ҳозирги кунда бу маблағ қанчалик қудратга эгалигини тасаввур қилиш қийин эмас.

Агар шу пулни ажратган мутасаддиларимиз улуғ бобомизнинг ҳаёти ҳақида кенгроқ тасаввурга эга бўлганларида эди, ҳазратнинг ибратли ишлари олдида ўз қилмишларидан уялишарди. Эмишким, Ҳиротнинг султонларидан бири халққа солиқ солган пайт, ҳазрат ёш мирзонинг олдига келиб, халққа мушкул тушмасин деб ўз хазинасидан бутун Ҳирот аҳли учун 500 минг динор кепакий тўлабди. Узр, биз раҳбарларимиздан улуғ шоир учун 500 минг сўм маблағ талаб қилаётганимиз йўқ. Лекин улар маънавий хайрихоҳликни улуғ устоддан астойдил ўрганишларини истардим. Бунга фурсат ҳам баҳона — Алишер Навоийнинг 550 йиллик тўйи.

МАРОҚЛИ УЧРАШУВ

Тошкент вилоят кутубхонасида улуғ мутафаккир Алишер Навоийнинг 550 йиллик юбилейига бағишланган учрашув бўлиб ўтди.

Учрашувда Тошкент Давлат дорилфунуни профессорлари А. Хожиаҳмедов, Б. Қосимов, Ўзбекистон Ёзувчилар уюшмаси котиби Т. Малик, олимлар Ҳ. Муҳаммадхўжаев, У. Долимов, С. Аҳмедов, Ш. Ризаев, А. Эркинов сўзга чиқиб, Алишер Навоийнинг ҳаёти ва ижодий фаолияти, ўлмас асарлари тўғрисида ўз фикр-мулоҳазаларини билдирдилар.

А. Ҳидоятов номидаги Тошкент драма театри актёрлари А. Бегматова, Ҳ. Арслонов, М. Тешабоева, А. Абдураҳмонов, хонандалар Ш. Баратов, А. Каримов шоир асарларидан намуналар ижро этдилар.

Иштирокчилар «Октябрь» кутубхонасининг тарихий номи «Турон»ни қайта тиклаш тўғрисида Тошкент шаҳар ижроқўми қошидаги атамалар қўмитасига илтимоснома қабул қилишди.

АТАМАШУНОСЛИК МУАММОЛАРИ

Ўзбек тилига давлат мақоми берилиши муносабати билан ташкил топган жумҳурият Нозирлар маҳкамаси қошидаги Атамашунослик қўмитаси қисқа давр ичида бирмунча ишларни амалга оширган бўлса-да, атамашунослигимизнинг бугунги аҳволини қониқарли деб бўлмайди. Жумҳуриятимиз даврий нашрларида, радио эшиттиришлари ва ойнаи жаҳон кўрсатувларида атамаларнинг турлича қўлланилаётганлиги ҳақли эътирозларга ҳам сабаб бўлаётир. Кузатишлар шуни кўрсатадики, атамалар билан ишлашнинг асосий йўналишларини аниқлаб олмай туриб, бу борада ижобий натижага эришиш мумкин эмас.

Куни кеча жумҳуриятимиз Президенти қароргоҳида бўлиб ўтган йиғилишда ана шундай долзарб муаммолар тилга олинди. Таниқли тилшунос олимлар, мутахассис ва амалиётчилар Азим Ҳожиев, Ғани Абдураҳмонов, Ринат Дониёров, Собир Қурбонов, Нурислом Тўхлиев, Ҳабибулла Бектемиров, «Ўзбекистон адабиёти ва санъати» бош муҳаррири Аҳмаджон Мелибоев, ЎзТАГ директори ўринбосари Т. Расулов ва бошқалар сўзга чиқиб, тилимиз равнақи йўлида қилиниши лозим бўлган энг муҳим вазифаларни таъкидлаб ўтдилар. Ҳанузгача Ўзбекистонда тилшунослар жамияти ташкил топмагани, «Ўзбек тили жамғармаси» тузилмагани, бу борадаги тажрибалардан фойдаланилмаётганлиги эътироф этилди. Йиғилиш қатнашчилари атамашунослик ишини яхшилашга жамоатчиликни кенг жалб қилиш, тил равнақи йўлидаги барча саъй-ҳаракатларни бирлаштириш лозимлигини айтдилар.

Йиғилишни Ўзбекистон ССЖ Президенти маслаҳатчиси Б. Назаров олиб борди. Йиғилишда атамашунослик масалаларига бағишланган конференция чақиришга келишиб олинди.

М. ПИРМАТОВ

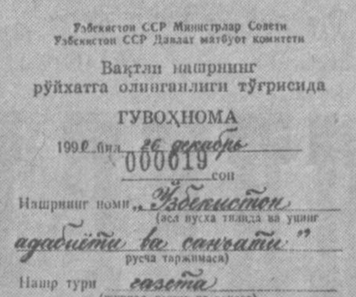
Ўзбекистон ССР Министрлар Совети
Ўзбекистон ССР Давлат матбуот комитети

Вақтли нашрнинг рўйхатга олинганлиги тўғрисида

ГУВОҲНОМА

1990 йил 26 декабрь
000619 сон

Нашрнинг номи „Ўзбекистон адабиёти ва санъати"
(асл нусха тилида ва унинг русча таржимаси)

Нашр тури газета
(журнал, газета ва ҳоказо)

Қайси тил(лар)да босилади ўзбекча

Муассис Ўзбекистон ССЖ Ёзувчилар уюшмаси, Ўзбекистон ССЖ Маданият вазирлиги, Тошкент ш.
(тўла номи ва манзилгоҳи)

Ўзбекистон ССР Давлат матбуот комитети раиси
(имзо)

«Ўзбекистон адабиёти ва санъати» рўйхатга олинди

Жумҳурият Болалар фонди қошида фаолият кўрсатаётган «Томоша» болалар театр-студияси яқинда Москвада ўтган Халқаро театр фестивалидан қайтиб келди. Суратда: ана шу студия қатнашчиларидан бир гуруҳини кўриб турибсиз.

К. РОМЕЕВ суратга олган

«МУҲАББАТ ЎТИНИ ЁҚДИМ...»

Фақат она халқининг эмас, балки бутун инсониятнинг виждони, ор-номуси, фахри бўлган улуғ сиймолар бор. Ҳазрат Алишер Навоий шундай табаррук инсон. Ҳозир жумҳуриятимиз бўйлаб даҳо шоир ва мутафаккир бобокалонимизнинг 550 йиллигига бағишланган адабий анжуманлар, шеърият кечалари бўлиб ўтмоқда. Шу йилнинг 15 январь куни Ўзбекистон Ёзувчилар уюшмаси Ҳамид Олимжон номидаги Адабиётчилар уйида «Муҳаббат ўтини ёқдим...» деб номланган навоийхонлик оқшоми ўтказди. Бу жумҳуриятимиз ёзувчиларининг фаол иштирокида 1991 йили ўтадиган навоийхонликларнинг дастлабкисидир.

Анжуманни шоир Мирзо Кенжабек ва адабий танқидчи, навоийшунос олим Иброҳим Ҳаққул олиб бордилар. Шеърият ва санъат оқшомини И. Ҳаққул мухтасар сўз билан очиб, Алишер Навоийни буюк замондошимиз сифатида, барча замонларнинг ҳамиша замонавий шоири сифатида таърифлади. Шундан кейин жумҳуриятимизнинг кўзга кўринган созанда ва санъат мураббийларидан бўлмиш Шавкат Мирзаев бошчилигидаги чолғувчилар жўрлигида хушовоз хонанда Муножот Йўлчиева Навоий ғазалларини куйлади.

Шоир Мирзо Кенжабек ўз сўзида Ҳусайн Бойқаронинг Алишер Навоийга бағишланган рисоласини тўла ҳолида нашр этиш масаласини ўртага қўйди. У устоднинг улкан тўйи баҳонасида Навоий даврида яратилган ҳамда Навоий асарларига тузилган луғатларни туркум китоблар тарзида босиб чиқариш кечиктириб бўлмас вазифалардан эканини таъкидлади. Яна Мирзо Алишер Навоий ижодининг турли халқларни бирлаштиришга чорлашдек эзгу хусусияти ҳақида гапираркан, биз ўзимизнинг, яъни ўзбек халқининг улуғ турк халқига мансуб эканини, турк қавмларидан бири эканимизни унутмаслигимиз кераклигини айтди.

Бу анжуманда Ўзбекистон Ёзувчилар уюшмаси Бадиий таржима марказининг меҳмонлари — туркманистонлик олим, шоир ва таржимон Назар Гуллаев, қозоқ шоири Насипбек Айтов, белорус шоири Василь Жукович ҳам қатнашдилар.

Назар Гуллаев юбилейга муносиб совға билан келди. Олим туркман тилида Лайли ва Мажнуннинг ишқ қиссасига бағишланган йирик тадқиқотини нашр эттирди. У ҳозир Навоий ғазалларини туркманчага кўчирмоқда. Туркман шоири ўз таржималаридан намуна ҳамда Навоийга бағишлаб ёзган шеърини ўқиб бераркан, шундай деди: «Мен ҳозирча улуғ бобомизнинг ўн ғазалини таржима қилдим. Аслида Навоийни таржима қилдим дейиш уят. Лекин нима қилардик. Бугун шундай бўлиб қолган. Туркманчага таржима қилмасанг туркманнинг Навоийни тушуниши қийин. Ота-боболаримиз улуғ устод асарларини аслида ўқиганлар. Бизнинг вазифамиз — бир-биримизни яхши билиб, бирлашиб халқларимизни юксалтиришдан иборатдир».

Қардош шоир улуғ бир иш қилди. Дуторини қўлига олиб: «Ўн минутча вақтларингни оламан», деди-да, Навоийга нисбат берилган куйни ҳаяжон, катта ихлос билан чала кетди. Бу улуғ куйни туркман халқи не-не замонлар тўфонларидан омон сақлаб, асрлар оша бугунги кунларгача эъзозлаб олиб келган. Ана шу теран куй ижро этилаётганда, минг афсуски, кутилмаган бир беодоблик, шаккоклик юз берди. Кечага тасодифан келиб қолган булҳавас навоийхонлар ивир-шивир қилиб безовталанишга тушдилар. Улар шу пайт улуғ Навоийни ҳам, у яратган жонбахш куйни ҳам эсдан чиқардилар. Назаримда, у кимсаларнинг нотавон кўнгиллари масхарабозлик номерларини тусаб қолган эди. Энг ачинарлиси, залда бундай арзон томошаталаблар кўп эди...

Қозоқ шоири Насипбек Айтов Навоийнинг чинакам ихлосмандларидан. У — «Садди Искандарий» достонининг таржимони. Насипбек Навоий ғазалларидан таржималарини ўқиб беришдан аввал дил сўзларини изҳор этди. «Улуғ турк халқига тангри улуғ одамларни берган, — деди у. — Коммунизм қурамиз, деб биз — турклар бир-биримизни танимай қолдик. Қозоқ халқи ҳам Навоий бобосининг асарларини яхши билмайди. Мен юбилейга «Садди Искандарий»ни таржима қилиб, нашр эттирдим. Таржима жараёнида Навоий бобомнинг арвоҳи урмасин, деб кучим борича уриндим. Кечалари таржима қилиб ўтириб, қаттиқ таъсирланиб йиғлаган пайтларим ҳам бўлди. «Хамса»нинг бешала достонини ҳам тўла таржима қилсам, бобомнинг олдидаги бурчимни ўтагандай сезардим ўзимни».

Навоийхонлик оқшомида белорус шоири Василь Жукович ҳам сўзлаб, таржималаридан ўқиб берди. У Навоий шеърларини Минскда белорус тилида китоб қилиб чиқармоқчи.

Навоийхонлик оқшомида шоирлар — Омон Матжон, Мирзо Кенжабек, Усмон Азимов, Тўра Мирзо, Илёс Маллаев Алишер Навоий ғазалларидан, устод ғазалларига боғлаган мухаммасларидан ўқиб бердилар. Тўра Мирзо Тошкентнинг бош майдонини Алишер Навоий номи билан аташ таклифини киритди.

Анжуманда хонанда Илёс Маллаев, хонанда Бахтиёр Холхўжаев раҳбарлигидаги «Турон чечаги» дастаси Навоий ғазаллари билан айтиладиган қўшиқларни ижро этдилар.

Кеча қатнашчилари Литвадаги қонли воқеалар муносабати билан Литва халқига ҳамдардлик изҳор қилиб Литва жумҳурияти Олий Кенгашига, шу фожиали воқеалардан норозилик билдириб СССР Олий Кенгашига телеграммалар йўллашга қарор қилдилар.

М. САЪДИЙ

ЛОЙИҲА

ЎЗБЕКИСТОН ЁЗУВЧИЛАР УЮШМАСИНИНГ ДАСТУРИ

I УМУМИЙ ҚОИДАЛАР

1. Ўзбекистон Ёзувчилари уюшмаси Ўзбекистон жумҳуриятининг фуқаролари бўлган профессионал адабиётчиларнинг кўнгилли мустақил ташкилотидир.

2. Ўзбекистон Ёзувчилари уюшмаси ўз фаолиятида мазкур дастурга амал қилади. Ўзбекистон жумҳурияти Конституцияси талаблари ва қонунларига риоя эта бориб, Ўзбекистон Ёзувчилар уюшмаси ўз Дастури ва унинг вазифаларига биноан сиёсий, хўжалик ҳамда ижтимоий-маданий масалаларни ҳал этишда қатнашади, цензуранинг ҳар қандай шаклини тан олмай, уни ижод эркинлигига зид нарса деб ҳисоблайди; давлат сири ва ҳарбий сирни матбуотда эълон қилиш, шунингдек, Ўзбекистон Конституциясида тақиқланган тарғибот ва даъватлар бундан мустаснодир.

3. Ҳар қандай маъмурий лавозимни эгаллаб турган ёки сайлаб қўйиладиган ҳайъатлар таркибига кириш, аввалги хизматлар, мукофотлар, фахрий унвонлар ва бошқа хил тақдирланишлар билан боғлиқ бирон-бир имтиёзга йўл қўйиб бўлмаслигидан келиб чиқиб, ушбу Дастур Ўзбекистон Ёзувчилари уюшмаси аъзоларининг тенглиги ва мустақиллигига кафолатнома бўлиб хизмат қилади.

4. Ўзбекистон Ёзувчилари уюшмаси ва унинг аъзолари ўз Дастурига мувофиқ ССЖИ Ёзувчилари уюшмасининг умумий фаолиятида шартнома асосида иштирок этадилар.

II. ЎЗБЕКИСТОН ЁЗУВЧИЛАРИ УЮШМАСИНИНГ МАҚСАДЛАРИ

5. Инсонпарварлик, байналмилалчилик, ижтимоий адолат, жумҳуриятимизда истиқомат қилаётган барча халқларнинг миллий онгини уйғотиш таомилларини ижоднинг асосий йўналишлари деб билган ҳолда уюшма аъзолари эркин адабий ижод билан машғул бўлишларига ёрдамлашиш.

6. Ўзбекистон ёзувчиларининг ижодий ишлари тўғрисида ғамхўрлик қилиш, уларни ҳимоя этиш ва уларга ёш (бошловчи) адабиётчиларда маҳоратни тарбиялаб бориш ҳуқуқини бериш.

7. Ўзбек адабиёти ва жумҳуриятда вужудга келган бошқа миллий адабиётлар мероси тўғрисида жон куйдириш.

8. Ўзбек адабиётининг сара асарларини бошқа тилларга ва жаҳон адабиётларининг энг яхши намуналарини ўзбек тилига таржима қилиш.

9. Жумҳуриятлараро ва халқаро адабий алоқаларни кенгайтириш.

10. Шу санаб ўтилган мақсадларга биноан Ўзбекистон Ёзувчилари уюшмаси:

а) энг муҳим масалаларни муҳокама қилиш учун қурултой (умумий йиғилишлар) чақириб туради;

б) машваратлар ташкил этади, адабий кечалар уюштиради, таваллуд саналарини нишонлайди ва ҳоказо;

в) ижодий мусобақалар эълон қилади, ўз мукофотларига эга бўлган ҳолда улар билан ёзувчиларни тақдирлаб туради, давлат мукофоти ва бошқа мукофотлар олишга номзодлар кўрсатади;

г) ёзувчилар учун ижодий ва маиший шароитлар яратиб бериш тўғрисида ғамхўрлик қилади;

д) ишламаётган истиқболли ёш ёзувчиларга нафақа таъсис этади.

11. Ўзбекистон Ёзувчилари уюшмаси ўз мақсадларига мувофиқ қуйидаги ҳуқуқларга эгадир:

а) нашриётларни ташкил этиш, ойномалар, рўзномалар ва бошқа нашрлар чиқариб туриш;

б) маҳаллий ташкилотлар таъсис этиш, Ўзбекистон Ёзувчилари уюшмасининг бўлимларини ёки ижодий фаолиятни ривожлантириш учун зарур бўлинмаларни, жумладан, бадиий адабиёт таржимонларини тайёрлаш марказини, адабиёт олий мактабларини ва ҳакозо муассасаларни таъсис этиш;

в) Ўзбекистон Ёзувчилари уюшмасини қўллаб-қувватлашга ҳамда ёзувчилар хотирасини абадийлаштиришга қаратилган жамғармалар вужудга келтириш.

III. ТАШКИЛИЙ ТУЗИЛИШ

12. Ўзбекистон Ёзувчилари уюшмаси ҳақиқий аъзолардан, мухбир-аъзо (хайрихоҳ) лардан ва фахрий аъзолардан ташкил топади.

13. Ўзбекистон Ёзувчилари уюшмасига ўзига хос ва бадиий жиҳатдан етук адабий асарлар ёзган ёки эълон қилган ҳамда уюшма дастурини эътироф этадиган Ўзбекистон фуқароси аъзо бўла олади.

14. Ўзбекистон жумҳуриятидан ташқари истиқомат қилувчи ўзбек ёзувчиси, шунингдек, фаолияти ёки ижоди ўзбек адабиёти билан боғлиқ бўлган ёзувчи мухбир-аъзо бўлиши мумкин.

15. Ўзбек адабиётига алоҳида хизмати сингган кишилар Ўзбекистон Ёзувчилари уюшмасининг фахрий аъзоси бўла олади.

16. Ўзбекистон Ёзувчилари уюшмасининг аъзоси қуйидаги ҳуқуқларга эга:

а) уюшманинг раҳбар унвонларини сайлаш ва уларга сайланиш;

б) ёзувчини Ўзбекистон Ёзувчилари уюшмаси аъзолигига тавсия этиш;

в) қурултойларда (умумий йиғилишларда) ҳал қилувчи овоз билан қатнашиш;

г) таклифлар киритиш, уюшма фаолиятига алоқадор барча масалалар юзасидан ўз фикрини билдириш ва уни ҳимоя қилиш;

д) Ўзбекистон Ёзувчилари уюшмаси раҳбариятининг мажлисларида муҳокама этилаётган масалалар юзасидан ўзини қизиқтирган барча маълумотларни олиш;

е) уюшма доирасида жанрлар бўйича, нафосатни тушуниш ёки белгиларга қараб бирлашган, ўз матбуот нашри бўлган турли ижодий гурунглар ташкил этиш;

ж) Ўзбекистон Ёзувчилари уюшмасининг моддий мададидан фойдаланиш;

з) муаллифлик ҳуқуқини муҳофаза қилиш юзасидан ва бошқа ҳар қандай ҳуқуқий ёрдам сўраб уюшма ёки унинг бўлимлари ва ташкилотлари раҳбарларига мурожаат қилиш;

и) ўз фаолияти ёхуд хулқи муҳокама этилаётганда шахсий ҳозир бўлиш;

к) уюшма таркибидан ихтиёрий чиқиб кетиш;

17. Ўзбекистон Ёзувчилари уюшмасининг мухбир-аъзоси қуйидаги ҳуқуқларга эга:

а) уюшма қурултойларида (йиғилишларида) ва бошқа кенгашларда маслаҳат овози билан иштирок этиш;

б) уюшма ташкил этадиган ҳар қандай тадбирларда қатнашиш;

в) мазкур Дастурнинг 15 бўлими г, д, ж, з, и моддаларида белгиланган ҳуқуқлардан фойдаланиш.

18. Ўзбекистон Ёзувчилар уюшмасининг фахрий аъзоси — Ўзбекистон жумҳуриятининг фуқароси — уюшма аъзоси билан баробар ҳуқуқларга эга. Бошқа фахрий аъзолар мухбир-аъзолар қатори ҳуқуқларга эгадирлар;

19. Ўзбекистон Ёзувчилари уюшмасининг барча аъзолари унинг Дастурига амал қилишлари шарт.

20. Уюшма аъзолари кириш бадали ва йиллик аъзолик бадалларини тўлайдилар. Мухбир-аъзолар ва фахрий аъзолар бундай бадаллардан холидирлар.

21. Ўзбекистон Ёзувчилари уюшмаси аъзолигига ва мухбир-аъзолигига уюшма бошқаруви котиботи яширин берилган оддий кўпчилик овоз билан қабул қилинади.

22. Уюшманинг фахрий аъзолари умумий йиғилиш (қурултой) да яширин овоз бериш йўли (оддий кўпчилик овоз) билан сайланади.

23. Бошқарув котиботи аъзоликка номзодлар аризасини Ўзбекистон Ёзувчилари уюшмаси аъзоларидан камида 3 та тавсиянома ва ижодий кенгаш тавсияномаси бўлган тақдирдагина муҳокама қилади.

24. Ўзбекистон Ёзувчилари уюшмасига аъзоликдан фақат бошқарув котиботи чиқара олади. Уюшма аъзолигидан чиқариш тўғрисидаги тавсияни бошқарувга котибот ва ёзувчиларнинг касбкор ахлоқ-одоби масалалари билан шуғулланувчи Виждон ҳакамлиги бериш ҳуқуқига эгадирлар.

Уюшма аъзоси Ўзбекистон Ёзувчилари уюшмасининг дастурига хилоф иш қилган (дастурга амал қилмаган, аъзолик бадалларини тўламаган, уюшма обрўсига путур етказган ва ҳоказо) ҳолдагина бошқарув котиботи уни уюшма таркибидан чиқара олади. Бошқарув котиботи аъзоларининг камида 2/3 қисми ёқлаб овоз берган ҳолдагина уюшма аъзосини уюшма сафидан чиқариш тўғрисидаги қарор қабул қилинган ҳисобланади.

25. Аъзоликдан чиқарилган киши Ўзбекистон Ёзувчилари уюшмасининг қурултойи ёки умумий йиғилишига арз билан мурожаат қилиши мумкин.

Б. УЮШМАНИНГ БОШҚАРИЛИШИ

26. Камида ҳар тўрт йилда бир марта чақириб туриладиган қурултой Ўзбекистон Ёзувчилари уюшмасининг олий раҳбар унвони ҳисобланади. Навбатдан ташқари қурултой уюшма бошқаруви ёки уюшма аъзолари томонидан (барча ҳақиқий аъзоларнинг камида учдан бир қисми талаби билан) чақирилиши мумкин.

27. Ўзбекистон Ёзувчилари уюшмасининг қурултойи яширин берилган оддий кўпчилик овоз билан уюшманинг биринчи котибини (кўпи билан 8 йилга), уюшма бошқарувининг тафтиш ҳайъатини, Виждон ҳакамлигини ва Адабиёт жамғармаси бошқарувини сайлайди.

Бошқарув ҳақ-ҳуқуқларини (кишилар сони, бошқарув котиботи ёки раёсати зарурлиги ва бошқа масалаларни) қурултой белгилаб беради. Бундан ташқари тасдиқланган ҳуқуққа кўра қурултой яширин овоз бериш йўли билан Ўзбекистон Ёзувчилари уюшмаси ўзига тегишли нашриётлар, матбуот нашрлари (ойномалар, рўзномалар ва ҳоказо)нинг бош муҳаррирларини, ССЖИ Ёзувчилари қурултойига вакилларни сайлайди. Қурултой Ўзбекистон Ёзувчилари уюшмасининг дастурини, унга кирадиган ўзгартишларни тасдиқлайди, уюшма аъзоларининг аризаларини қараб чиқади.

28. Бошқарув яширин берилган оддий кўпчилик овоз билан бошқарув биринчи котибининг ўринбосарини, котибларини (зарур топилса — бошқарув котиботи ёки раёсатини) сайлайди.

29. Ўзбекистон Ёзувчилари уюшмаси бошқаруви ва унинг биринчи котиби уюшманинг бутун фаолиятига раҳбарлик қилиб, ҳар йилги умумий йиғилиш (ялпи мажлис) қурултойда ҳисобот беришади. Бошқарув зарур ҳолларда муҳаррирларни ҳамда ёзувчилар қурултойига, халқаро анжуманларга вакиллар сайлайди, Ўзбекистон ва жумҳуриятлар Иттифоқи халқ депутатлигига номзодлар кўрсатади.

30. Тафтиш ҳайъати ўзига раис сайлайди, аъзоларига вазифалар тақсимлаб беради. Ҳайъат Ўзбекистон Ёзувчилари уюшмаси дастурига биноан уюшма бўлимлари, Адабиёт жамғармаси ва бошқа муассасаларининг молиявий-хўжалик фаолиятини текширади ва бу тўғрида бошқарувга, умумий йиғилишлар ёки қурултойга мунтазам ахборот бериб туради.

31. Виждон ҳакамлиги касбкор ахлоқ-одоби масалаларини қараб чиқувчи ҳайъат бўлиб, ёзувчилар унга муайян келишмовчиликлар юзага келганда мурожаат қилишлари мумкин.

32. Ўзбекистон Ёзувчилар уюшмасининг Виждон ҳакамлиги, жойлардаги бўлимлари ҳамда бошқа ташкилотлар (ҳайъатлар, бирлашмалар, кенгашлар, нашриётлар, муҳарририятлар ва ҳоказо) уюшма Дастурига ҳамда уюшма бошқаруви ёки қурилтойида тасдиқланган ўз низомларига асосан иш кўрадилар.

IV. ҲУҚУҚИЙ ҚОИДАЛАР

33. Ўзбекистон Ёзувчилари уюшмасига юридик шахс ҳуқуқи ва шундан келиб чиқадиган ҳуқуқ ҳамда вазифалар берилади.

Уюшма қуйидаги ҳуқуқларга эга: мулк сотиб олиш ва уни ўзидан соқит қилиш, шартномалар тузиш, қўлёзмаларни нашрга тайёрлаш ва китоблар нашр этиш, Дастурда белгилаб қўйилган мақсадларга хизмат қилувчи хўжалик ҳисобидаги ҳамда кооператив корхоналар ташкил этиш; қарз олиб фойдаланиш, даъво қўзғатиш ва суд ҳамда давлат (жумҳурият) ҳакамликларига даъволар бўйича жавоб бериш; ташқи иқтисодий фаолият олиб бориш, ёзувчилар манфаатларини ҳимоя қилиш ва муаллифлик ҳуқуқларини рўёбга чиқариш учун уларнинг топшириқларига кўра иттифоқ — жумҳурият ҳамда хорижий нашриётлар, томоша кўрсатувчи ва бошқа ташкилотлар билан шартнома-ҳуқуқий асосларида ўзаро муносабатларга киришиш; ССЖИ Ёзувчилари уюшмасининг топшириғи ҳамда ишончи билан унинг манфаатларини ҳимоя қилиш учун барча давлат ва жамоатчилик ташкилотларида ваколатли вакил бўлиб иш кўриш.

34. Ўзбекистон Ёзувчилари уюшмаси, унинг бўлимлари, унга қарам ташкилотлар (нашриётлар, муҳарририятлар, клуб, бюро, ширкатлар ва бошқалар) ҳамда хориждан сотиб олинган ташкилий техника, ускуналар, асбоб-анжомлар уюшма фаолияти учун зарур ашёлар Ўзбекистон ёки жумҳурият Иттифоқи бюджетига ўтказиладиган давлат ҳамда маҳаллий солиқлардан, божлардан, гумрук ҳақи ва бошқа тўловлардан (КПСС МК ва ССЖИ Нозирлар кенгашининг 1987 йил 14 февралидаги 13-сон қарорига биноан) халосдирлар.

35. Уюшма бошқаруви Тошкентда қўним топган.

36. Уюшма, унинг жойлардаги бўлимлари ва маҳаллий бўлимлари ўз муҳрлари ва рамзий белгиларига эгадирлар.

37. Юридик шахс бўлган Ўзбекистон Ёзувчилар уюшмаси ўз маблағларига ўзи хўжайин ва мустақил молиявий фаолият кўрсатади.

38. Уюшмага қарам бўлган Адабиёт жамғармаси ССЖИ Адабиёт жамғармаси билан шартнома асосида иш олиб боради ва ўзи учун қурилиш билан шуғулланадиган, жумладан, бошқа ташкилотлар ила шерикчиликда уй-жойлар, уюшма биносини, нашриётлар, шахсий буюртмалар, кийим тикадиган устахоналар бунёд этувчи ва улардан фойдаланишни зиммасига олувчи ишлаб чиқариш шўъбалари ташкил этиш ҳуқуқига эгадир. Адабиёт жамғармаси ўз Дастури асосида амал қилади:

39. Ўзбекистон Ёзувчилари уюшмасининг маблағи қуйидаги манбалардан ҳосил бўлади:

а) кириш ва ҳар йилги аъзолик бадалларидан;

б) Ўзбекистон ҳукумати ажратадиган маблағлардан;

в) бошқа муассасалар, ташкилотлардан ва уюшмани қўллаб-қувватловчи кишилардан тушган пуллардан;

г) Уюшмага тегишли нашриётлар ва бошқа ташкилотларнинг даромадларидан, шунингдек, Ўзбекистон ёзувчилари асарларининг жумҳуриятдан ташқарида нашр этилишидан келадиган улушдан;

д) адабиёт жамғармасидан тушадиган маблағлардан;

е) хорижий муассасалар, корхоналар ва айрим шахслар ўтказадиган пуллардан.

40. Ўзбекистон Ёзувчилари уюшмаси унинг қурултойи қарори билан тугатилиши мумкин; уюшма мулкини кимга бериш масаласини тугатиш ҳайъати ҳал қилади; тугатиш ҳайъати съездда сайланади.

Дастур юзасидан барча фикр-мулоҳазаларни Ўзбекистон Ёзувчилари уюшмаси секретариатига ва ҳафталик редакциясига юборишингизни сўраймиз. Жўяли таклиф ва тузатишлар Дастурнинг аслини тайёрлашда инобатга олинади. Адрес:

Тошкент, Бош почтамт, Пушкин кўчаси — 1 уй.

ҲАҚИҚАТ АСРОРИНИНГ ГАНЖИНАСИ

- **Ҳазрат Навоий ибратлари**
- **Моҳиятни кўра билмоқ бахт**
- **Сувbooрат ва сийрат**
- **«Деҳқон-ки, дона сочар...»**

Муҳаммаджон Имомназаров Тошкентдаги Сиёсатшунослик ва бошқарув институтида ўқитувчилик қилади, филология фанлари доктори. У ушбу мақолада бизни бугунги бозор иқтисодига юзма-юз қилиб қўйган вазиятнинг тарихий илдизлари, Навоий даври ва ундан минг йиллар бурун шаклланган умуминсоний муносабатларнинг тадрижий ривожи ва тақдири хусусида фикр юритади.

ҚАДИМ ҚЎЛЁЗМАЛАРДАН бирида шундай дейилади: «Агар сендан сўрасаларки, илм нима, унинг ибтидоси ва интиҳоси қандай белгиланади? Жавоб бергил-ки, илмнинг ибтидоси ҳақни танишдир ва интиҳоси ҳақ йўлида амал қилишдир». Ҳақни таниш учун эса инсон аввало ўз-ўзини англаб етиши керак. Бу борада адабиёт ажойиб кўзгудир. Буюк аждодларимизнинг маънавий мероси шу сабабдан туганмас хазина ҳисобланади. Уларда нафақат бир инсон, балки бутун инсоният ўтмиши, бугуни ва келажаги яхлит намоён бўлади. Алишер Навоийнинг «Лисон-ут-тайр», «Маҳбуб-ул-қулуб» асарларига мурожаат қилсак, бунга яққол ишонч ҳосил қиламиз.

ИНСОН ЯРАТУВЧИДИР

Бизнинг назаримизда, «Маҳбуб-ул-қулуб»нинг бош ва суюкли қаҳрамонлари шоҳ ва султонлар, мунажжим ва воизлар эмас, балки деҳқон ва дарвешдир: «Деҳқон-ки, дона сочар, ерни ёрмоқ била ризқ йўлин очар...» Дунёга дил кўзи билан қарашни ўрганган шоир деҳқонни Одам атога, ўзгаларни унинг қарамоғидаги фарзандларга ўхшатади, оламнинг ободлигини деҳқон меҳнатидан деб ҳисоблайди. Табиатдаги жуда кўп жонзотлар ҳам деҳқон меҳнати самараларидан баҳраманд бўладилар. Демак, шоир таъкидича, деҳқон жамиятда асосий яратувчи кучдир. У инсонлар ва табиат орасидаги мувозанатни сақлайди.

Табаррук китоб «Авесто»да замин аёлга қиёс этилади, уни эркалаш, парвариш этиш улуғ ва муқаддас юмуш сифатида деҳқон зиммасига юкланади. Аждодларимиз ўзлигини таниганидан бошлаб ер, сув ва оловни улуғлаганлар ва дастлабки иккисини пок сақлаш, эзгу ниятларда истифода этиш деҳқон учун ҳам ҳуқуқ, ҳам масъулият саналган.

Мутафаккир адиб жамиятдаги яна бир тоифага — дарвешларга ҳам алоҳида меҳр кўргазган. Афсуски, Навоий асарларидаги айрим мафкурачиларга маъқул келмаган жиҳатлар кўплаб нашрлардан аёвсиз қирқиб ташланарди. Жумладан, «Дарвешлар зикрида» деб номланган 1-бўлимнинг 40-фасли ҳам биз тилга олган асардан «тушиб» қолган. Ҳолбуки, Навоий бу тоифа мисолида ҳақиқий зиёли образини яратади. Ҳақиқий зиёли, яъни, дарвеш элга фақат маърифат, илм нурини тарқатиш билан кифояланмайди, инсонлар дилига поклик, меҳр-оқибат, эзгуликка интилиш, ўз-ўзини англаш туйғуларини сингдиради: «Ичи таши билан мувофиқ, балки оригроқ (покроқ), ботини зоҳир била мусови (тенг мувозанатда), балки ёруғроқ...» Албатта, моддий ва маънавий қиёфа доим муносиб бўлавермайди. «Дарвеш туни йиртуқ, андоқ турур ким, ганж (хазина) макони бузуқ».

Форобий, Беруний, Ибн Синолар ҳукмдорни файласуф бўлишга даъват қилган бўлсалар, Навоий ўз асарларида Ҳусайн Бойқарони «дарвеш-шоҳ» бўлишга ундаган. Ўша замонда дарвешлар деганда кўпроқ сўфийлар, тасаввуф аҳли тушунилган. Уларнинг яратувчилиги, аввало руҳий огоҳлик, маънавий поклик тимсолларини ўзликларида жонли тажассум этишлари билан боғлиқ бўлган. Шу боис улар — маъно (яъни, Ҳақ моҳиятидан огоҳликка интилиш) ва сафо (покликка, маънавий қусурларни енгиб ўтишга жаҳд қилиш) аҳли сифатида улуғланганлар. Алишер Навоийнинг асл дарвешлар — маъно ва сафо, зиё ва ишқ аҳли ҳақидаги мукаммал китоби «Насоимул-муҳаббат мин шамоимул-футувват»дир. Биз ҳануз унинг тўлиқ нашридан умидвормиз.

Деҳқон ва зиёлидан ташқари яна икки асосий ижтимоий тоифа мавжуд бўлиб, улар ҳам жамият учун зарурийдир. Бири — барча ижтимоий соҳалардаги ташкил этувчилар, иккинчиси — косиб-ҳунармандлар, яъни саноат маҳсулотлари ишлаб чиқарувчилардир. Ташкил этувчилар гуруҳи ўз табиатига кўра, то қадим дунёдаги қабила бошлиғидан тортиб, ўрта асрлардаги шоҳ ва султонлар, янги даврдаги буржуа синфигача кўпинча ҳукмронлик мавқеини эгаллаб келганлар. Навоий бу табақа вакилларини биринчи бўлиб таърифлайди: султонлар, беклар, ноиблар, вазирлар, садрлар, шайхул-ислом ва қозилар, лашкарбоши ва ясовуллар... Буларнинг аксарияти мутафаккир шоирнинг аччиқ гиналарига сазовор бўлади. Уларсиз жамият тўкис эмас, аммо уларнинг «ташкил этиш» усуллари давр тақозоси ва ҳукмронликнинг мураккаб ботиний қонуниятлари таъсирида ўта жоҳил ва аёвсиз шаклларда намоён бўлар ва шу сабабли Навоий сингари орифлар ва меҳр аҳли дилида изтироблар уйғотар эди.

Адиб асарида «бозор косиблари» ва ўзга ҳунар аҳлини ҳам аямайди. «Бозорда савдогар косиб — тенгрига хоин ва ваъдага козиб (ёлғончи). Бирга арзирни юзга сотмоқдин аларға минг мубоҳот, мингга тегарни юзга олмоқдин аларға йўқ зарра уёт. Ростлиқ била савдо аларға зиёнкорлиқ ва ваъдага вафо аларға бадкирдорлиқ...» Кўриниб турибдики, Навоий косибни бозорда, иқтисодий муомалада тасвир этмоқда. Бу ерда у хусусий мулкчи, ушбу ҳолатда унинг савдогардан, сармоясини кўпайтириш ғамида юрган корчалон (бизнесмен)дан ақидада фарқи йўқдир. Ҳунар аҳлининг деҳқондан фарқи — у яратувчи сифатида она-табиатдан узилиб қолганлигидир. У табиат билан эмас, бозор билан боғлиқ, бозорда ҳамма нарса нисбий, ё сен алдайсан, ё сени алдайдилар. Деҳқон эса табиат билан мулоқотда, табиатни алдаб бўлмайди, охир-оқибат ўзинг алданиб қоласан. Бу билимни деҳқон ва чорвадор минг йиллик амалий тажрибаси билан чуқур ўзлаштирган.

Яратувчи косиб, ҳунар аҳли ўз пухта маънавий асосини ишлаб чиқмаган, инсонлик моҳиятини англаб етмаган бўлса, оддий бозор товламачиси даражасига тушиб қолиши ёки хонавайрон бўлиши ҳеч гап эмас. Сабаби — инсон табиати ҳам барча воқелик ҳодисалари сингари ўз ички зиддиятига эгадир. У бир тарафдан ҳайвонот оламига, иккинчи томондан Ҳаққа, борлиқнинг маънавий моҳиятига туташдир. «Лисонут — тайр»да таъкидланишича, инсон жисмида тўрт бир-бирига зид моддий унсур бирлашган, дили эса ҳақиқат асрорининг ганжинасидир. Ҳайвонларнинг ҳар қандай тоифаси, аввало, қориннинг қули, қолаверса, ўз наслидан авлод қолдириш вазифасини, табиат буюрган вазифани бажарадилар, яна бир-бирларига емиш бўладилар. Инсонда ҳам ҳайвонларда бўлган барча табиий эҳтиёжлар мавжуд. Агар инсон ўз ақлини маърифат зиёси билан ёритмаса, яратувчилик вазифасини адо этишга онгли муносабатда бўлиб, астойдил шуғулланмаса, дилида ўзгаларга меҳр-шафқат туйғуси ёлқинланмаса, у икки оёқли маҳлуқ — қориннинг қулидир.

Инсонга ақл Ҳақни таниш учун берилган. Агар ақл вазифасидан адашса, дорилик учун мўлжалланган жавҳардан заҳар сифатида фойдаланиш каби ҳолат вужудга келади. Заҳар вазифасини бажара бошлаган ақл қудрати бутун инсониятни заҳарлашга қодирдир. Ўтмиш «лисон-ул-ғайб» эгаларининг асосий фаолияти мазмуни ушбу фалокатнинг олдини олишга қаратилган эди.

ФУТУВВА АҲЛИ

АВВАЛЛАРИ БИЗ соф материализм ва жанговар атеизм позицияларида собитқадамлик кўрсатиб, аждодларимиз меросидан ҳам даҳрийлик унсурларини қидирардик. Мўлжалимизга бир оз мос келадиган фикр ё жумла топсак, уни ҳар томонлама кўз-кўз қилардик. Борди-ю, аксинча бўлса, уларни оммавий нашрлардан туширириб қолдирар, мураккаб ўринларни кўриб-кўрмасликка олиб ўтиб кетар эдик. Энди исломга умумий қайтиш жараёни авж олаётир. Биз ҳам буюк аждодларимиз асарларидаги динга алоқадор ўринларини кўз-кўз қилишга ўтмоқдамиз. «Мана, фалончи ҳам эътиқодли мусулмон бўлган, оллоҳга муножот этган», деб таъкидлаш ҳаракатига тушиб қолдик. Тасаввуфни улуғлаш, барча ўтмиш алломаларимизнинг мутасаввуф эканлигини таъкидлашга уриниш ҳам ушбу жараённинг узвий қисмидир. Ҳар ишда меёр тузук. Инсон табиати фақат руҳий дунёдан иборат бўлмагани сабабли, у агар тўлиқ моддий дунё эҳтиёжларини рад этса, ё бу фоний дунёни тарк этмоғи, ё иккиюзламачиликни, яъни риёликни касб этмоғи лозим. Аҳли футувва ушбу зиддиятни енгиб ўта олган жамоадир. Футувва маънавиятини ўзлаштирган киши амалда яратувчи ва руҳиятда дарвешдир. Унинг ахлоқий жиҳатдан сифати — жавонмардлик, яъни саховатлилик, олийҳимматлик, камтаринлик, тўғрисўзлик, мардлик каби хислатларнинг узвий яхлитликда намоён бўлишидир. «Бу гуруҳ меҳнат билан топган нонини бойлик деб билгай», деб ёзади Унсуралмаолий Кайковус. Алишер Навоийнинг «Насоимул-муҳаббат мин шамоимул-футувват» асарида тилга олинган машойих ва авлиёнинг ҳаёт тарзидаги асосий хусусиятлардан аввали уларнинг ҳар бири бир касб билан машғул бўлиб ҳалол меҳнатлари ҳисобига рўзғор тебратишларидир: Абу Саид Харроз — этикдўз, Муҳаммад Саккок — пичоқчи, Абу Ҳафз Ҳаддод — темирчи, Абулаббос Омилий — қассоб, Иброҳим Ожирий — ғишт қуювчи, яна бирлари ҳаммол, бошқалари нажжор, ҳеч бўлмаса, ўтин ташувчи ва ҳоказо.

Ҳунар аҳлининг икки қиёфаси бор: бири жамият учун зарур ашёни яратишда намоён бўлса, иккинчиси бозорда, ясаган буюмини пуллашда кўринади. Агар косибнинг яратувчилиги фақат моддий эҳтиёжларни қондириш учун заруратан ижро этилса ва у ўз инсонлик моҳиятини, бинобарин, Ҳақни англаб етмаган бўлса, уни бозор фойда излашга ўргатади, олибсотарликка, ўзгаларнинг соддалиги ва ҳалоллигидан фойдаланиб имкон борича ўз ўчоғига қул тортишга одатлантиради. Бозор муносабатлари ҳукмронлиги инсониятнинг камолот сари интилишида бир босқич, жамиятни ташкил этишда ҳарбий ва сиёсий зўрлик ишлатиш усулидан иқтисодий тазйиқ йўлига ўтиш, холос. Бозор ҳар бир инсонни ҳушёрликка, фурсатни беҳуда ўтказмасликка ўргатади. Аммо бозор корчалонларининг танҳо ҳукмронлиги инсониятни разолатдан қутқармайди, табиатни эса ҳалокат сари элтади. Буни унутмаслигимиз керак. Футувва аҳлоқи эса яратувчилик меҳнатини руҳий камолот билан уйғунлаштиришни мақсад қилиб қўйган эди. Меҳнатсиз, яратувчиликсиз руҳий камолот насиб эмасдир ва руҳий камолотга интилишсиз, Ҳақни танимай туриб, Инсонликка даъво ўринсиздир.

САВДОГАРЛИК КАСБМИ?

НАВОИЙ ҲАҚИҚИЙ савдогарни (тижорат аҳли) олиб сотарлардан фарқ қилади. Савдогар ҳалол ризқ топаман деб узоқ, машаққатли йўлларни босади, яъни у инсон жамоаларичро иқтисодий муносабатларнинг ташкилотчисидир. Бир юртдаги маълум ашёларнинг ортиқча серобгарчилиги ва қадрсизлиги олдини олиб, ўзга юртдаги камёбгарчиликка барҳам беради, иқтисодий мувозанатни таъминлайди. Бу касбнинг ўзига яраша қийинчиликлари ва завқлари бор. Аммо тожир бошида бирни юз қилиш савдоси ва бўзни шойига айлантириш таманноси бор. Шаҳар олибсотарларида эса ушбу ҳирс буткул инсоф ўрнини эгаллаб олган бўлади. Демак, ҳунарманд яратувчилигини унутса ва савдогар вазифасини адо қилмаса, ҳар иккиси ҳам бозор товламачисига айланади. Янги даврга келиб ҳунарманд ва савдогар янги жиҳатлар касб этди ва буржуй билан ишчига айланди. Ишни ташкил этиш сармоя эгасининг вазифаси, тайёр иш қуролларида тайёр хомашёни қайта ишлаш ишчининг вазифаси бўлиб қолди. Албатта, собиқ савдогар «бирни юз қилиш» кайфиятини сақлаб қолди ва ишчига оз ҳақ бериб, ўзи кўп фойда олиш ҳаракатида бўлди. Ишчилар ҳам аста-секин ўз ҳақларини таниб, бирлаша бошладилар ва сармоя эгаси билан кураш усулларини ишлаб чиқдилар.

ЙЎҚСИЛЛАР ВА ИСТИБДОД

ПРОЛЕТАР диктатураси зўрликка зўрлик билан жавоб берувчи куч сифатида пайдо бўлди. Йўқсиллар янги жамият барпо этиш йўлидаги асосий тўсиқ эзувчилар синфи ва хусусий мулк муносабатлари деб билар, уларнинг йўқ қилиниши барча мушкулни ҳал қилади, деб ўйлардилар. Бу кайфиятни Андрей Платонов «Чевенгур» коммунаси аъзоларининг қарашлари тимсолида равшан кўрсатиб берган эди. Уларнинг йўлбошчиси Чепурний йўқсиллар адолатли жамоаси асосий хусусиятини аниқ ифодалайди: «Чевенгур мулк йиғмайди, у мулкни йўқ қилади». Уларнинг таянч ғояси: «Йўқсиллар бошқа синфларсиз ёлғиз яшаса, коммунизм ўз-ўзидан пайдо бўлади». Бу жуда ҳам хавфли хаёлпарастлик эди, шунинг учун Платонов сингари софдил ва андишали санъаткорлар уни алоҳида бўрттириб акс эттирдилар. Афсуски, уларга қулоқ соладиган одам бўлмади. Сталин диктатураси пролетар диктатурасининг қонуний ҳосиласи эди, биз бутун бир ижтимоий гуруҳ хатосини бир ёки бир неча шахс бўйнига юклашимиз асло инсофдан ҳам, адолатдан ҳам эмас ва бу ўтмиш тажрибасидан тўғри хулосалар чиқаришимизга ёрдам бермайди. В. И. Ленин йўл қўйилган хатони вақтида сезиб қолиб тузатишга ҳаракат қилган бўлса ҳам, кўпчилик большевик арбоблар зўрликни ва бутун жамиятни пролетарлаштиришни янги жамият қуришнинг ўзак омиллари ҳисоблар эдилар. Бухарин ёзади: «Пролетарча мажбур қилиш (пролетарское принуждение) ўзининг барча шаклларида — отиб ташлашлардан тортиб мажбурий меҳнатгача (трудовая повинность), қанчалик ақлга хилоф кўринмасин, барибир капитализм даврида шаклланган инсон ашёсидан (человеческий материал) коммунистик инсониятни барпо этишнинг асл усулидир». Бугун биз Сталинга Бухаринни қарама-қарши қўймоқчи бўламиз. Балки, уларнинг бири маккорроқ ва иккинчиси самимийроқ бўлгандир ва шу сабабдан жабр кўргандир. Аммо йўналиш ўз асосида бир хил эди, буни тан олмоқ керак.

Биз шу кунгача ишчининг меҳнаткаш — яратувчи эканлиги, уюшган ва жанговар синф эканини таъкидлаб келдик. Деҳқонга ҳам, зиёлига ҳам ишчини ўрнак қилиб кўрсатдик. Бу билан ҳам чекланмай миллионлаб деҳқонларни совхоз — яъни давлат хўжалиги ишчиларига айлантирдик. Барча зиёлиларни давлат хизматчисига, умумдавлат машинасининг мурувати ва ғилдиракчаларига айлантирдик. 30-йиллардаги зўраки коллективлаштириш деҳқонларни пролетар давлатининг коллектив қарамлиги асоратига солди. Шундан сўнг ялпи пролетарлаштирилган жамият социализм деб эълон қилинди, барча «шаккоклар» ёки шундай гумон қилинганлар, том маънода қириб ташланди. Аслида эса бизда ижтимоий адолат тимсоли ҳисобланган тузумнинг зидди қурилган эди.

Ишчининг ихтиёри ўзида эмас. Мажбуран пролетарлаштирилган барча мамлакатларда шундай. Ҳатто давлат хизматчисининг ҳам аҳволи шу, чунки у ҳам юқоридан туширилган буйруқни бажаради. Агар виждони буюрганидек иш олиб бормоқчи бўлса, ютқизади, чунки маош виждон ўлчовлари асосида тўланмайди. Ишчига онг ўлчови билан ҳам ҳақ берилмайди — нечта милтиқ ёки бомба ясаганига қараб ҳақ тўланади. Энди давлат хизматчиси, ижодкор зиёли, деҳқон — барчаси ягона пролетар идеологияси, ягона пролетар сиёсати, ягона пролетар иқтисодий системасига бўйсунишни зарурий ва мажбурий бўлган жамиятни ўзингиз тасаввур қилиб кўраверинг.

Бизда ҳанузгача коммунистик партия ишчилар, деҳқонлар ва зиёлилар манфаатини ҳимоя қилади, деб ёзилади. XXVIII съезд дастурий баёнотида ҳам бу қайд этилган. Асли унчалик эмас. Коммунистик партия эътиқоди ва амалий йўналишига кўра, ишчилар синфининг муайян қисми — йўқсил ёлланма меҳнатчилар ва социал ҳимояга муҳтож бўлган кишилар манфаатини ифодалайди. Жамиятимизда барча пролетарлашган, адолатсизлик ҳам, ҳимояга муҳтожлар ҳам етарли. Шу сабабли коммунистик партия ижтимоий мавқеи ва заруратини йўқотган эмас. Аммо вазиятнинг мураккаблиги шу ердаки, жамиятимиздаги адолатсизликнинг асосий сабаби ҳам коммунистик партия фаолияти билан бевосита боғлиқ бўлган пролетар яккаҳокимлигидир. Албатта, ишчилар — меҳнаткаш синф, шу сабабли унинг илғори бошқа меҳнаткаш гуруҳлар манфаатини ҳам маълум даражада, яъни йўқсил ёлланма меҳнатчилар манфаатига мос келган ҳолларда ифодалаши, ҳимоя қилиши табиий. Мос келмаган ўринларда-чи? Инқилобимиз тарихи деҳқонлар ва зиёлилар манфаати ҳар доим камситилиб ва чекланиб келганини кўрсатади. «Коллективлаштириш»да неча миллионлаб деҳқон очликдан ўлди, хонавайрон бўлди, чунки улар ёлланма ишчи эмас, хусусий мулкчи эдилар. Инқилобдан бери неча юз минглаб зиёлилар ватангадо бўлдилар. Бу жараён 1917 йилдан 1987 йилларгача тўхтовсиз давом этиб келди, ҳозир ҳам зиёлиларни ватанни тарк этишга мойил этувчи омиллар тамомила бартараф қилингани йўқ.

БОБОЛАР ВАСИЯТИ

ХУЛЛАС, МИЛЛАТЛАР йўқ бўлмаганидек, турли ижтимоий гуруҳлар, яъни синфлар ҳам йўқ бўлмас экан. Уларни расман бекор қилиш мумкин, тақиқлаш мумкин, қириб ташлаш мумкин. Аммо улар бошқача бир қиёфада яна пайдо бўлаверади, фақат беҳуда қурбонлар кўпаяди, жамият ривожида оғишлар юз беради, нотўғри шакллар яралади. Бундай хавфли ва қонли «тажриба»лардан инсоният наф кўрмайди. Танҳо бир синф, танҳо бир дунёқараш, танҳо бир эътиқоднинг яккаҳокимлигини ҳар қандай усул билан таъминлашга уриниш ниҳоятда мудҳиш, аммо, шукурлар бўлсинки, воқеликда имкондан ташқари хаёл экан, инсоният бу тажрибани ҳам бир бўлсада бошидан ўтказди. Инсониятнинг ўз-ўзини англаб етишида балки бу ҳам зарурий босқичдир. Алишер Навоий «Маърифат водийси васфида» ёзади:

Водиедур, юз туман минг онда йўл,
Ул бу бир келмай, онинг декким бу ул...
Юз туман раҳрав[1] кўрарсен беқарор,
Ҳар бири бир йўлни айлаб ихтиёр...
Бу они тутмай мусаллам, ул муни,
Ҳар бир ўздин ўзга кўрмай ул муни...

Ҳақиқат ягона, аммо унга элтувчи йўллар ҳадҳудудсиз. Биз инсонлар энди маълум даражада камолга эришганимизни намоён этайлик: ҳар қайсимиз ўз йўналиш, ўз дунёқарашимизда имонимиз собит бўлсин, бироқ шу билан бирга бизнинг йўлдан юрмаган, бизнинг кўзимиз билан дунёга қарамаган кишиларни душман деб ҳисобламайлик, уларни ҳам тушуниш, ҳеч бўлмаганда тоқат қилишни ўрганайлик.

Дунё ранг-баранг. Ундаги ҳар жисм, ҳар ҳодиса, ҳар шахс, ҳар гуруҳ ўз мустақил сурат ва сийратини намоён этади ва бу дунё гўзаллигининг заминидир. Фақат бу ҳусини, тароватни, моҳиятни кўра билмоқ киши учун бахтдир.

Ўзбек эли тоифалар, ижтимоий гуруҳлар нисбатида деҳқонни мўътабар тутмоғи тарих ва макон тақозосидир. Шоҳдан Дарвешни аъло билмоқ ҳам аждодларимизнинг табаррук анъанаси бўлиб келган. Бозор иқтисодига ҳам ўтармиз. Бечора ишчи бахт қидириб кулфатга, хўрлик истаб қулликка дуч келган бўлса, балки бозор тарозуси бизни алдамас, тазод қонунига асосан ёлғон ҳақиқатга, хиёнат диёнатга айланар, балки ҳар ким ўз фойдасини ўйлашидан умум манфаати шаклланар. Савдогар риёзат чекиб даромад олса, ош бўлсин, иқтисод ташкилотчилари, сиёсат ташкилотчилари, илм ва ҳунар ташкилотчилари саъй-ҳаракатларига яраша даромадга, ҳурматга эга бўлсинлар. Аммо Деҳқон ҳам, ижод аҳли ҳам ўз илғорини, мустақил сиёсий намояндасини шакллантирсин, ҳуқуқларини мустақил ҳимоя қилсин. Тижорат аҳли деҳқон номидан, давлат хизматчиси ҳунарманд номидан гапирмасин. Аҳли футувва анъаналари яратувчи инсонлар дилини равшан этсин. Ўтмиш боболаримиз васиятларини унутмасак кам бўлмасмиз.

Муҳаммаджон ИМОМНАЗАРОВ

1. Йўловчи.

МУАММОЛАР ВА МУЛОҲАЗАЛАР

ҚАЛБ АЛАНГАСИ

Норбой ХУДОЙБЕРГАНОВ

1. ЁЗУВЧИ СЎЗИНИНГ ҚАДР-ҚИММАТИ

ЙИГИТ БЎЛСА, юрагида ўти бўлсин, дейишадики, бу бежиз эмас. Чунки, ўт бу ерда кучли шижоат, матонат, фаоллик, бедорлик маъноларини англатади. Бепарволик, лоқайдлик, фаолиятсизликни фақат қалб алангаси билан енгиш мумкин. Негаки, инсон тирик экан, унинг юрагида озми ё кўпми, албатта, олов бўлади. Яна шуниси борки, бу олов ташқи ҳамда ички зулм қурбони бўлиб, бутунлай йўқолиб кетиши оқибатида ўз эгасини, яъни инсонни тепса тебранмас танбал ёки қулга, манқуртга айлантириши ҳеч гап эмас. Ҳамма гап мана шу йилтиллаб турган ўтни алангалатиб, ҳаёт, кураш гулханига айлантиришга боғлиқки, бу борада ёзувчи, мунаққид, журналист, умуман, қаламкаш сўзининг ҳарорати бўлиши керак. Лекин журналист сўзининг ҳарорати билан ёзувчи ёки мунаққид калимасининг алангаси бир хил салмоққа эга эмас, кўпинча масаланинг шу жиҳати эътибордан соқит қилинади. Ҳолбуки, журналист ёки публицист кучи санъаткорлик, яратувчилик қудратининг ўрнини босолган эмас. Тўғри, улар бир-бирларини тўлдириши мумкин, аммо бири иккинчисининг вазифасини адо этолмайди. Айтайлик, жумҳуриятимизда нима учун қарийб йигирма қаламкаш яқин йигирма-ўттиз йил мобайнида халқ шоири, ёзувчиси деган юксак унвонлар билан тақдирланиб, кўп мукофотлар соҳиби бўлди-ю, бироқ улардан бирортаси Ч. Айтматов ёки Р. Ҳамзатов сингари бутун дунёга шуҳрат қозонмади? Бу саволга бирданбир тўғри жавоб қайтариш осон эмас, аммо шуни айтиш мумкинки, уларнинг шеърий, насрий, драматик асарлари шаклан роман, қисса, достон ёки пьеса тарзида ўқувчига тақдим этилганига қарамасдан озгина қалб ҳарорати, озгина тўғри фикрларни, озгина ҳаёт ҳақиқатини ўз ичига олган журналист, публицистнинг баённомаларидан иборатдир. Зотан, ҳар бир бадиий асар шундай фикру туйғулар, тасвиру тавсифлар гулхани бўлсинки, ёзувчининг ҳар бир сўзи, жумласи бутун «тану жони»да фақат бир кун, икки кун эмас, беш-ўн, ҳатто бир неча аср мобайнида ўз тафти, ҳовури, ҳароратини сақлаб турсин.

Эътироф этиш зарурки, кейинги ярим аср мобайнида қайси қаламкашлар коммунистик партиявийлик талабларига риоя қилиб, ижтимоий тузумни, коммунистик мафкурани бир овоздан якдиллик билан қўллаб-қувватласа, ўшаларнинг ошиғи олчи бўлиб, барча миқёсларда мақталиб, мукофотланиб, бутун адабий жараёнда ҳукмронлик қилдилар.

Афсуски, бозор иқтисодига ўтаётган ҳозирги пайтларда улар отдан тушсалар ҳам, эгардан тушмаётирлар, янги талабларга мослашиб, яна ўша офаринбозлик, дабдабабозлик руҳи билан йўғрилган асарларини бугун «тирилтириш»га ҳар хил йўллар, воситалар орқали ҳаракат қилмоқдалар. Мана шу ҳаракатнинг муҳим натижаларидан бири сифатида яқинда жумҳурият Матбуот қўмитаси билан Ёзувчилар уюшмасининг махсус қарори пайдо бўлди. Қарорга биноан 60—80-йиллардаги расмий доираларда ўзбек адабиётида ўнлаб қаламкашларнинг бир, икки, уч жилдлик сайланмаларини чоп этиш жумҳурият нашриётларига топширилган. Тўғри, уларнинг орасида бир қанча ҳолларда офаринбозлик, дабдабабозликка ён бериш билан бирга гоҳ бевосита, гоҳ бавосита ҳаёт ҳақиқатининг баъзан озроқ, баъзан кўпроқ, қисмини ёритган истеъдод соҳиблари ҳам бор, лекин улар ҳал қилувчи мавқени эгалламайди.

Эндиликда китобхонларнинг эҳтиёжларини «юқори»дан, яъни ижодий ё ноижодий ташкилотлар, уюшмалар томонидан белгиланишидан воз кечмасак, тараққиёт сари бир қадам ҳам олға силжиш мумкин эмас. Бинобарин, нашриётларга тўла мустақиллик, ижодий, ташкилий эркинлик берилиши сув билан ҳаводек зарурдир. Аммо бунинг ўзи билан иш битмайди. Галдаги муҳим вазифа — ўқувчиларнинг қайси ёзувчиларнинг қандай асарларини ёқтириб, қайси китобларини ёқтирмаслигини аниқлаб, уларнинг эҳтиёжини билишдир. Лекин бу вазифани тўла, бехато уддалашга китобхонларнинг савияси хилма-хиллиги халақит беради. Бизнинг советлар мамлакатида ўқувчиларнинг дидини ўстириб, уларнинг савиясини кўтаришга тўсиқ бўладиган яна бир қанча иллатлар борки, улар пировардида ижтимоий тузумимизга боғланади. Ахир, етмиш йилдан ортиқ вақт ичида бадиий ижоднинг ҳаётда қандай аҳамият касб этишини, қайси ёзувчининг нима учун, қандай асосларга кўра мақталиши, мукофотланиши ёхуд қораланиши, танқид қилинишини улар белгилаб бериши тасодифий эмас-ку!

ТЎҒРИ, БАЪЗАН РАҲБАРИЯТНИНГ фикри ўқувчилар оммасининг ниятига мос тушиб қолган пайтда адолатли ҳукм чиқарилардики, бу, айтайлик, О. Ёқубов ёки А. Орипов, П. Қодиров ёхуд Э. Воҳидов каби чинакам истеъдодларнинг қаттиқ курашлар, талашиб-тортишувлар орқали тақдирланишида ўз аксини топди. Лекин булар ҳамма вақт баракали фаолиятга йўл очадиган қонуният эмас, шунчаки истиснолар бўлиб, моддий, маънавий-маданий бойликларни ишлаб чиқариш «об-ҳаво»сини ўзгартира олмайдиган истиснолар эди, холос.

Хайриятки, эндиликда мана шу истиснолар аста-секинлик билан қонуният тусини олмоқда. Ахир, расмий равишда партия яккаҳокимлигидан воз кечилиб, кўп партиялиликка, ижодий, ижтимоий-сиёсий, иқтисодий эркинлик сари қадам ташланганини ҳаммамизга аён-ку!

Хўш, мана шундай вазиятда 60-йилларда туғилиб, танқидчилигимизга 80-йилларнинг ўрталарида кириб келган бир неча иқтидорли ёшлар инқилобий қайта қуриш, ошкоралик, демократиялаш байроғини қўлга олиб, янгича илмий-эстетик, адабий-танқидий олам яратишга енг шимариб киришмайдимиди? Ахир, улар турғунлик иллатларидан устозларига нисбатан камроқ таъсирланган, ҳар хил партиявий тазйиқу тақиқларга камроқ учраган-ку?

Бунинг сабабларини И. Ғафуров қуйидагича изоҳлайди: «...кўп йиллар мобайнида адабий танқиднинг ихтиёри ўзида бўлмаган. Ҳозир-чи? Ҳозир ўнгланишга юз бурдигу, лекин матбуотда тўла эркинликнинг йўқлиги ривожланишларга йўл бермаётир. Танқид ижтимоий тафакур ривожи билан баравар муносиб равишда қадам ташлаб боролмаётир. Илгариги пайтлардаги нўноқликларимизнинг асорати ҳамон ўзини сездириб турибди. Бу ерда ҳам тиканли симлар оёқ остида».

Хўш, шундай экан, олға юриб, тараққиёт чўққиларини забт этиш учун нима қилиш керак? Табиийки, «тиканли симлар»дан қутулишимиз даркордир. Бироқ бу ишни ким бажаради? Уларни ўзимиз йўқотмасак, ким йўқотади?

Хўш, эндиликда қарийб беш йилдан бери амалга оширилаётган инқилобий қайта қуриш, ошкоралик, демократиялаш жараёнида нима учун ўша заифроқ, бўшроқ заминни мустаҳкамлаб, тараққиётнинг юксак босқичларига кўтарила олмаяпмиз? Бунга кимлар, нималар халақит бермоқда?

Бу ҳақда И. Ҳаққул қуйидагича мулоҳаза юритади: «...танқидчиликнинг ҳам асосий вазифаси — яхши асарни топиб, уни синчковлик билан ўқиб, кейин тарғиб-ташвиқ қилишдир».

Нима учун айнан шу вазифани бажариш зарур экан? Бунга жавобан фаранг танқидчиси Сент-Бёвнинг қуйидаги фикри келтирилади: «Мунаққид, бу — мутолаа қила олишга қодир ва уни ўзгаларга ўргатадиган одам».

Хўш, бу фикр машҳур, обрўли ижодкор томонидан айтилган экан деб сўзсиз қабул қилиш шартми? Табиийки, шарт эмас. Биринчидан, китобни мутолаа қилиб, уни бошқаларга тушунтириш, ўргатиш қобилияти ҳар қандай зиёлийга хос бўлиши керак. Мунаққид учун бу етарли эмас. Шунинг учун мунаққиднинг асосий вазифаси яхши асарни топиб, уни халққа тушунтириб беришдан иборат, дейиш бирёқламаликдир.

2. ЯНА ОФАРИНБОЗЛИКМИ!

АЙТАЙЛИК, ўрмонда гулхан ёқиб, дам олмоқчи, табиатдан ҳузурланмоқчи бўлдингиз, аммо шу пайтда ёмғир ёки қор ёғиб турса, ўтин ҳўл бўлиб, ёнмасдан фақат туташини ким билмайди, дейсиз. Шунинг учун пана жой топиб, ҳўл ўтинни ёқишга керосин ёки бензин ишлатмасангиз, ҳеч қандай натижа чиқмайди. Сўнгра қориннинг ғамини еб, кўнгилни хушлайдиган суҳбат қурмасангиз, фақат оловнинг ўзи одамни хурсанд қилолмайди. Буларни ҳозирлаш, таъминлашнинг ўзи бўлмайди. Лекин қалб алангасини яратиб, уни сўзларга сингдириб юбориб, бу сўзлар орқали минглаб, миллионлаб одамларнинг маънавий-руҳий эҳтиёжларини қондириш-чи? Бунинг учун Маяковский таъбири билан айтганда миллион тонна сўзлар «рудаси»ни қазиб, битта сўзни топиб олиш, сўнгра уни қоғозга тушириш учун эса ноёб истеъдод зарур, истеъдоднинг эса тўқсон фоизи меҳнату машаққатдан иборатдир. Яхши асарларни «офаринбозлик» руҳида баҳолаш шахсан менга жуда эриш туюлади. Бу усул очиқ фикрли замонада жуда эскириб, обрўсини йўқотиб қўйди.

Бунга аниқлик киритиш мақсадида «Кўнгил дарчасига тушган нур» («ЎзАС», 1990, 17 август) сарлавҳали мақолани кўздан кечирайлик. Унда Ҳалима Худойбердиева шаънига айтилган бир қанча яхши мулоҳазаларни учратаман ва бу шоира ҳозирги ўзбек шоирларининг пешқадам вакилларидан биридир, деган хулосага дуч келаман.

Шоира шундай мартабага лойиқ. Бу баҳслашиб ўтирадиган гап эмас. Бироқ бунга у қандай кашфиётларни яратиш билан эришган, деган савол туғилади ва мен, ўқувчи, мақоладан ўзимнинг шу саволимга жавоб тополмасдан жиғибийрон бўламан. Ахир, шоиранинг мақталган ўнлаб шеърларидан лоақал биттаси таҳлилдан ўтказилиб, лирикасининг илдизлари очилмагандан кейин бошқача бўлиши мумкин эмас-ку?! Айни чоқда бир қарашда жуда ўринли, асосли, жуда салмоқли, аммо чуқур ўйлаб кўрилса бир ёқлама, ноаниқ фикр-мулоҳазалар тўлиб-тошиб ётибди: «Аслида шоир учун истеъдодли, истеъдодсиз деган сўзларнинг ишлатилиши ҳам шартлидай туюлади менга. Ҳақиқий шоир, шаксиз, истеъдодли бўлади. Истеъдод эса аксиомадек, яъни исбот талаб қилмайдиган ҳақиқатдай гап. Ана шу ҲАҚИҚАТ бутун умри давомида эл дардини, қувончини — унинг улкан ЮРАГИНИ қаламга олиб хизматда бўлади. Жонбахш мисралар баҳор эпкинларидай ғуборни эритувчи Нодирабегим, Увайсий, Зебуннисо, Маҳзуналар каби...».

Бу гапларни дабдурустдан рад этолмайсиз. Негаки, халқнинг қалби, кўнглидаги ғуборларни эритувчи ҳақиқат ҳақида сўз кетаяпти. Ҳатто, бу фикрга қисман қўшиласиз, лекин бу ҳақиқат қандай мисраларга сингдириб юборилибди, кимнинг қандай поэтик образларида жилваланибди, деган саволлар хаёлимни банд этадики, уларга мазкур мақоладан, афсуски, жавоб тополмайман.

«Кўнгил дарчасидан тушган нур»ни жуда қизиқиб ўқийсиз, ундаги шоирона битилган таъсирчан ўхшатишлар, сифатлашлар кўнглингизга нур олиб киргандай бўлади, лекин бу нур қандай такрорланмас ҳақиқатни намоён қилиб, нимани очиб бераяпти, деган муаммони ечолмайсиз.

Ҳ. Худойбердиева ижодига бағишланган «Ибо гулларига ўралган исён» («Ёшлик», 1990, 10-сон), «Сен барибир муқаддассан...» («Ёш ленинчи», 1990, 3 октябрь) мақолаларини ўқиганимда ҳам шундай таассурот туғилди менда. Бунинг бир сабаби шунда бўлса керакки, уларнинг бирини Ш. Салимова, иккинчисини Ш. Содиқ, учинчисини А. Маҳкам ёзган бўлиб, бу қаламкашлар профессионал мунаққид эмас, балки наср, назм билан шуғулланиб, шоир, ёзувчи бўлишга киришган, шу йўлда заҳмат чекаётган ёш қаламкашлардир.

Эътироф этаманки, бу қаламкашлар аксари мунаққидларимиздаги ўта илмий, қуруқ мулоҳазалар, қатъий ҳукм-хулосалар, эҳтироссиз кузатишлардан йироқдир, улар жонли, таъсирчан, образли, тасвирли услубда фикрлайди, қалбимизга фикру туйғулари ҳарорати билан осонгина кириб келади. Тафаккур кучидан тоғларни яратдим, нураб кетдилар» каби юрак бедорлигини ифодаловчи ўткир мисраларга диққатимиз жалб этилиб, улардан инсонни комилликка чорловчи, моҳиятни кенг фалсафий идрок этувчи «мангу даъват мавжуд»лиги ишонарли қайд этилади. Бироқ бу даъват ҳақиқатан ҳам мангу янграйдими, ҳеч қачон сўнмасдан, ҳақиқат ёғдусини сочиб турадими?

Афсуски, бу саволга фақат қисман жавоб топамиз, тўла жавоб эса тўла ҳақиқатдан туғилади. Фақат Ш. Содиқ эмас, Ш. Салимова ва А. Маҳкам ҳам бутун куч-қудратини мақташга сарфлаганлар, холос.

Табиийки, мақташга асос бор. Ахир, шоиранинг Ҳамза мукофоти билан тақдирланиши бежиз эмас-ку! Зотан, унинг жанговарлик, курашчанлик руҳи билан суғорилган шеърлари мавжудки, бунинг муносиб баҳоланиши ҳам фарз, ҳам қарздир. Шу маънода тилга олинган мақолалардаги бир қанча ижобий мулоҳазаларга тўла қўшилиш лозим. Аммо улардаги мақтов, мадҳия пардалари шундай юксакликларга кўтарилиб, шундай дабдабалар билан жаранглатиладики, гўё шоира бутун ижодий фаолияти давомида нуқсон, муваффақиятсизлик нималигини билмаган, нуқул зафарларга зафарларни улайверган, пировардида ўзбек шеъриятининг ягона ёруғ ва улуғ юлдузига айланган; гўё у билан ёнма-ён ижодий мусобақалашиб, заҳмат чекаётган; Г. Нуриллаева ёки О. Ҳожиева йўқ, фақат ўзлари шеърият юкини кўтариб, тараққиёт майдонида жавлон урмоқда...

Гап мақтов меъёрининг ҳаддан ташқари, оширилиб юборилгани ҳақида бораяптики бу ўз-ўзидан офаринбозликни келтириб чиқаради, офаринбозлик илоҳийлаштиришнинг бир кўринишидир. Илоҳийлаштириш эса ҳар қандай тараққиёт илдизига болта уради. Шунга кўра бир қанча ёш мунаққидларимиз ҳозирги адабий жараёнда рўй бераётган ўзгаришларга сезгирлик билан жиддий қараб, адолатли мулоҳаза юритишга интилмоқдаларки, бу ерда биринчи галда Иброҳим Ҳаққул, Аҳмад Отабоев, Абдулла Улуғов, Раҳмон Қўчқоров, Яшар Қосимов, Сувон Мелиев, Мусурмон Номозов ҳамда бир қанча шеърий, насрий асарларга диққатимизни тортиб, танқидчиликда ҳам самарали қалам тебратаётган Азиз Саид, Хуршид Дўстмуҳаммадни назарда тутаётирман. Негаки, уларнинг мақолаларини ўқирканман, 60-йилларнинг ўрталари 70-йилларнинг бошларида А. Орипов, Э. Воҳидовнинг айрим шеърларида бошланиб, сўнгра М. Солиҳ, Ш. Раҳмон, У. Азимов, Ҳ. Даврон томонидан ривожлантирилган курашчанлик, жанговорлик руҳи янги мазмун билан бойитилаётганини қўллаб-қувватловчи ва аксинча, кўпгина тажрибали қаламкашларимизнинг аксари поэтик, насрий, драматик асарларида инқилобий қайта қуриш, ошкоралик, демократиялаш шиори остида ҳамон офаринбозлик, юзакилик, қолиплаш, бир хиллик, яъни схематизм каби иллатлар бартараф этилмаганини қатъий танқид қилувчи юракларнинг аламли ҳамда алангали нидолари, туғёнларини ҳис қиламан. Айниқса, Иброҳим Ҳаққул, Аҳмад Отабоевнинг яхши маънодаги чапанилиги, фаоллиги менга ёқади. Лекин бугунги ижтимоий-маънавий тараққиёт миқёси, авжи ижодий матонат, шиддаткорлик, курашчанликни кучайтиришга даъват этмоқ.

ХЎШ, АНА ШУНДАЙ юксак талабаларга мувофиқ фаолият кўрсатилаяптими?

Айтайлик, Раҳмон Қўчқоров «Сароб», «Қўшчинор чироқлари» романларининг ёзилиш тарихини ҳозирги замондаги илмий-эстетик ўзгаришлар нуқтаи назаридан ёритиб, истеъдодининг анча ёруғ, кучли учқунлари билан кўпчилик таҳсинига сазовор бўлган эди. Шундан сўнг қани энди шу учқунлар аланга айланиб, бўш, хашаки асарларни куйдириб, уларнинг муаллифларини яратиш қудратидан маҳрум бўлган қаламкашлар сифатида фош этса, деган ният туғилди. Агар ҳар бир истеъдод ўзининг кучи, имкониятларини юзага чиқариш йўлида тинмай изланиб, заҳмат чекмаса, адабий-танқидий фактлар, воқеаларни ҳаётдаги ўзгаришларга таққослаб таҳлил қилиш маҳоратини ошира бормаса ижодий ғалабага эришиш асло мумкин эмас. Бунга ишонч ҳосил қилиш учун қуйидаги мисолни кўриб ўтайлик: «Қора дўлана»қиссасасининг «сохта тасвирларига», ғўр ёшларни жалб этиш мақсадида киритилган «чучмал» эпизодларга, персонажлар тилидан айттирилган «андишасиз» ибораларга ҳозир тўхтаб ўтирмайлик-да, оддийгина мантиқий саволлар билан асарга (шу жумладан асар ҳақидаги мақолага) мурожаат қилайлик. Хўш, «ёш қишлоқ қизи» Ширин қандай фаросат эгасики (аслида у бечорада айб йўқ) бир эмас, икки эмас, уч марталаб айни ҳолатларда «алданаверади». Худди роботга ўхшаб фикрловчи Али олиб келган Одил Ёқубов китобларини ўқиб, «ўзлигини англаган» бу қиз ўз отаси келиб «чўчқадай хириллаганча босиб» тушгунча Ҳамиданинг «ҳийла»ларига ишонаверади».

Мана шу мулоҳазаларга асосан гўё «Қора дўлана» қиссаси бўш асар, уни мақтаган танқидчи эса ноҳақдир, деб хулоса чиқаришимиз даркор, бироқ мен ўша қиссадаги «сохта тасвирлар», «чучмал эпизодлар», «андишасиз иборалар» нимадан иборат эканлигини, уларнинг нима учун сохта, чучмал, андишасиз эканлигини ҳис қилишим зарурки, бунинг учун мақолада аниқ, ҳаққоний дастак-исботлар келтирилмайди, асарнинг ўзига, унинг матнига мурожаат этилмайди. Шунингдек, қаҳрамоннинг бир эмас, икки эмас, уч марталаб алданавериши, ҳийлаларга учавериши мантиқсиз, деб эълон қилинадики, бунга бир жиҳатдан қўшилиш мумкин, аммо бу мантиқсизлик ҳаётнинг ўзидан олиниб, муайян бадиий мақсадни ифодалашга сафар бар этилаётган бўлса-чи? Ахир, реал воқеликдаги мантиқсизликлар бадиий мантиққа сингдириб юборилиши мумкинмасми? Яна шуниси борки, Раҳмон Қўчқоров адабий танқидчилик олдига жуда катта вазифалар қўйди-ю, лекин ўзи ҳам шу вазифаларни бажаришга чорланганини эътибордан четда қолдиради. Шунинг учун ҳалигача бир асар ёки муайян ёзувчи фаолиятини аниқ таҳлилдан ўтказган яхлит, салмоқли, ҳаққоний мақола билан чиқмади-ку!

Қуйида яна бир мисол билан танишамиз: «Шахсга сиғиниш йилларида «Ишчилар уйғон!», «Берма эркингни қўлдан» деб шеър ўқиш хавфли эди. Турғунлик йилларида эса Ҳамзанинг бу шеърлари кўплаб одамларда киноя уйғотди. Қайта қуриш инқилобга тенглаштирилди, ҳозир унинг бешинчи йили ўтмоқда. Аммо Ҳамза шу куннинг шоири экани ҳамон англаб етилгани йўқ».

Қандай эрк ҳақида сўзланаяпти? Кимнинг қачон уйғониши назарда тутилаяпти? Нима учун Ҳамза ҳозирги куннинг шоири деб эълон қилинаяпти? Йўқ, фақат ҳозирги замоннинг-мас, келажакнинг шоири, истиқболимиз, деб даъво қилинаяпти.

Афсуски, бу саволлар очиқ қолдирилади, олдимизга кўндаланг қўйилган даъволар исботланмайди. Балки исботланиши қийиндир? Ахир, турғунлик, дабдабабозлик, кўзбўямачилик даврида Ҳамза ҳақида бирорта танқидий фикр айтишга йўл қўйилмасди-ку?! У «ўзбек совет адабиёти»нинг ягона асосчиси, деб илоҳийлаштириларди-ку?!

Юқоридаги парча Н. Холлиевнинг «Ҳамза: ўтмиш эмас, истиқбол» (ЎзАС», 1990 йил, 16 март) мақоласидан олинди. У гўё барча гапдан бехабардек фикр юритиб, Ҳамзани фақат ўтмиш эмас, ҳозирги ва келгуси замон шоири деб мақташда давом этади, бироқ бирорта аниқ, ёрқин, ҳаққоний далил келтирмайди. «Қора дўлана»га тегишли кўчирма Р. Қўчқаровга мансуб бўлиб, у ҳам асар таҳлилидан келиб чиқмасдан мазкур асарни қоралайверади. Майли, қораласин, бу унинг ихтиёри. Н. Холиевга қарийб ярим асрдан буён Ҳамзани кўкларга кўтариб, ўзбек совет адабиётининг ягона сардорига айлантирганимиз етмайдими, яна улуғлашни — офаринбозликни давом эттираяпсиз, деб қоймаймиз, бироқ мақтову мадҳияларингизни асарлар таҳлили билан шундай асослангки, бунга заррача шубҳа пайдо бўлмасин, деган талаб қўйишга ҳақлимиз.

БИЗ ҲАМИША ҳар бир одамнинг юраги ёнмоғи керак, деб умид қиламиз. Лекин ижодкорнинг, хусусан, мунаққиднинг қалбидаги аланга бамисоли ҳақиқат ёғдуларидай китобхонлар оммасининг йўлини доимо ёритиб турсин. Бозор иқтисодига ўтаётган ҳозирги пайтда бу, айниқса, ноширларга ҳам тааллуқли бўлиб, танқидчининг ҳаққоний, ҳароратли, алангали сўзлари улар учун йўлчи юлдуз вазифасини ўтаса, мустақил фаолият кўрсатиб, муаммоларни юқоридан келадиган буйруқлар, кўрсатмалар асосида эмас, балки ҳаётий заруратга мувофиқ ҳал қилишга имкон туғдирса, шундагина ўзини .оқлайди, наф келтиради.

ЧЎЛПОН ҲАЁТИДАН БИР ЛАВҲА

Истеъдодли шоир Чўлпон билан 1928—1930 йилларда Самарқанд шаҳар, Қўшҳовуз маҳалласидаги 94-уйда бир ҳовлида турардик. Чўлпон рафиқаси Солиҳа билан яшарди. Ўша вақтда Ўзбекистон республикасининг пойтахти Самарқанд шаҳрига кўчирилган эди. Чўлпон авваллари шаҳар драма театрида адабий эмакдош бўлиб ишлади.

Чўлпоннинг уйига Абдулла Алавий каби кўпгина ёзувчилар, шоирлар, актёрлар келишар, адабиёт ва театр санъати ривожи ҳақида қизғин баҳс-мунозаралар борар, бу соҳадаги камчиликларни йўқотиш борасида фикрлар билдирилларди. Чўлпон ҳамма миллатларга бир кўз билан қарайдиган одам эди. Негадир кейинги вақтларда газеталарда Чўлпон ҳақида танқидий мақолалар чоп бўлар, у эса бундай ноҳақ танқидларга норозилик билдириб, Ўзбекистон Компартияси Марказий Комитетининг биринчи котиби Акмал Икромовга, Халқ Комиссарлар Советининг раиси Файзулла Хўжаевга шикоят мактуби йўлларди.

Бу орада унинг шеърлар тўпламини босишга ижозат беришди. Чўлпон асарларини саралаб нашриётга топширди. Ўша онларда ниҳоятда хурсанд кайфиятда юрганлари ёдимда. Лекин, афсуски, унинг бу хурсандчилиги узоққа бормади. Орадан бир неча ҳафта ўтгач, тўпламни босиб чиқариш рад қилингани маълум бўлди. У руҳан жуда эзилиб юрди. Негадир театрдан ҳам иш беришмай қўйишди шекилли, рус ёзувчилари асарларини ўзбек тилига таржима қилиш билан машғул бўлди. Иқтисодий жиҳатдан жуда ғарибона ҳаёт кечирарди.

Ўша кезлари савдо идораларига кадр тайёрлаш мактаби мени Поп районидаги (ҳозирги Наманган область) Ғурумсарой пахта тайёрлаш пунктига ҳисобчи сифатида ишга юборишди. У ерда Чўлпондан откритка олдим. Аслида мен ундан ёш бўлсам ҳам, негадир у менга Абдуазиз ака деб мурожаат қиларди. Откриткада қуйидаги сўзлар ёзилганди: «Абдуазиз ака! Биз Солиҳа билан ажрашдик. Юраклар бошқа, тилаклар бошқа, бутун-бутун ётлик ва бегоналик. Мен эртага бутунлай Москвага кетаётирман. Хат ёзсангиз, қуйидаги адресга (у Москвадаги адресини кўрсатган эди) Сулаймонов А.га деб йўлланг. Чўлпон».

Бу орада бир неча йил ўтди. Чўлпон билан негадир хат ёзиша олмадик. 1935 йил сентябрь ойида мен Тошкентдаги ўзбек ўқитувчилари тайёрлаш икки йиллик институтининг физика-математика факультетига ўқишга кирдим. Институтимиз Бешёғочда бўлиб, ётоқхонамиз Шайховандтаҳур маҳалласидаги «Орқа кўча»да жойлашганди.

Кунларнинг бирида Шайховандтаҳурдан трамвайга чиқиб, фавқулодда Чўлпонни учратиб қолдим. У ниҳоятда шодланиб уйига таклиф қилди. У ҳамон муқим иш тополмай, ихтиёрий равишда таржимонлик билан шуғулланаркан. Уйига бир неча марта бордим. Ҳар гал иқтисодий жиҳатдан қисилганини сезардим. Бир куни хотини (рус аёли) менинг гувоҳлигимда Чўлпонга қуйидагиларни айтди. «Ҳамид! Бизга қарзга сут олиб келаётган чол ҳақини сўраяпти. Нима қиламиз». Чўлпон эса: «Таржима ҳақини олсам, тўлаймиз, ҳозир эса пул йўқ», деб жавоб қайтарди.

Чўлпоннинг сўзларидан у яшаб турган уйини Файзулла Хўжаев ёрдамида олганлигини сездим. Сўнгги учрашувимиздан бир неча ой ўтгач тўсатдан Чўлпон қамалганини эшитиб қолдим. Лекин шоир озодликдан маҳрум этилган бўлса ҳам, одамлар унинг шеърларини Самарқанд чойхоналарида, хонадонларда ёддан айтишар эди. Масалан: «Муҳаббат осмонида гўзал

Чўлпон эдим дўстлар,
Қуёшнинг нурига тоқат
қилолмай ерга ботдимку...» каби оташин байтлар кишилар қалбидан чуқур жой олган эди. Чўлпон ҳаётни, ватанни, одамларни севарди, миллатчилик кайфияти унга ёт эди. Эскича қарашлар ҳукмрон бир даврда у рус аёлига уйланганлиги ҳам бунинг далилидир. У ноҳақ репрессия қилинди.

Абдуазиз ХОШМУҲАМЕДОВ,
педагогика фанлари кандидати, меҳнат ветерани
Тожикистон

ҚАҲРАМОН—ЯНГИЛАНАЁТГАН ИНСОН

ҲИКОЯЛАРГА ОБЗОР

Ўтган йил ҳикоячиликда «ҳосилдор» йил бўлди. Етук адиблар асарларидан тортиб муштарийлар машқларигача қўшиб ҳисобласак мингга яқин ҳикояларни кўздан кечирдик. Гарчи ҳафталигимиз саҳифаларида уларга кўпроқ ўрин ажрата олмаган бўлсак-да, ҳикоячиликда жонланиш сезила бошлаганини кузатиш мумкин.

Хўш, қатралардан новеллаларгача, ҳикоялардан драмаларгача бўлган бу асарларда нималар ҳақида фикр юритилади. Улар мавзу жиҳатдан хилма-хил: ҳақиқат учун кураш, юртни улуғлаш, уруш фожиалари, севги-муҳаббат, табиат муаммолари, халқ тақдири... Лекин турли мавзудаги мазкур асарларни бириктириб турадиган бир нуқта бор — бу ижодкорнинг бугунги кунда ошкоралик, демократия шарофатидан баҳраманд бўла бошлаган ва шу тариқа ўзлигини англай бошлаган инсонга янгича муносабатидир. Бу янгиланаётган инсон — қаҳрамон тарихимиз, бугунимиз ва эртамизга бошқача назар ташламоқда, унутила бошлаган инсоний хислатларни, анъаналарни қарор топтиришга интилмоқда, ўз хатоларини, камчиликларини оғринмай тан олмоқда. Лекин бу янгилана-ётган инсон барча асарларда бирдек аксини топмоқда дейиш қийин. Шунинг учун қўлимиздаги мавжуд ҳикояларни уч тоифага ажратиб баҳолаш мумкин.

Биринчиси, ҳафталигимизда эълон қилинган ва эълон қилишга тайёрланган бир қанча ҳикоялар борки, уларда ўша қаҳрамон тўлароқ инъикосини топмоқда. Адабиётда ўз ўрнини эгалламоқда.

Иккинчи тоифа ҳикояларда эса, улар ҳали шаклланмаган ҳолатда кўзга ташланмоқда. Масалан, навоийлик Н. Қўзиева, андижонлик Ҳ Каримов, хўжандлик Р. Назар, қашқадарёлик Ғ. Раҳмон, самарқандлик Х. Абдусаломов, бухоролик З. Абдураҳмон қизи ва бошқаларнинг рўзномамизга йўллаган ҳикояларида бу қаҳрамон кишини ишонтирмайди. Уларда бадиий таҳлил етишмайди, гоҳ баёнчилик кенг ўрин эгаллайди. Хуллас, нимадир қаҳрамон характерига соя ташлаб туради.

Учинчи тоифа ҳикоялар эса, асосан бошловчи, ҳаваскорларнинг машқларики, уларда янгиланиш шабадаларидан баҳрамандлик, қувонч туйғуларигина бор, холос. Бу ҳаваскорлар ўз машқларини йўллар эканлар, редакциядан «асар қандай ёзилиши» ҳақида маслаҳат сўрайдилар. Бадиий ижод сирларидан воқиф бўлишга интиладилар. Булар яхши ният. Лекин бу ўринда бадиий асар бировнинг маслаҳати билан яратилмаслигини таъкидлаб ўтишни истардик. Машқларини йўллаган ҳаваскорлар кўп бўлгани учун уларни номма-ном санаш қийин.

Яна шуни ҳам айтиш керакки, ҳафталигимизда эълон қилинаётган ҳикоялар муштарийларимизни бефарқ қолдираётгани йўқ. Улар бизга йўллаган мактубларида ўз ҳаётий кузатишлари, фикрлари билан баъзи асарлардаги ижодкор илгари сурган ғояни маъқуллашса, айрим ҳикоялар тўғрисида баҳс-мунозарага киришадилар. Фикримизнинг исботи учун бир ҳикоя борасида учта муштарийнинг мактубини эътиборингизга ҳавола қиламиз.

«Ҳафталикнинг 16 ноябрь сонида Бахтиёр Ҳазратқуловнинг «Карвон қайтар кун» деб номланган ҳикоясини ўқиб қувондим, — деб ёзади бухоролик З. Искандарова. — Мени ёш ёзувчининг ҳаётни теранлик билан кузатиши ва ўзи англаган нарсаларини рамзий йўсинда китобхонга етиб борадиган даражада ҳикоя қилиб бера олиши ғоят қувонтирди. Ахир қачонгача бизнинг карвонларимиз ўргимчаклар қўлида қолиб кетади. Қачонгача бировлар етагида бедаво дардга чалиниб, ўзлигимизни англай олмай ўтамиз? Ахир бу дард ҳаммамизнинг дардимиз эмасми?!»

«Ҳикоянинг ҳафталикда берилгани яхши бўлибди. Лекин унда баъзи мунозарали ўринлар ҳам бор, — дейди сурхондарёлик Т. Воҳидов. — Ҳикояда замон ва макон ишонарли эмас. Воқеа қаерда, қайси жамиятда, қайси вақтда бўлиб ўтади, буни англаш қийин. Шунингдек, унда қатнашган шахслар қандай касалга чалинади, касалликнинг манбаи нима? Асар охирида табиб уйидаги беморни даволай оладими ёки йўқ. Афсуски, ҳикояда бундай саволларга жавоб топиш қийин».

«Карвон қайтар кун»ни икки-уч бор қайта ўқиб ҳам ҳеч нарсага тушунмадим. Ёш ижодкор ҳикоясини нега бу қадар мужмал ёзган? Аниқ, содда, ҳамма тушунадиган қилиб ёзса бўлмайдими? Хўп, ижодкор-ку, шундай ёзибди, лекин бундай ҳикояни ҳафталик ўз саҳифасида бериши шартмикан?» — деб мактуб йўллайди ленинободлик Ж. Ўткиров.

Ҳар бир муштарийнинг адабиётни тушунишда ўз мезони бор. Муайян асарга ҳар ким бу мезонидан келиб чиқиб баҳо беради. Албатта, бу ерда юқоридаги мактублардаги фикрлар ҳақида ортиқча эзмалик қилмоқчи эмасмиз. Биз учун энг муҳими, эълон қилинган асарнинг муштарийларни бефарқ қолдирмагани, уларни фикрлашга, баҳсга чорлаганидир. Фикр юритилган жойда эса ҳақиқат эртами-кечми аён бўлади. Шу маънода «Карвон қайтар кун» ва бу каби ҳикоялардаги ниятни англай олмаган ўқувчиларимиз уларни янада жиддийроқ мутолаа қилсалар, ижодкорлар мақсадларини англаб етадилар, бу асарлардаги замон, макон ва қаҳрамонлар орзуларини ҳам тушунадилар, деб ўйлаймиз.

Ҳурматли ижодкорлар, ҳафталигимизнинг мухлислари, бу кичкина обзоримизда ҳамма ҳикоялар хусусида батафсил фикр юритиш имконияти бўлмади, номларингизни бирма-бир санаб кўрсата олмадик. Лекин янги йилда сизлар энг яхши асарларингиз билан рўзномамиз саҳифаларида фаол қатнашасизлар, деб умид қиламиз.

НАСР ВА НАЗМ БЎЛИМИ

Усмон АЗИМ

КУЗГИ БОҒ

I

Оғирлашиб қолди юрагим —
Ёнса, ўзи олар аланга.
Ботинликда кул айлар ғамин,
Ёшсиз йиғлаб боқар оламга.
У учмайди — тош каби оғир.
Тортар — балки теранлик сари.
Унга ёғар энг ёғий ёмғир —
Етти қават осмоннинг қаҳри.
Унда гуллар бўлади хазон,
Тўқнашади Машриқу Мағриб.
Унда имон айтади азон,
Айриликдан фарёди чангиб.
О, югуриб яшамоқ қайда!
Йўллар, ахир, кетмади қолиб,
Улар ўша — энг оғрир жойда —
Қийнашмоқда ўралиб олиб.
Дунё сўраб йиғлаяпманми?
Оғирлашди, дўстлар, юрагим.
Ҳа, тун тўлган дунё каби бор,
Ҳар томири, ҳар бир бўлаги.
Оғирликнинг гирдибодида
Бузилди тан мувозанати,
Юрак вазмин-вазмин отида
Тамомила забт этди мани.
Мағлуб яна кераксиз хасми? —
Мени ташлаб кетмагин, олам.
Тангрим, сенга керак эмасми,
Юрагидан енгилган одам?

2

Пала-партиш бефаҳм сурон —
Қир-чир оёқларин остида —
Поймоллади мени беомон,
Руҳимни парчалаш қасдида.
Яшарканман ёлғон рўзида
Ўзлигимни аждардай ютдим.
Бошим узра ҳорғин тўзиган
Самоватдан бир нидо кутдим.
Мен чорладим сукунатларни,
Ўзлигимни йиғмоқ-чун бир он —
Танимдаги сукунатларни
Этсин дедим ёлғизлик талон.
Ёлғизликнинг бўм-бўш даштида
Омон қолган юракни очдим.
— Мени ярат!— жонни дастига
Тутдим: — Сочгин! Жонимни сочгин!
Бепоёнлик ичра ўсдим мен,
Беҳудудлик ичра кўкардим.
Ҳувиллаган қаро тунда энг
Қаро ердан танни кўтардим,
Ўзни солди унга сукунат,
Руҳ бахш этди танҳолик унга.
Ва бир нидо негадир титраб,
Булбул каби қўнди бўғзимга.
Нидолангин! Булбул, нидолан!
Азобимда куйлагин эркин...
Кўзни очиб жанг айла, олам,
Кўзгу айла,
Бир нидо бердим.

3

Менинг тош кўнглимни тарошла,
Ишқ, девони шаклингга солгин!
Жонни ғамга ташла талошга —
Дард риштаси тортмасин салқи.
Олиб кетгин — қолмасин осмон,
Ерни тошми, ё ҳаво айла,
Бу дунёнгда қолмасин армон —
Кўнглимни бир ҳақ нидо айла.
Ишқ, сендадир энг сўнгги нажот,
Узат, тоза дастингни узат —
Сен йўқ жойда ғарибдир ҳаёт,
Сен йўқ жойда кишандир узлат.
Кел, қирқ йиллик умримни бузиб.
Кел, қирқ томчи ёшимни ютай.
Ва умримни бир гулдай узиб,
Бир йўлчининг қўлига тутай...

4

Бебахтликда бу кузак бахтли! —
Табиат ҳам қисматга кўнар.
Бугун ҳамма-ҳамма дарахтни
Қучиб-қучиб йиғласам бўлар.
Вазминлик бор улар ўйида,
Вақт олдида фидойилик бор.
Хазонрезнинг ғамгин тўйида
Ҳасрат берган худойилик бор.
Дунё бугун сарғайган чорбоғ —
Ёв бўшлиқлар теграсида,
У ўзидан кетмоқда йироқ,
У — чидамнинг чегарасида.
Пайғамбардай турибди босиқ,
Тўпиғини тутиб аланга —
Мен бир баргнинг ҳасратин ёзиб,
Довруғ солсам бўлар оламга.
Ё бир баргни туғдай кўтариб,
Ўтсам бўлар сўнгги дарс учун —
Элга айлаб бир сўзни тарғиб:
«Тушунсанг-чи! Тушунгин! Тушун!»...
Бир барг дардин эшитдим мен ҳам —
Руҳга кўчдим — таним қолмади.
Тилга кирди тилсимли олам —
Менга бир ҳам ғаним колмади.

5

Хазонлиғнинг азоби ичра,
Ариқ, сувинг бунча покиза.
Тиниқ руҳинг дилимга учраб,
Поклик сари сокин оқизар.
Соҳилчангда жунжикиб ғамгин,
Боқарман сайёҳ баргларга,
Гўё етган бўламан тамкин,
Аллақандай гўзал ҳақларға.
Хазон бўлди бу байтул ҳазан! —
«Оҳ» урмоқнинг етди фурсати.
Сен боғлардан оқиб ўтасан,
Тубинггача ўзни кўрсатиб.
Изғиринлар келди тўлғониб,
Мавжларида япроқлар қалқир.
Қарахтликдан ҳозир уйғониб,
Сенинг билан кетаман балки...
Видоларга тўлган ғариб кун
Сени оқин фаришта этди.
Мен ҳам тиниқ бўлишим мумкин—
Хазон фасли менга ҳам етди.
Кузга чиқдим ўзни ёқмоққа —
Ён, гуноҳнинг барча-барчаси!
Дил тавба қил!
Ана, оқмоқда
Оллоҳимнинг тиниқ парчаси...

6

Бойсунга ҳам кузак келгандир.
Тоғлар бу кун ўсишдан тўхтаб,
Силкинмасдан йиғлаётгандир —
Селда кетган бир тошни йўқлаб.
Уфқларга қараб бесабр,
Тойлигини туш кўрган отлар —
Туйқус-туйқус кишнаётгандир,
Оналарин тўшини ёдлаб.
Сарқамишми, Даштиғозларда,
Кўзларида мунглари кабир,
Ол куйлакли аёллар шомда
Ўтовларни бузаётгандир,
Арчага ҳам етгандир кузак —
Баргин пинҳон тўкаётгандир.
Ҳатто тошлар нимадир излаб,
Ўзларига чўкаётгандир.
Сукунатлар жим чалгандир най,
Диллар дардга тўлаётгандир.
Хабарини ҳеч кимга айтмай,
Оллоҳ қайтиб келаётгандир,
Бўшат, қисмат, бўшатгин дастни! —
Умр келди қирқни қоралаб.
Бойсун томон кетсам бўлмасми,
Ўкиргунча хазон оралаб?
Тан — жонимда,
Жон — танимда йўқ...
О, соғинчга тўлдим мен бунча!
Йўқ, Бойсунни соғинганим йўқ,
Тангрим, сени танигунимча.

7

Хаёлланиб солади разм —
Қиш Туркистон дарвозасида.
Кеч, қарғалар қуради базм
Япроқларнинг жанозасида.
Кўп соғиндим, келгин, дўстгинам,
Умр, ахир, бир тошқин забтдир.
Бугун жоним япроқлар билан
У дунёга кетишга тахтдир.
Талх шаробдан лиммо-лим тўлдир.
Ҳар тарафга оқсин бошимиз.
Бир лаҳзага ғашликни ўлдир,
Бир лаҳзага тинсин ёшимиз.
Ўтди. Ўтди беармон кунлар! —
Хотиралар кули — юракда.
Биз тушунуксиз, бешафқат мунглар
Ичра қолдик яккаю якка.
Кўрмаяпсан — тун ичра туман,
Куздан баттар туманли ҳолман.
Сўнгги они гуллаш истаган
Телбахоҳиш дарахт мисолман.
Озод ичдим умр жомидан,
Ёрилгунча бўзлади юрак.
Боражакман тангри ёнига
Яна фақат азоблар сўраб.
Фаришталар боққуси ҳуррам,
Тангри раҳмат сўзларин айтар.
Мен-чи, тинмай йиғлайман пурғам:
«Қайтар! Менга дўстимни қайтар!..»
Самоватда шамол тинади,
Хаёлга жим толади Раҳмон...
У худодир —
Ахир, билади:
Кетган дўстлар қайтмас ҳеч қачон.

8

Навқирон куз салтанатида
Бир таваккал фитнадир бу он.
Куз титранди ногоҳ тахтида —
О, Ер—Кўкда оппоқ ғалаён.
Бир кунлик қор ёғишларида
На афсус бор, на зарра кадар.
Турфа ранг боғ оғушларида —
Оппоқ, зарин, қизил — қон қадар.
Эҳтиёткор қишдан бўлиниб,
От чоптириб келган телба қор —
Хазонларда кутар ўлиминг,
Бил, бу илиқ кечалар ағёр.
Аммо бордир қандай жасорат,
Сенинг эрка ўйинларингда.
Қоларманми жисмингни асраб,
Ўлсам муздай қўйинларингда.
Фаслларнинг сарҳадин узиб,
Оқ учқунлар отган фариштам,
Кузнинг оғир тартибин бузиб,
Боғларимга жим қўндинг тушдан.
Хазонрезнинг ёнғинларида
Сочдинг оппоқ учқунларингни.
Турфа олов ёлқинларидан
Топдим яна хуш кунларимни.
Нақадар оз омонлик они!..
Пойларимда ғариб ётма, бас.
Сен шу қадар гўзалсан, жоним,
Сени ҳатто оллоҳ асролмас.

9

Тийрамоҳнинг хазонрезида
Руҳим пинҳон топаркан воя,
Англайманки, таним эзилган
Дунёлардан тўзғиган соя,
Шамол каби аллақайлардан
Кўкрагимга урилар сурур.
Аён бўлар, жоним енгилган
Эзгу дунё азоби эрур.
Куз Дўрмонда боғни ёқади.
Япроқларни бетартиб тўшаб,
Дунё менга ғамгин боқади—
Бандаси йўқ тангрига ўхшаб.
Ҳувиллаган Ер—Осмон аро
Дорбоз каби бораман қалқиб,
Бир сатр шеър бўлади пайдо —
Мустабид Вақт ҳукмидан чалғиб.
Боқиб осмон мовийлигига
«Тангрим» деймаn,
Чекаман фиғон:
Бутун олам кирар шу сўзга,
Шу бир сўзда бўлади ниҳон.

10

Эриб битар қанча қор,
Неча ёмғир ёғади.
Неча-неча гулларни
Қовжиратар саратон.
Менинг ойдай умрим ҳам
Қаро ерга ботади.
Мени ташлаб, қайгадир
Ҳовлиқиб жўнар жаҳон.
У билмас — ҳар нафаси
Қабримда берар садо,
Ҳар босган қадамидан
Зирқирайди мозорим.
Сезгум: уни ким сотар,
Кимлар унинг-чун фидо —
Ҳар шарпадан ингранар
Жонсарак руҳим тори,
Жаҳонгирлар шуҳрати
Шамолларда соврулар,
Не абадий замонлар
Лаҳадларга кўчади.
Фалагида фақат қуёш
Уз ўтида қоврилар,
Мингта юлдуз туғилади,
Битта юлдуз ўчади.
Дунё шовқинларини
Мен жимгина тинглайман
(Марҳумга ёруғ дунё
Ташвишлари эмас эп),
Кўзим тупроққа тўлиб
Кўз ёшларсиз йиғлайман:
«Бу дунёга бирор ким
Устун бўлолмади», деб.

11

СЎНГ СЎЗ

Эшқобил ШУКУР шеърига

Ҳаётдан ҳеч қачон қилмаймиз гина,
Савол берсак ҳамки кажрафтор
жимдир.
Укажон, аслида ўлим-ку **НИМА**,
Аммо бевақт ўлим ҳамиша **КИМДИР**.

Сочларим толим-толим

Мирза ҚАРИМ

БОБУР НИДОЛАРИ

●

Яна юзим шувит. Қиличим синди,
Тағин ғанимларга йўл очди тақдир.
Кипригимга заҳар томчиси инди
Нақадар оғир-ей, нақадар оғир.

Мунгли юрагимни чулғар ғалаён,
Табаррук заминдан айрилиш ўлим!
Шу юрт омон бўлса, бош бўлса омон,
Илоҳо, бир куни боғлангай йўлим.

●

Япроқ сарғаймади — юзим сарғайди,
Чирт узилган баргмас—менинг
юрагим.
Кузнинг сокин куйи мисоли дайди,
Ўқ еган турнадир орзу-тилагим.

Шикаста умримнинг хаста доғига
Мўмиё сингари малҳам қўёлсам.
Армоним йўқ эди юрт тупроғига
Соғинч юзларимни лаҳза босолсам.

●

Онанг кўкрагини тутган маҳали
Ғунча лабинг билан энтиккан замон.
Дилбандим, менга ҳам келмиш-ей гали
Дея талпинурман Андижон томон.

«Ўзинг қўлла дея ёлғиз оллоҳим!»
Ўксик дардларимни ўксиб айтурман.
Ҳинду тоғларида бўзлайдур оҳим
Бўзланган оҳим-ла бир кун
қайтурман.

●

Ато этган эди бир бора умр,
Кўкрак кериб ўтдим, бошим
сарбаланд.
Пешонамга ёзиб қўйгандек сурур
Ўзга юрт шуҳратин кўтардим баланд.

Ато этса эди яна бир умр,
Шохлик либосини ташлаб кетардим.
Майли, юрагимда ёнмасин шуур
Юртим тупроғига бошлаб кетардим.

●

Шукур-ей, изимдан туёқлар қолар,
Мусофир юртларнинг эсар насими.
Кўзи қора ўшал — туркий боболар
Қанийди, бир бора эсласа мени!
Ёшим ўтиб борар, соғинч авж олар,
Дилхаста юрагим қийнайди мени.
Қоши қалам ўшал — туркий момолар
Қанийди бир бора эсласа мени!

●

Мана сенга, жигар беш мисқол кумуш
Шу юртнинг таянчи бўлганинг бўлсин.
Сендай мардлар ила чекинди уруш
Хонадонинг нурга тўлгани тўлсин.
Жигарим, юрт дея сарсон юрсам-да,
Она замин доғи ўртар ҳар нафас.
Ийманмай олавер, азиз юртимда
Полизда қовунни сотмоқ расм эмас.

ҚУТЛИБЕКА

ҚУВОНЧЛАРИМ, ДАРДЛАРИМ

МЕНИНГ ТЎРТ ДЕВОРИМ

«Тўрт девор ичида қолиб кетяпсан, аҳволингни қара, сенга ачинганимдан айтаман, хафа бўлмагин...» Дугонам яна нималардир, деди, қолган гаплари қулоғимга кирмади, хўрлигим келди. Унинг кўзига бешбаттар ғариб бўлиб кўринмаслик учун хайр-хўшни қисқа қилиб уйимга кирдим. «Қувончларинг кичрайди, дардларинг ҳам»! Дугонамнинг менга «ачинганидан» айтган яна битта гапи тўрт деворимдан акс садо беради, қисилиб кетаман. Айвоннинг деразаларини очиб ташлайман. Совуқ шамол отилиб киради. Дорга тизилган иштончаларга урилади. Ювилавериб ўнгиб кетган иштончалар осилиб қолган ингичка, узун оёқчаларга ўхшаб тебранади. Аравачада қалашиб ётган ярадор, яланғоч ўйинчоқлар қунишиб ғужлашади. Меҳмонхона пардалари қалтирайди, столдаги газета-журналлар бир-бирини тарс-тарс уради... Совқотаман, ҳамма нарса кўзимга хунук бўлиб кўринади. Пальтомни елкамга ташлаб бу тўрт девордан шартта чиқиб кетгим, узоқ-узоқларга кетгим келади, бирдан...

Бирдан ётоқжойдан ўғилчамнинг «Ая» деган товуши эшитилади, бўшашаман, у яна ёшига мос бўлмаган йўғон овозда мени чақиради, югуриб олдига кираман, бағримга босаман, ичимга илиқлик кириб, кўзларимга ёш келади.

— Аяжон, нега мени бугун ҳам сиз олиб келмадингиз? Шоира опам билан келдим-ку яна.

Сал ўтмай қизчам боғчадан гина билан кириб келади ва дарров гинасини унутиб, ўзига талпинаётган укачасини ачомлайди, икковлари юмалашиб бўлар-бўлмасга хохолашадилар. Чироқларни ёқаман: деразам тагига келиб қолган қоронғулик орқага тисарилади, овқатга уннайман.

Эшик шарақлаб очилади:

— Адам келдилар, адам!

— Ата, ата...

Кўришувлар, арзи ҳол. айтишлар... Дадалари «Айтганингни олиб келдим» дегандай тўрхалтани баланд кўтариб кўрсатади-да, бижиллашиб ётган болалар қуршовида айвонга ўтади.

— Мен боғча опамга «қўғирчоғим Наташа»-ни айтиб бермадим. «Мажнунтол»ни айтдим, сизгаям айтайми?

— Айта қол, онашим!

— Мажнунтол тагига ўтқазинг мени,
Энди у йиғласин, мен йиғлаб бўлдим!

— Балли, бугун бошқа шеър ўрганамиз:
Кишан кийма, бўйин эгма,
Ки сен ҳам ҳур туғилгонсен!

Изоҳлар, такрорлашлар... ҳалигина пасайиб бошимга тегай деб қолган шифт баландлайди, сиқиб келган деворлар изига қайтади, ихлос билан хамир қораман.

МУҲАББАТИНГГА ҲАВАСИМ КЕЛАДИ

Мен биламан: У яна Ўшанисининг олдига кетган. Сен эса: «Дадамиз Хоразмга кетдилар. Шу кеча момомизни туш кўрибдилар, хавотир бўлиб, хабар олгани жўнадилар», — дейсан кўзимга қарамасдан.

Мен биламан: У яқинда олган мўмайгина пулини яхши-ёмон дўстлари даврасида ебичарга совуриб юрибди. Сен эса: «Дадамиз «Қизингга ташлаб қўй», деб манавини олиб келибдилар, кўринг-чи», — дейсан ҳамон кўзимга қарамай. Ҳолбуки, ўзинг «Манови»ни болаларингнинг нафақасидан тийинлаб сотиб олгансан.

Мен биламан: У...

Йўқ, сен «у» ҳақда ҳеч ким ғуборли сўз айтмаслигини истайсан.

«Дадамизнинг кийимини алоҳида ювдим, болаларникига қўшиб бўладими, у кишининг кўнгиллари нозик...» «Дадамизнинг кийимлари орасига солиб қўяй деб ялпиз олиб келяпман, қуритиб қўйсам...» «Дадамиз, дадамиз...» Сен тилингнинг учига асал қўйиб сўзлайсан. Ўзинг гўзаллаштирасан, баландга кўтарасан, одамларга ўша баландликдан кўрсатасан Уни.

Синглим, синглим каби азизим. Мен сенинг на ҳақорат, на хиёнат енга олмаган шу кучли муҳаббатингга ҳавасим келади ва шундай муҳаббатнинг қайтими борлигига астойдил ишонаман.

КЕЛИНОЙИМ

Мана шу муштдай жуссали аёл — менинг келинойим. Тез-тез хастланиб турадиган онамга ҳам ўзи, ҳам мен бўлиб куюнадиган: бутун бошли бир катта қишлоққа туп қўйиб, палак ёзган қариндош-уруғларимнинг тўй-азаларида ҳам ўзи, ҳам мен бўлиб хизмат қиладиган келинойим шу.

Яна ҳеч қачон дастурхонга ёлғиз ўтирмайдиган акамнинг ёру биродарларини кутиб-кузатадиган, кафтдай томорқанинг даромадидан еттита қоракўзини едириб-ичириб, кийинтирадиган келинойим шу.

Яна «Қиз боланинг ўлгунча ота уйидан ҳақи бўлади», деб менга Тошкентга келиб-кетарлардан ой сайин гоҳ беш-олтита патир, гоҳ беш-олти килограмм гуруч, гоҳ новвот юбориб ўтирадиган келинойим... Ҳозир рўпарама-рўпара ўтириб нонушта қиламиз: кўзгу унинг қош-кўзларини аллақачон унутган, қўллари каноп пўстидай дағал... Бироқ у менинг кўзимга шу қадар яхши, шу қадар беқиёс кўринадики, ёнида ўтириб соғинаман... Лекин унинг кўзининг оқу қораси ўғлини — мусофир ўғлини тор уйимга сиғдиролмайман. Жияним ётоқхонада туриб ўқийди. Ҳар гал келинойим билан дийдор кўришганимизда мен ўзимни унинг олдида айбдор сезаман, ич-ичимдан эзиламан. Лекин келинойим бу сафар ҳам на таъна қилади, на гина.

— Ол, қуруқ ичма, туршак билан қўшиб ол, — деб мени қистайди. Ўзи эса чойга юмшатилган қаттиқ нонни тишсиз оғзида секин айлантиради.

ИШЧАНЛИГИМ БАҲОСИ

Ўртоғим, эҳтимол, бу воқеани аллақачон эсидан чиқариб юборгандир. Агар унутмаган бўлса ҳам, менга сездирмайди.

Ўша пайтда журнал редакциясида ишлардим, елкамда қора бошимдан бўлак оғирлигим йўқ, «ишчан» деган ёрлиқ доим исмимнинг пешонасида, учиб юраман. Инқилоб байрами арафасида катта бир идоранинг катта раҳбаридан интервью олиш менга топширилди. Раҳбар билан кўришувим жуда қийин бўлди. Охири бош муҳаррир ўртада туриб зўрға учрашиш соати тайинланди. Энди ашқол-дашқолларимни ҳозирлаб кетаман деб тургандим, қўнғироқ бўлди. Ўртоғим — ўзимдай бу шаҳарга мусофир ўртоғим.

— Имконинг бўлса, бирров келиб кет, — деди, хасталиги овозидан шундай сезилиб турибди. Олти ойлик чақалоғи бор, бунинг устига, у жуда муҳтож бўлмаса, бировдан бир нарса илтимос қилмайди. Бир ёқда, машҳур раҳбар, дабдабали, ёруғ сўзларга тўла интервью... сўнг мақтовлар... Бу ва яна у-бу деб ўзимча маслаҳат ҳам берган бўлдим ўртоғимга. Қабулхонадаги кутишлар, тавозе билан жилмайишлар... ва ниҳоят, «Бу бахтни менга ҳеч ким эмас, Буюк Инқилоб берди» қабилидаги гаплардан дафтар тўлдириб, ўртоғимникига келдим. Эри ишдан қайтибди, бу ёғидаги менинг меҳрибонлигим ортиқча эди.

Энди ўзим ҳам оилалик, фарзандлик бўлдим, гоҳ бошим ёстиққа тегиб, болаларим қаровсиз қолади. «Бирор кимса келиб, шуларга бир қошиқ иссиқ ичириб қўйса эди», деб эшикка телмуриб ётган пайтларим бўлади. Шунда ҳув бир пайтдаги фахрланиб юрганим — ишчанлигим баҳоси оддий одамгарчилик олдида кўр чақага ҳам арзимаслигига иқрор бўламан.

СИЗГА ҚАНДАЙ ИШОНАЙ

Уйим пастда бўлгач, истасам-истамасам, бу манзарага кўзим тушади.

Соат тўққиз ярим. Хизмат машинангиз сизни кутиб турибди, ҳайдовчи магнитофонни баланд қўйиб, ашула эшитиб ўтирибди, завқли.

Соат ўн. Машинангиз ҳамон Сизни кутмоқда. Ҳайдовчи газета варақлаяпти, тез-тез деразангизга қараб қўяди.

Соат ўн ярим. Кутиш давом қилмоқда, ҳайдовчи машина эшигини очиб, чека бошлаган: асабий.

Соат ўн бир. Ҳаммаси аввалгидек, фақат ҳайдовчининг юзи кўринмайди, у рулга ётиб олган. Ниҳоят, зинапояларни битта-битта босиб Сиз тушиб келасиз: уйқуга, овқатга тўйган, озода кийинган, улуғвор... Ҳайдовчи шошиб эшикни очади, майин табассум қилади.

Эй, «ҳурлик учун югураяпман» деб ҳаммани ишонтириб юрган ҳайдовчи.

Эй, «Мен ҳурликка бошлайман» деб ҳаммани умидлантириб қўйган даҳо.

Энди мен сизларга қандай ишонай?!

УЯТЛИ ИҚРОР

— Ая, бу ким? — деб сўрайди қизчам маъюс кузга тириклигидагидай маъюс тикилган ҳайкални кўрсатиб.

— Бу шоир Пушкин — сенга атаб гўзал эртаклар ёзган, ўқишни ўргансанг, китобларини бераман. — дейман.

— Бу-чи, аяжон, Қоработирми? — дейди қизчам бошқа бир ҳайкал қаршисига келганимизда кўзларини ола-кула қилиб. Ҳайкалнинг кимлигини айтаман.

— У бизни босиб кетади, ҳайдаб юборинг.

— Нега? — дейману баҳайбат ясалмага ўзим ҳам илк бор астойдил қарайман: босса босгудай — қоп-қора оти осмонга сапчийди; қўлидаги қиличи ҳам кесса кесгудай. Қуролланган отлиқ худди кимнингдир «Ҳа, бўл» дейишини кутиб тургандай... Ичимга ғашлик киради.

— Юр кетамиз, бу ердан қизим.

Қизчам анчагача жим кетади-ю, бирдан тўхтайди.

— Ҳайдаб юбормадингиз-а, ая, қўрқдингизми, катталар ҳам қўрқадими?

Ҳа, ширинним, таъна қилишга ҳақлисан, биз — катталар, ҳатто, ҳайкалга айланиб бўлган босқинчиларни ҳайдашдан ҳам қўрқиб турамиз.

ИЛК ТАРБИЯ

Туғруқхонадасан. Жигарларинг минглаб чақирим йироқда. Аксига олиб, эринг ҳам ётиб қолган. Қизиқ, зурриётинг ёруғ дунёни кўрган лаҳзадан сенинг шўрва ичгинг келади. Оч қолаётганинг йўқ, ҳукумат уч маҳал иссиқ овқат билан боқиб турибди, ўртоқларинг ҳам ташлаб қўйишмаган, келиб туришибди кими қаймоқ, кими кабоб кўтариб, сенинг эса кўз олдингга фақат шўрва келаверади. Ичсанг, гўё гуркираб сут келиб кетадигандай... Малласоч ҳамхонанг, мижози бошқами, нуқул кўк ўт, олма ейди, «ҳозир бизга витамин керак, ол» деб сениям қистайди. Сенинг эса...

Деразага тикилиб узун «уҳ»лайсан, чойнагингни кўтариб, ошхонага кирасан. Бирдан газ плитаси устида мўъжазгина оппоқ идишчада буғланиб турган шўрвани кўрасан, худди сен орзулагандек: қип-қизил, иссиқ. «Кимгадир олиб келишган, ўша пайтда ичмагану энди иситяпти», деб шивирлайсан негадир суюниб. Атрофингда ҳеч ким йўқ, столда топ-тоза тарелкалар тахлаб қўйилган. «Озгина қуйиб оламан, озгина. Барибир бир кишига кўплик қилади, барибир увол бўлади», — дейсан. Қўлингни тарелкага чўзасан.

Шу пайт қаердандир овоз келгандай бўлади: «Сут билан кирган жон билан чиқади». «Наҳот, ўғлим, тилаб олган фарзандим ўғирлик қилади?!» Хаёлингга келган фикрдан қўрқиб кетасан, гўё ҳозироқ боланг бировнинг чўнтагига қўл тиқаётгандек вужудингни титроқ босади. Югуриб ошхонадан чиқасан.

МЕНИНГ ЎЗБЕКГИНАМ

Ёмғир қуйиб ётибди.

— Тезроқ бўла қол, уканг ёлғиз қолди, уйғонса, йиғлайди, — деб шошираман қизчамни.

— Гулсарвар-чи, уни кийинтирмайсизми?

— Ҳозир аяси келиб уни ҳам олиб кетади.

— Йўқ, йўқ, уни биз олиб кетамиз. Гулсарварнинг аяси мени олиб кетган, опасиям.

— Мен аравача олиб келганман, икковинг сиғмайсизлар, — иложи борича қизчамни яхшилик билан кўндиришга уринаман.

— Арава ўзи юради, биз икковимиз оёғимиз билан борамиз. — ўжарлик билан оёқ тирайди у...

— Қара ёмғирни! Шамоллаб қоласизлар, кейин Насиба холанг укол қилади сизларни.— Энди алдашга ўтаман. Қизчам орқасига қарай-қарай боғчасидан чиқади. Гулсарвар ҳам эшикнинг ойнасига юзини босганича бизни кузатиб туради. Кўп юрмаймиз:

— Аяжон, жон ая, ўртоғим қолмасин, мен тик тураман, у ўтиради, укам билан шундай қиламиз-ку, сиғамиз-ку аравага.

Уч ярим яшар қизим, ўжар, қайсар, унча-мунчага ялинмайдиган қизим астойдил ялинади. Вужудимга бир ғурур тўлқини ёйилади: «О, бировларнинг мурувватини унутмайдиган менинг жажжи ўзбекгинам» деб овозсиз суяман уни. Сўнг аравачани панароқ жойга қўйиб, боғчага қайтиб кираман.

ШАХСИЙ МУЛОҲАЗАЛАР

ИЧАМИЗ, ИЧАМИЗ, ИЧАМИЗ!

Аҳмаджон МУХТОРОВ, СССР халқ депутати

БУНЧАЛИК ЎЗГАРИБ, мутлақо бошқа одам бўлиб кетарман деб сира ўйламагандим. Ҳозирги ҳолатим етти ухлаб тушимга кирмаганди. Йигирма йиллар муқаддам вилоят рўзномасининг муҳаррири эканлигимда кўнглимни беҳузур этадиган ҳақсизликлардан эзилиб, айниқса «алиф»ни «лом»дан ажратолмайдиганларнинг ошиғи олчи бўлганида, пулдору амалдорнинг ғўра фарзандлари кўз очиб юмгунча мансаб зинапояларидан сакраб фирқа қўмитасидан ошён топганларида, кеча-кундуз қалам тебратиб, қарзу-қаволага ботганимда баъзан шундай хаёлга борардим: «Қуриб кетсин ҳаммаси! Шундан кўра Зарафшон қирғоқларида ғўзага ишлов берганим, Нурота яйловларида қўй боққаним, Боғибаландга чиқиб анжир ўстирганим яхшийди. Лаънатлар бўлсин ғирром сиёсатга!».

Йўқ, бу дарддан қутилиш қийин. Домига тушдингми — дилингни ўртаб, мискинлик ва тушкунлик ўтида қоврилиб, узоқлардаги маёқнинг ёниб-сўниб турган шуъласидан илинж кутиб, қўрқиб-писиб, бир тутамгина умрингни ўтказаверасан...

Кечаги, номига дам олиш, аслида ташвишу тараддуд, хушу нохуш кунда дилимдаги минг бир чигиллардан ягонасини бўлса-да ёзиш ихтиёри ила қўлга қалам олдим.

...Ҳаётимда биринчи маротаба, бундан ярим ой муқаддам кириб келган «янги йил»да на бировни қутладим, на бировнинг табригини ҳазм этолдим. Бефарқлик, лоқайдликдан эмас, албатта. Бунинг боисини гоҳ англаб, гоҳ англамай саросарлигимча қолдим.

Аслида сабабсиз эмасди... Жойлари жаннатнинг Боғи Эрами тўрида, Ҳавзи Кавсари бўйларида бўлгай — падари бузрукворим Ғуломмирза ибн Мухтор эскидан саводхон, Қуръони каримни Қозоғистоннинг Аягўз чўлидан Олмониянинг маҳв этилган пойтахтигача ёнида олиб юрган, етти яшарлигидан тўқсон учигача (уруш жанггоҳлари бундан мустасно) беш вақт намозу қирқ кун рўзани (ўттизга ўнни қўшиб) тарк этмаган, макруҳу муртад ичкиликни оғзига олмаган, ҳаромга қўл урмаган, туркий ва форсий шеъриятдан минглаб мисраларни, «Иброҳим Адҳам»ни, Машрабу Яссавийни кўзда ёши билан ёддан айтадиган зоти шариф эдилар.

Одатимча арафа кунларида қўлда сўйилган қўй гўштидан икки килосини, Самарқанднинг пўлоди нонидан тўрттасини, қанд-қурсни қўлтиқлаганимча отам билан онамнинг офтобдек дийдорларини кўриш, ажинбанд пешоналаридан ўпиш, қўлларини тавоф қилиш мақсадида қадрдон хонадонга кириб борардим. (Бу соатларни эслаганимда юрагим такка тортиб, киприкларим намланади, «Эҳ дунёи бебақо!» деб қўяман).

— Байрам муборак, дадажон, аяжоним! Бахтимга эсон-омон бўлинглар!

Отамнинг қошлари чимирилади, қовоқлари уюлади, феъллари тундлашади, ниҳоят — вазмин, маъноли луқма ташлайдилар:

— Қанақа байрам?

— Эртага...

— Қўйинг бу гапларни, байрам сизники, мулло Аҳмаджон, ўзингиз кайфу сафони кўраверинг, бизни тинч қўйинг, барака топкур...

Ўшанда мен ғофил банда ранжиган ва Сизларни ранжитган бўлсам, хоки покларингизу руҳи беозорларингиздан минг бор узру тазарру сўрайман.

Кўзларим кўр, қалбим асир, тилим гунг, онгим қул, борлиғим банди экан...

Эсимни таниб-танимай байрам кутаман. Ўғлиму қизларим, келиниму куёвларим эсларини таниб-танимай байрам кутадилар (Бизни хушнуд этиб, бир неча кун Тошкентда юрган тўққиз яшар неварам Зилолаой жанжал кўтариб, Самарқандга кетиб қолди — иккинчи январда «утренник» бор экан. «Ленин бобомлар» шеърини ўқиб бераркан).

Фақат менми байрам кутадиган? Йўқ — биз, сиз, улар — етти яшардан етмиш яшаргача — ҳаммамиз, бутун жамият, борлиқ жонлигу жонсиз, замину осмон, туну кун байрам кутади.

«Қанақа байрам?» деб сўрайдиган, маънисини ўйлайдиган азамат йўқлигидан, топилмаётганидан доғдаман!

Бировларнинг янги йилини мутеларча қабул қилиб, ўрмонлардан кесиб келтирилган нинабарг арча атрофидан айланиб байрам қиламиз. Тун бўйи уйқу йўқ. Аввал шаҳримизни, сўнг жумҳурият пойтахтининг, кейин (Тошкентда соат учда) Москванинг бонгини эшитамиз. Атрофимизда ёшяланг, гўдагу мурғак, чолу кампир бедор. Бир тўда бебош кўчада мушакбозлик, ҳуштакбозлик, балон ёндириб атрофни саситиш, томларга тош отиш, ўткинчининг йўлини тўсиш, қўлини қайириш билан банд. Офтоб ботмай бошлаймиз-у, қуёш чиққунча ва яна эртаси куни билан давом эттирамиз.

Ичамиз, ичамиз, ичамиз...

НАФАСИМИЗНИ РОСТЛАБ улгирмасдан 23 февраль келади. Қизил Армия Туркистоннинг парчаланиб кетишига қанчалик ҳисса қўшганини, Фрунзе, Куйбишев, Будённий ва бошқалар жафокаш тупроғимизда не-не кароматлар кўрсатишганини, «босмачи», «қулоқ», «колхозга қарши», «халқ душмани», ҳоказо-ҳоказо тамғалар пешонамизга босилганини, алп ўғлонларимиз жасади солинган очилмас тобутлар аввал афғонлар юртидан, ҳозир эса Россиядан келтирилаётганини, қуролли кучлар мамлакат фуқаросига қарата ўқ узаётганликларини ўйламай-нетмай байрам қиламиз.

Ичамиз, ичамиз, ичамиз...

Саккизинчи март қаердан чиқди ўзи? Нега энди нурхонларимизни, гулсаралаunion римизни қурбонликка бериб, қизу аёлларимизни шарму ҳаё гулшанидан бешармлигу беҳаёлик, меҳнату машаққат кўчасига ҳайдаб, «Ҳуррият», «Ҳужум» байроқлари остида бирлаштириб, Алло таоло бахш этган ҳусну тароватдан, ақлу заковатдан, қудрату мурувватдан жудо этдик? Бу ва бошқа фалокату ҳалокатлар билан ишимиз йўқ — байрам кутамиз, хотин-қизлар баҳона биз, эркаклар базми жамшид қурамиз, эртамизни, зоту зурёдимизни ўйлаб ўтирмасдан жуфту ҳалолимиз қўлига ҳам (худонинг ўзи кечиргай!) қадаҳ тутамиз.

Ичамиз, ичамиз, ичамиз...

Биринчи майни бундан бир асру бир неча йил муқаддам Амриқонинг Чикаго шаҳри йўқсиллари исёнкорона бошлаб беришган экан. Бирдамлик рамзи деймиз. Бирдамлик деб бурдаландик-ку, ахир! Нега яна эсимиз кирмайди? Мен ҳар гал ёқа ушлайман: даҳоларнинг кимлигини билмай туриб, минбардан ташланган шиорларга қарсак чалдик. «Бутун дунё афгор оммаси халоскори улуғ Сталин» шарафига олқиш айтдик. Ислоҳотлар ўтказа-ўтказа давлатни хароб этган, эшигимиздаги қўй-эчкига, сигиру бузоққа қирон солган, тарихда биринчи бор ўзидан олдинги подшоҳ жасадини жойидан қўзғатган Хрушчевни олқишлаб қарсак чалдик. Афғонистон фожиасининг бош ташаббускори, Ўзбекистонни пахта қулига айлантирган Брежневни алқаб қарсак чалдик. Демократия деганда қадамимизни ўлчатган, оғзимизни пойлаган, аммо ҳар ҳолда интизом ўрнатмоқни истаган Андроповни меъёридан ошириб таърифлаб, бемор ва қартанг Черненкога ҳам қарсак чалдик. Қайта қуриш шарофатими, касофатими — билмадим — ҳозирги аҳволу руҳиятимизни тавсифлаб ўтирмайман, яна даҳоларга қарсак чалаяпмиз. Қарсакдан қаварган қўлларимга дам бериш ниятида «Баҳор ва меҳнат байрами» намойишидан сўнг Самарқанд кўчалари, майдону хиёбонларини кузатиб, ҳар гал ёқа ушлаганман: ахлату исқирт, чангу тўзон, лашлуш, қоғозу латта-путта, фалокат, ҳарому ҳариш аралаш-қуралаш... Қани у одамлар денгизи, қани у яловлару шиорлар тўлқини, қани у чақириғу бақириқлар, қани ҳамду санолар ва яна алланималару алланарсалар? Беҳуда, бефойда, бесамар бу от бозори, бу қий-чув, бу ура-ура камбағалнинг яғир елкасига шаҳарда неча ўн минг сўмлик, вилоятда неча юз минг сўмлик, жумҳуриятда неча миллион сўмлик, мамлакатда неча миллиард сўмлик юк бўлиб тушдийкин? Бунисига бепарвомиз — амалдорнинг дастурхони ёрилгудек, меҳнаткашники фақирона — ўзига яраша. Лекин таомилни бузиш йўқ:

Ичамиз, ичамиз, ичамиз...

Сархушлигимиз тарқаб улгурмаган: «Буюк ғалабага шон-шарафлар!» Қанақа ғалаба ўзи? Тўмарис ва Широқ, Спитамен ва Темур Малик... номлари билан боғлиқ эмасми? Йўқ, нималар деяпсиз, уларни кўмиб юборганмиз, унутиб бўлганмиз-ку! Буниси фашистлар Олмонияси (ҳозир бирлашиб олган) устидан эришилган музаффарият муносабати билан. Қон тўкилган, жон берилган, жангу жадал эвазига кўтарилган байроққа шак келтиришда мени айбламасликларининг олдини олиб, мухтасар бир фикрни айтиб қўя қолай: Сталинградда (ва бошқа) жанглар олдидан ўзбек, тожик, қозоқ, қирғиз, туркманнинг ҳар беш нафарига биттадан милтиқ бериб, ҳужумнинг олдига солганликлари чиппа-чин, ҳақиқат. Мен нима учун шаҳид бўлишга тайёр эканликларини ҳатто ўйламай ўққа учраган тоғам Соли, амакиларим Қули ва Раҳим, қайнотам Аббосқул, Сталин билан Жуковдан ташаккурномалар олган, хизматлари эвазига қирқ тўққиз сўм нафақа теккан қиблагоҳим хотираларини ҳар тун эслаб, фотиҳа ўқиб ётаман.

Энг каттаси, биз табаррук, муқаддас, улуғ, шаксиз билганимиз Октябрь келди. Йўқсиллар тўқларни, ҳуқуқсизлар ҳуқуқий ҳукмдорларни зўрлик воситасида ағдариб ташлаган, қонлар оққан, подшоҳнинг бешикдаги норасидаси ҳам қатл қилинган, бизнинг ўлкамизга бўрони етиб келган, ҳаммамизни бир хилликка ундаган, одамларимизни мусофирликка қувган тарихий кун. Нималарга эришган ё эришмаган, социализмни қурган ё қурмаган, коммунизм сари йўлдан адашган ё адашмаган бўлсак, хуллас — неки савобу уволимиз бор — жаҳоншумул шу воқеа билан вобаста. Майли, ўтган ишга салавот — еттинчи, саккизинчи ноябрь — байрам тантаналари!

Ичамиз, ичамиз, ичамиз...

Нима, байрамлар тугаб қолдими? Хотиржам бўлинг, уруғи сероб: уч юз олтмиш беш кундан бир юз саксон икки ярим кун шодиёна. Ўрмончилар, балиқчилар, фазогирлар, учувчилар, барча қўшин турлари, матлуботчилар, чегарадагилар, денгиздагилар, кашшофлар, комсомоллар, саноатчилар, муаллимлар, табиблар, олимлар, нурчилар, гулчилар ва, ниҳоят — 30 декабрь, яъни бошимизни қўшиб, миллатлару элатларни бирлаштириб, порлоқ истиқбол, нурли келажак сари бошлаган сана — СССР туғилган кун!

Ичамиз, ичамиз, ичамиз...

Бирортасини унутмадик, шак келтирмадик, пайдо бўлишини, мазмун-моҳиятини суриштирмадик, олдимизу орқамизга қарамадик. Ичдик ва ҳамон...

Ичамиз, ичамиз, ичамиз...

Ичганимизда... ўтмишимизни, тарихимизни, урф-одатларимизни, расму русмларимизни, турфа анъаналаримизни, ҳайиту сайилларимизни, байраму тантаналаримизни, миллату миллийлигимизни, авлоду аждодларимизни, ўлигу тиригимизни — ҳаммасини қўшиб ичиб юбораёздик.

Дунёдаги қайси элу элат шу кўйга тушган, мустабидлик ботқоғига бизчалик ботган, айтинг! Билмасам, билдиринг, ғалат гапирган, хато қилган бўлсам, худо хайрингизни берсин — тўғриланг!

...Менинг кўзим очилди, ақлим кирди, виждоним туғён урди.

Наврўзимни — Янги йилимни тонг ёришмасдан кутиб оламан. Рамазонда савобталаб қарияларимизга ифтор оши бераман. Ҳосил байрами, Қўзи байрами, Еру сув байрами... менинг байрамларим бўлади. Тўй-томошадан, эрталабки ошдан қолмайман. Жоназаю таъзияда дуога қўл очаман. Масжиду мадрасаларни зиёрат қиламан. Ўтганларим хотираси ҳамиша ёдимда.

МЕНИНГ ЎЗ ДИНИМ, диёнатим, меҳробим, имоним, эътиқодим, миллатим, ўтмишим, бугуним, умидбахш келажагим бор!

Энди куфрга қўл урмайман, ўзга байрамларга қиё боқмайман ва қасамёд этиб, сизлардан ўтиниб сўрайман:

Ичмайлик, ичмайлик, ичмайлик!

ИСЛОҲНИНГ ВАҚТИ ЕТДИ

БУ МАВЗУДА кўп ёзиляпти, кўп гапириляпти. Амалий ишлар ҳам қилиняпти. Лекин кутилган фойда кўринмай турибди. Тўғри, бу масала бир неча ойда ҳал қилинмайди. Биз балки ижобий ўзгаришларни йиллар кутармиз. Лекин назаримда айрим ўзгаришлар ҳозир ҳам ниш бериши мумкин эди.

Мен фарзандларимиз, укаларимизнинг ҳарбийдаги аҳволлари ҳақида кўп қатори фикр юритмоқчиман. Яқинда Ёзувчилар уюшмасига уч аскар йигит кириб келди. Тўғрироғи, кийимлари қатирмоч бўлиб кетган, афтодаҳол йигитларни шоҳбекатда кўрган таксичи ёзувчилардан ёрдам истаб шу ёққа бошлаган. Аскарликдан қочган бу йигитларни кўрган дийдаси қаттиқ одамнинг ҳам кўзига ёш келади. Озғин болалар, кийимлар одам устида эмас, ёғоч илгичга илиб қўйилгандай шалвираган, товони едирилган қўпол этик ичида ингичка оёқ ўйнаб юргандай... Кўзлар қизарган, тил гапга айланмайди. Уларнинг аҳволларини биров айтиб берса ишонмас эдим. Бизда «бурч» деган тушунча бор. «Йигитлар Ватан олдидаги бурчларини фахр билан ўташлари керак» деймиз. Ўша ҳавойи тушунчага суянадиган бўлсак, биз бу йигитларга «хизматдан қочиб яхши иш қилмабсизлар. Йигит киши қийинчиликларга чидаши керак, Ватан сизга ишонган эди» деган гапларни айтардик. Шу гап тилимиздан учганда, «Сизлар олчоқ, халқига хиёнат қилгучи зотларсиз» дейишса минг карра ҳақ бўлардилар... Энди ҳисларга берилмай муддаога ўтсам.

Уч аскар болага қараб ўн уч-ўн тўрт ёш берасиз. Ушоққина, нимжонгина болалар. Уларни қайси виждонсиз тиб ходими «ҳарбий хизматга ярайди» деб имзо чекди экан? Мен аниқ биламан, ўзим ҳам ҳарбий хизматда бўлганман, саломатлиги мутлақо ёмон болалар ҳам «яроқли» деб тамға босилиб юборилаверилади. Мақсад — белгиланган режани бажариш. Тутқаноғи бор, юраги хаста, кўзи яхши кўрмайдиган, қулоғи кар болалар ҳам биз билан хизматга боришган. 1—2 ой ичида аҳволи ёмонлашгач, изига қайтарилган. Бу ҳол неча ўн йиллардан бери қайтарилади. Лекин мен шу вақтга қадар «нима учун хаста болани «соғлом, ҳарбийга ярайди» деб имзо чекдинг» деб жазоланган дўхтирни учратмадим. Тиббий кўрикда неча йиллардан бери пора олинишини ҳамма билади, лекин бирон-бир порахўрнинг фош этилганини ҳали эшитмадик. Президент фармонида, тиббий кўрикка ҳам алоҳида эътибор берилган. Қўшимча чоралар белгиланган. Лекин бу фармонда порахўрлик пайини қирқиш ҳақида калима йўқ. Хаста, нимжон болани ҳарбийга жўнатган дўхтирларни жиноий жавобгарликка тортиш ҳақида сўз йўқ. Суҳбатларнинг бирида фазогир Жонибеков «нима учун ўзбеклардан фазогир йўқ?» деган саволга «ўзбек йигитларининг соғлиги тўғри келмайди» деган эди. Ажаб, самога учишга саломатлигимиз тўғри келмас экан, қарийб йигирма миллион одамдан битта соғлом йигит топилмас экану, жазирамада ёки қаҳратон совуққа олиб бориб ишлатиш мумкин экан. Мантиққа қаранг!

Сариқ касал, жигар хасталиги дарров тузалмайди. Шундай экан, 14 —15 ёшида оғриган болаларни ҳарбийга чақиришдан тийилиш керак эмасмикан?

Бу гаплар ҳарбийга чақирилишдаги дастлабки босқичга тегишли. Иккинчи босқичи ҳарбийга кузатиш. Фарзандимизни қандай кузатамиз? Минг овораи сарсонлик билан. Ота-оналар вилоят ҳарбий комиссариатида кунлаб овора бўлиб юришади. Депаралардан келганлар кўчаларда ётиб қолишади. Бирон бир инсоф эгаси йўқки чиқиб «ўғлингиз фалон соатда, фалон жойга жўнайди» деса. Ота-она шу вақтда келса, ўғлини кузатса. Йўқ, ҳарбийларимиз ҳали бу оддий маданиятга етиб келишмаган шекилли. Улар бу бола ота-она юрагининг бир парчаси эканини, ўн саккиз йил бағрида авайлагани — жигаргўшасини икки йилга узатиш ниҳоят оғир эканини ҳис қилишмаса керак. Уларнинг бу ҳиссизлигига қараб «ўзининг ҳам фарзанди бормикан?» деб ўйлайсан. Тўғри, уларнинг касби қатъийликни, совуққонликни талаб этади. Лекин улар қатъийлик билан қўполлик, совуққонлик билан бемеҳрлик орасида ер билан осмонча фарқ борлигини англаб етишлари керак. Ота-оналарнинг бир неча кун сарсон бўлиши фақат маънавий эмас, моддий зарар келтириши аниқ. Ахир қанча одам неча кун ишга бормай юради, бунинг зарарини ким ҳисоблайди, ким тўлайди?

Энди учинчи босқич — йўл. Ота-онасидан ширинсўз эшитиб улғайган бола ҳарбийлар қўлига ўтиши билан биринчи кўргани — қўполлик, сўкиш бўлади. Зобитлар (офицерлар) оғзига келганини қайтармайдилар. Ўзбеклар, умуман мусулмонларнинг бунга кўникиши қийин. Она бағридан узоқлашаётган болага «онангни...» деб турса қандай чидасин? Шу ўринда зобитларнинг маданияти масаласини кун тартибига қўйиш керак.

Тўртинчи босқич: мутлақо нотаниш даврага қўшилиш. Тонг саҳарда туриш тартиби, овқатланиш, ўқиш тартиби, муомала тарзи — ҳаммаси нотаниш. Барчасига кўникиш керак. Аста-секин эмас, тезлик билан кўникиш шарт. Ёш аскарнинг дастлабки ҳафтаси, ойи оғир, жуда оғир кечади. Уни бир томондан соғинч қийнайди. Тунлари тушларида уйига қайтган, ота-онаси бағрида эркин юрган бўлади. Ана шундай тотли дамларни «Подъём!» деган кескин буйруқ бузади. Бир неча сонияда туриб, кийиниш, сафга тизилиш, сўнг югуриш, бадан тарбия... Айниқса, шаҳарда улғайган, кун ёйилгунча ухлаб ётадиган, бирдан бир қиладиган иши — ярим челак ахлат чиқариб ташлашдан иборат бўлган болаларнинг силласи қурийди. Ҳарбийлар орасида ярамас одат бор: агар бир бола қоидани бузса бутун бўлинма жазоланади. Яъни аскар бола вақтида туриб, кийинмади, дейлик. Демак, барча бошқатдан ечинади, ётади, сўнг буйруқ билан ирғиб туриб, яна кийиниб яна сафга туриш... Бу билан маълум бир аскарга нисбатан бошқаларда нафрат уйғотиши мумкинлигига бўлинма командирининг ақли етмайди. Аскарлар орасидаги уруш-жанжал худди шундай «тарбиявий» ишлардан бошланади.

МАНА ШУ БОСҚИЧ мени кўп ўйлантиради. Фарзандларимиз фақат Ўзбекистонда хизмат қилган, зобитлар фақат ўзбеклардан иборат бўлганда ҳам ҳарбийда интизом деган нарса биринчи ўринда қолаверади. Тезкорлик, бадантарбия, оғир шароитлардаги машқлар бекор қилинмайди. Ҳарбий тайёргарликдаги машаққатлар йўқолмайди. Шундай экан, барчамиз болани жисмоний тайёргарликларига ҳам барвақтроқ эътибор беришимиз керак. Қадимда юнонларда ўғил бола туғилса қишми, ёзми пичан устига ташлаб қўйишаркан. Чунки ўғил — бўлажак жангчи ҳисобланган. Шу сабабли уни чақалоқликдан чиниқтиришган. Мен биз ҳам шундай қилайлик, демайман. Бироқ, болани чиниқтириш лозимлигини эътибордан четда қолдирмаслик керак. Шунда ёш аскар бегона шароитдаги дастлабки қийинчиликларни енгиб ўта олади.

Бу босқичда жисмоний машаққатдан ташқари маънавий машаққат ҳам мавжуд. Турли тарбия кўрган, турли шароитда улғайган, турли миллатдаги йигитлар бир хил шароитда жамланадилар. Бу шароитда «катталарга ҳурмат, кичикларга иззатда бўл, ўзгаларни хафа қилма», тарзида тарбия кўрган йигитлар бениҳоя даражада маънавий жабр тортадилар. Беҳаё, безбет, сўкағон, бемеҳр, шафқатсиз бола ҳар бир миллатда бор. Бундай болалар тезда жипслашиб бошқаларга ҳукм ўтказадилар. Яхши тарбия кўрган, заифроқ болалар эса уларнинг «қулига» айланадилар. Нонуштада сарёғлари, қандлари, пешинда овқатдаги гўштларини улар билан баҳам кўрадилар. Буни катта-кичик зобитлар биладилар, била туриб кўз юмадилар. Ҳатто ўша бақироқ, сўкағонларга тез орада ефрейтор (ўнбоши) унвони берилиб, бўлим командири этиб тайинланадилар.

Биз миллатлар орасидаги дўстлик ҳақида кўп гапирамиз, қайғурамиз. Назаримда, ҳарбийдан қайтган болада байналмилал дўстлик туйғуси сўнган бўлади. Икки гапнинг бирида «онангни...» деб сўкиб турувчи рус ёки украин йигитига нисбатан қандай дўстлик туйғуси бўлиши мумкин. Ёдимда, биз — бир неча юз йигит Тошкентдан чиқиб ҳарбийга борган эдик. Ҳарбий қисм ўқув юрти ҳисобланар эди. Биз, — аскарлар асосан ўзбеклар, қозоқлар, катта-кичик командирлар эса руслар, ғарбий Украинадан келган йигитлар эди. Улар ярим йил, бир йил хизмат қилган димоғдор йигитлар эди. Уларнинг сўкинишлари туфайли бир-икки уруш чиққач, катта зобитлардан бири бизни тўплаб «улардан хафа бўлманглар, одати шу» деб насиҳат қилди. Лекин уларни тўплаб «сўкинманглар, уларнинг одати буни кўтармайди», демади. Ўзбеклар ҳамма вақт ҳарбийдаги энг тарбияли, мўмин аскарлар бўлишган. Шунданми, кўп жабр кўришган. Урушда ҳам бошқаларга нисбатан кўпроқ қирилишган. Ҳозир ҳам йигитларимиз мутетабиат бўлганлари учун кўп азоб чекяптилар. Хизматимизнинг ярми ўтганда қисмга кавказликлар келишди. Бизга зуғум қилганлар бу сафар ҳокимликни ўзлари истаган тарзда ўтказа олмадилар. Зобитлар алмашди, аммо вазият ўзгармай қолаверди.

Хулоса шуки, йигитларни қисмларга бўлишда уларнинг миллати, демакки, миллий хусусиятлари, диний қарашлари, фазилатлари ва камчиликлари инобатга олиниши шарт. Ундан ташқари боланинг қаерда, қандай қисмда хизмат қилишга хоҳиши бор, буни ҳам инобатга олиш керак. Болани уйидан ҳаддан зиёд узоққа олиб кетиш мақсадга мувофиқ эмас. Ҳарбий санъатга, ҳарбий интизомга яқинроқ жойда ҳам ўрганиши мумкин. Агар уйига яқинроқ бўлса тезроқ, пухтароқ ўрганар балки. Бу масалада аскар руҳий ҳолатини ҳам ҳисобга олиш вақти етди.

Аскар йигитлар ўз жумҳуриятларида хизмат қилишсин, деган таклифга кўпчилик хавотир кўзи билан қараяпти. Миллатчилик иси келяпти, деб ташвишланяпти. Мен бу таклифда мантиқ бор, деб ҳисоблайман. Ҳарбий, тарбиявий ишлар тўғри олиб борилса, яқин йиллардаёқ ижобий самара беришига ишонаман.

Зобитлар орасида ўзбекларнинг камлигига ҳам хизматнинг ота юртдан узоқларда бўлиши сабаб, деб биламан. Бизнинг қонимизда ўтроқлик бор. Ҳадеганда кўч-кўронни кўтариб кўчиб юриш ўзбекка хос эмас. Ҳарбий билим олиб, зобитлик мартабасига эришгач, албатта узоқ ерларга кетиш керак. Шуни ҳисобга олиб, ота-оналар ўғилларини ҳарбий ўқишга бермайдилар. Бу масаланинг бир томони. Иккинчи томони — ота-она рухсат берган тақдирда ҳам бу ўқишга кириш қийин. Рус тилида имтиҳон топшириб ўтиш мушкул. Фуқаро уруши даврида Фрунзе ташаббуси билан Тошкентда Ўрта Осиё миллатлари ҳарбий мактаби ташкил этилган эди. (Ҳозир бу мактаб Ленин номидаги умумқўшин ҳарбий билим юртига айлантирилган.). Мактабнинг мақсади — маҳаллий аҳоли фарзандларидан зобитлар тайёрлаш эди. Шундан сўнг Ўзбекистонда ўзбек миллий дивизияси ҳам мавжуд бўлган. Дивизияда барча иш, ҳатто ҳарбий буйруқлар ҳам ўзбек тилида бўлган. Лекин буларнинг барчасига «миллатчилик» тамғаси босилиб, йўқ қилинди.

Сўнгги босқич — хизматдан қайтиш. Ҳар ким ўзича, ҳамёнига қараб қайтаверади. Ёз ойлари аэропортларда навбат кутиб ётган аскарларнинг саноғига етиш қийин. Икки йил соғинч азобида қийналган йигитлар уйга тезроқ қайтсам, дейди. Ота-онамнинг дийдорига тўйсам дейди. Уйга қайтиш эса хизмат қилишдан ҳам оғирроқ кечади. Кетишда тартиб билан олиб кетган ҳарбий қисмлар нима учун тартиб билан қайтаролмайдилар. Нима учун биз аскар болаларимизнинг қайтар онларини олдиндан билиб кутиб олишга чиқмаймиз. Нима учун икки йил айрилиқ исканжасида яшаган оналар яна ҳафталаб эшикка кўз тикиб ўтиришга мажбурлар? Ҳарбий қисм командири «Фалончи икки йил Ватанга хизмат қилди, бунинг учун Сиздан миннатдормиз, ўғлингиз фалончи, фалон куни хизматини адо этиб йўлга чиқади» деб хат ёзиб юборишга қодир эмасми? Бу ҳам оддий маданиятга, оддий инсоний фазилатга киради. Ҳамонки бошлиқнинг бунга фаросати етмас экан, ҳарбий нозирлик буйруқ чиқариб, шундай иш юритишга мажбур қилиши керак.

НИҲОЯТ, АСКАР йигит қайтди. Уни ота-онанинг иссиқ бағри, дўстлар давраси кутади. Лекин давралар ҳам турлича бўлади. Баъзи ота-оналар ўғлининг қайтиши муносабати билан зиёфат берадилар. Тўғри, хурсандчиликдан ҳар қанча дастурхон безасак-да оз. Аммо, муҳтарам ота-оналарга «шу зиёфатдан воз кечинглар» деб мурожаат қиламан. Чунки, зиёфат ичкиликсиз бўлмайди. Қони қайноқ йигитлар бу зиёфат оқибатида нималар қилмаяптилар. Қандай жиноятлар содир бўлмаяпти?! Аскарликдан қайтган йигитнинг дастлабки ойи ота-онаси, яқинларининг қаттиқ назоратида кечса чакки бўлмас. Ҳафта, ой давомида руҳий чигалликлар ечилади, йигит оғир интизом ҳаётидан эркин ҳаётга ўтганда ҳаддан ошмаслиги шарт. Чанқаб келиб, шошилиб сув ичганингизда қалқиб кетганингиз каби бу эркин ҳаёт ҳам баъзан азобга рўпара қилиб қўйиши мумкин.

Айни кучга тўлган йигирма ёшли йигит энди нима қилиши керак? Кўп йигитларнинг ҳунари бўлмайди. Чунки ўнинчи синфни битириб ишга кириш қийин. Корхоналар «бир йилдан кейин ҳарбийга кетади», деган сабаб билан ҳунар ўргатгиси келмайди. Шундай экан, йигитларга ҳарбий қисмларда, қўшин туридан қатъий назар ҳунар ўргатилгани дуруст эмасми?

Ҳарбийдан қайтган йигитни бир неча йил бадалида комиссариат ҳол-жонига қўймайди. Ҳали чақирув қоғози тарқатади, ҳали навбатчиликда туради. Бир жойда ишлаб турган йигитни чақириб олишга барҳам бериш керак. Комиссариатни истаган одамни истаган пайтда чақириб олиш, истаган ишни буюриш ҳуқуқидан маҳрум этиш, фақат маълум йилларда, янги қурол турини ўрганиш учунгина чорлаш ҳуқуқини қолдириш лозим.

Ҳарбийда жон бераётганлар ҳақида кўп ташвишли хабарлар эшитяпмиз. Буни миллий масалага боғлаяпмиз. Мен бу хулосани инкор этмаган ҳолда, бошқа сабабларни ҳам айтиб ўтмоқчиман. Аскар йигитларнинг ўлимига фақат миллий низолар сабаб эмас. Бундан йигирма-ўттиз йиллар илгари ҳам ўлимлар содир бўлар эди. Ўзбек-ўзбекни, рус-русни ўлдирган ҳолларга ўзим гувоҳ бўлганман. Айрим йигитлар дастлабки қийинчиликларга дош беролмай жонларига қасд қилардилар. Машқлардаги эҳтиётсизлик ҳам ўлимга сабаб бўлар эди. Лекин бу ҳақда гапирилмасди.

Менингча, аскарларнинг ўлимига энг асосий сабаб — ҳарбий интизомнинг бўшашиб кетгани. Ичкиликбозлик, порахўрлик ҳам бошқа соҳалардан кам эмас. Ҳатто ўғирлик ҳам бор. Мана, мисол: бир неча йил илгари йироқ ҳарбий қисмда хизмат қилаётган икки йигит жазоланди. Хизмат тақозоси билан мен шу жараённи бошидан охиригача кузатдим. Йигитлар ҳарбий қисмдан чиқиб кетганлар, омборга бориб қимматбаҳо буюмларни ўғирлаб, арзонга сотганлар. Омборни қўриқлаши лозим бўлган зобит ва аскарлар бу пайтда маишат қилиб ўтиришган. Икки аскар уларнинг устидан қулфлаб ўша оғир буюмларни бир-бир ташиб кетган. Трибунал ўша маишат қилиб ўтирган зобитга чора кўрмади — у гувоҳ сифатида иштирок этди. Ҳолбуки, ўғирликда унинг айби ҳам бўлган эди. Қисм командири мени лол қолдирди. Маълум бўлишича, аскар болалардан бири олдин ҳам ўғирлик қилган. Милиция уни ушлаб, буюмни ҳарбий қисмга, шахсан командирга қайтарган. Командир ўғрига чора кўрмаган, қайтариб олган буюмини қаерга қўйганини ҳам эслолмади. Менинг имоним комилки, ўшанда ўғрини қароқчи урган. Буюмни командирнинг ўзиёқ пуллаб юборган. Бу-ку, бир буюм, ҳозир одамлар қўлидан тортиб олинаётган қуроллар қандай қилиб аслаҳахоналардан чиқди экан?

Зобитлар орасида-ку интизом бўлмагач, аскар бечоралар нима қилсин? Зўравон йигитлар заифларни истаганча ҳақоратлайверадиларми? Интизоми бўшашган қўшинда қудрат қолармикан?

Олий Кенгаш мажлисларида «командирнинг сиёсий ишлар бўйича муовини (замполит) керакми ё керак эмасми?» деган масала кўтариляпти. Армия ҳаётини ёмон билмайдиган одам сифатида айтишим мумкин: ҳозир бундай муовин шарт эмас. Фуқаро урушида шарт эди, аскарлар сиёсий онгига таъсир этиш керак эди. Ҳозир эса бунга муҳтожлик йўқ. Ҳозир чапаевларни йўлга солувчи фурмановларга ҳожат қолмаган. Аксинча, аскарларнинг инсоний ҳақ-ҳуқуқини ҳимоя қиладиган эркин ташкилот зарур. Ҳозирги муовин командирга тобе, у нима деса шуни қилади. Сиёсий дарслар, мажлислар ўтказади. маданий ишларга қарайди. Аскар ҳақ-ҳуқуқи эса назаридан четда қолади. Замполит шу вақтгача Компартия вакили сифатида иш юритган. Энди эса, партиялар ва жамоатлар сони кўпайгач, сиёсий иш юритиш янада мушкуллашади. Шу сабабли қўшинни сиёсатдан айириш керак. Унда ҳеч бир партия, жамият иш юритмасин. Қўшин қўмондонга, қўмондон ҳукуматга бўйсунсин. Тамом-вассалом!

Ўзбекистон Олий Кенгаши ҳарбий қурилиш қисмларига чақирилган ёшлар Ўзбекистонда хизмат қилсин, деб қарор қабул қилди. Қарор кўпчиликка маъқул тушди. Мен масалани бошқача қўяр эдим: ҳарбий қурилиш қисмларини бутунлай тугатиш керак. Менга бу қисмлар биринчи жаҳон урушидаги мардикорликка чақиришни эслатади. Улуғ Ватан урушида ҳам ишчи батальонлари бўлган. Ҳозир инженер-қурилиш қисмлари дейилади. Мардикорликка ҳам, ишчи батальонларига ҳам, ҳозир ҳам бу қисмларга ўзбеклар кўпроқ олинади. Ўзбекнинг айби — кўп бола кўриб, боқиб, тарбиялагани. Очиғи, ҳарбий қурилиш қисмларига ўзбекларнинг кўп олинишидан мен норозиман. Биринчидан, бу қисмларнинг номи ҳарбий. Бунда на интизом бор, на қадр-қиммат бор. Мажбурлаб олиб бориб ишлатувчи мардикордан ҳеч фарқи йўқ. Қилган меҳнати қадр топса ҳам майли эди. Йигитлар икки йил ишлаб, арзимаган пул билан қайтадилар, Кийган кийимлари, еган овқатларига олам жаҳон пул ушлаб қолинади. Бу масаланинг бир томони, иккинчи томони — менингча, ҳарбий қурилиш қисмларига кўпроқ ўзбек йигитларининг олиниши ўзбек халқининг қадрини тушириш демак. Яъни, янги ҳарбий техникани эгаллашга ақли етмайди, Ватанни ҳимоя этишга қодир эмас... деб тушунаман мен бу ҳолни. Мактабда «Чоризм ўзбекларга ишонмагани учун уларга қурол бермай, мардикорликка олган» деб ўқитишар эди. Ҳозир-чи? Ҳозир «Рус тилини яхши билмайди, шу боис буйруқни тез англаб бажаролмайди» деган баҳона чиқди. Бу мутлақо бемаъни баҳона. Ўзбек йигитлари гуржи ёки литваликдан яхшироқ билади рус тилини.

Ҳамонки, йигитларимиз кўп экан, уларни узоқларга олиб бормаслик керак. Ҳамма жойда қурувчи зарур. Ҳарбийга чақирилиши лозим бўлган йигит, танкчиликка ёки десантликка ярамаса «сен икки йил қурилишда ишлаб берасан» дейилсин. Ўз уйида яшаб ишлаб берсин, майли. Хоҳласа кечқурун ўқисин, билим олсин.

Энди охирги фикр: армиямиз қандай бўлиши керак — ҳозиргидай мажбурий, қисқа муддатли ҳарбий хизматми ё ихтиёрий доимий (профессионал) хизмат асосидами? Менингча, армиямиз қурилиши, бошқарилиши анча эскиди. Мамлакатимиз жуда кўп аскарни боқишга мажбур бўляпти. Мен ҳарбий мутахассис эмасман. Фикримнинг мутлақ тўғри эканига даъво қилмайман. Назаримда, мамлакат қудратини аскарлар сони, яъни кўплиги белгиламайди. Ҳатто, ҳарбий техника сони кам белгиламайди. Балки қўмондонлар ақли-фаросати, аскарлар фидойилиги, ота юртга бўлган фидойилиги, садоқати белгилайди. Қадим урушларни эслайлик, тарихда қолган жангларда куч эмас, ақл ғалаба қозонгани сир эмас. 1919 йилги Англия — Афғонистон учинчи урушини мисолга келтирай. Англияда 300 мингдан зиёд аскар, кучли техника, ҳатто аэропланлар бўлган. Лекин 70—80 минглик афғон лашкарларини енга олмаган. Буни тарих дерсиз. Лекин ҳозир (илоҳим урушдан ўзи асрасин) уруш чиққудай бўлса асосан яроғлар ишга тушади. Шунинг учун барча йигитларни аскарликка олавермай, қўшин сонини кескин қисқартиш мамлакатимизга ҳам маънавий, ҳам сиёсий, ҳам иқтисодий фойда берарди. Шу қисқартириш асносида кўнгилли доимий (профессионал) қўшинни жорий этиш мақсадга мувофиқ бўларди. Бунда ҳам мамлакатимиз жуда катта фойда кўрарди. Ҳарбий ишни касб қилганлар 18 — 20 ёшли йигитлардан кўра кўпроқ тажрибага эга бўладилар. Уларнинг ҳар бири ўн йигит ўрнини босиши мумкин.

Афғонистондаги урушда жуда кўп йигитларимиз қирилди. Менингча, улар ёш бўлганлари, тажрибасизликлари учун кўп жон бердилар. Ҳаётнинг ширин мевасидан энди татийман деб турган, бировни чертмаган, бурнини қонатмаган йигитча урушда қўрқиши, ўзини йўқотиб қўйиши, руҳан азобланиши турган гап. Доимий хизматдаги киши эса довдирамайди.

Ўтган йили Фарғона фожиаси бошланганда шаҳарни эгаллаган аскар йигитларга разм солиб эдим. Қурол ушлаб турган ёш йигитлар кўзида ҳадик кўрдим. Улар атрофда қизиқувчанлик билан велосипедда айланиб юрган ўсмирларга ҳам қўрқиб қарар эдилар. Оқшомда, айниқса тунда бирон ножўя ҳаракат сезилса тепкини босиб юборишга тайёр эдилар. Сир эмас, тепкилар босилди, бегуноҳ жонлар узилди. Бу балки бирон аскар йигитнинг шу қўрқоқлиги ёки тажрибасизлиги оқибатида рўй бергандир, ким билсин?

МЕНИНГ АРМИЯМИЗДАГИ аҳвол ҳақида фикр билдиришим бежиз эмас. Аввал бу ҳарбийлар иши ёки «ҳарбий нозирлик иши» дердик. Йўқ, ҳамонки ҳарбийда бизнинг фарзандларимиз хизмат қилар экан, бу — бизнинг ишимиз. Ҳарбий нозирлик, қўмондонлар биз, ота-оналар кўнглига қараб иш юритишга мажбурдирлар. Тўғри, Ватан хавфсизлигини таъминлаш ҳар биримизнинг бурчимиз. Лекин бу бурчни ниқоб қилиб биз дунёга келтирган, умид билан ўстирган ўғиллар ҳуқуқини поймол қилишга, ҳақоратлашга, жонига озор етказишга йўл бермаслигимиз лозим.

Қизил Армия ташкил топганидан бери аскарлар кийими бир неча марта ўзгарди, белгилари ўзгарди, унвонларнинг номи ўзгарди. Буларни зоҳирий яъни ташқи кўриниш ўзгаришлари деймиз. Энди ботиний, яъни, ички тартиб ва таркиб ўзгаришларига, жиддий ислоҳотларига вақт етди. Бу ислоҳотлар қанчалик тез амалга оширилса, шунча яхши. Биз армияга «шавкатли», «қудратли», «енгилмас» деб сифат бериб келганмиз. Чиндан ҳам армия тарихида нурли саҳифалар кўп. Доғли ишлар ҳам бор, лекин бунга армия эмас, алоҳида шахслар айбдор. Биз энди алоҳида шахслар билан армияни аралаштириб бир хил — бадбин хулосага келмаслигимиз, аксинча, армия обрўйини сақлашгина эмас, оширишга интилишимиз керак. Алқисса, ишчи—деҳқон армияси деган номдан воз кечмаслигимиз, балки армияни шу шараф чўққисига етказишимиз лозим.

Тоҳир МАЛИК

БУХОРОДА ҲАЙКАЛТАРОШ БОРМИ?

БУХОРОИ ШАРИФДА белоғриқдан букчайган Ибн Сино ҳайкалини, 30-йиллар нуқси уфуриб турган бир қолипдаги Фрунзе, Киров ҳайкалларини кўрганда, уларни яратган муаллифлар номини эшитганда, гапнинг тўғриси, бу шаҳарда умуман ҳайкалтарош йўқ экан, деган фикрга келасан. Шаҳардаги болалар истироҳат боғи ичида ўрнатилган «Темир Лайлак» асари (буни асар деб аташнинг ўзи гуноҳ), Когон темирйўл вокзали пештоқига нақшланган «Раққос аллома»ларни томоша қилганда, одамнинг энсаси қотиб, бу юртда маданият бошқармаси борлигига ишонмай қўяди. Дарвоқе, «Раққос аллома»лар... Бутун Мағрибу Машриққа донг таратган Қошғарий, Беруний, Улуғбек, Дурбек, Беҳзод, Саккокий, Лутфий, Машраб, Завқий, Махмурни рақсга туширмоқ гуноҳи азим, бундай тасвирлар миллатга нисбатан ҳурматсизлик эканлигини, ва ниҳоят, бунақа «асар»лар лойиҳасини (ўзини у ёқда турсин) қабул қилиш мумкин эмаслигини оддий мактаб ўқувчиси ҳам билади-ку! «Раққос аллома»лар галереясини яратганлар аллақачон чўнтакларини қаппайтириб кетишди. Уни қарсаклар остида қабул қилиб олганлар аллақачон мансаб курсисини тарк этишган (баъзилари қамалган, айримлари кичикроқ мансаб курсиларини ишғол қилиб, ҳукмронлик этишмоқда). Лекин биз қай қилган гуноҳларимиз эвазига бундай бефаросатлик намуналарини томоша қилишга маҳкуммиз? Энг қизиғи, пештоқда нақш этилган алломаларимизнинг бирортасини ҳам танимайсиз. Чунки улар алломадан кўра, дорбозга ўхшайди. Беўхшов одамлар расми остида адибларимиз исми шарифи дарж этилган. Бухороликлар орасида: «Пул додаму дардисар харидам» (Мазмуни: «Пул тўлаб ўзимга бош оғриқ сотиб олдим») деган ибора машҳур. Қачонгача бизнинг маъмурларимиз халқнинг пулини совуриб, халққа бош оғриқ сотиб олишади?

Бухородан Муқанна, Маҳмуд Торобий, Рустами достон, Алпомиш каби халқ қаҳрамонлари, шунингдек, Рудакий, Наршаҳий Мушфиқий, Аҳмад Дониш, Фитрат, Садриддин Айний, Ҳайрат ҳайкалларини излайсиз. Лекин тополмайсиз. Биз шу вақтгача Бухорои шарифда кимларга ҳайкаллар ўрнатмадик? Сталин, Жданов, Брежнев, Молотов, Ворошилов, Киров, Калинин, Оржоникидзе... Бу рўйхатни яна-да давом эттириш мумкин. Ҳатто Ленинга бир шаҳарнинг ўзида ўндан ортиқ қўйилган (кўпи 30-йиллар савиясида бюсту ҳайкаллар бор. Ленинга ҳар қадамда ҳайкал ўрнатиш билан ленинизм ғалаба қилади, деб ўйлаш гумроҳлик эканлигини ҳаётнинг ўзи исботлаб берди-ку!

Хуллас, Бухородан ўзинг истаган ҳайкални тополмай, кўнглинг чўкиб, ноумидликдан руҳинг зада бўлганда, Ҳазрати Мир Алишер Навоий ҳайкалларига кўзинг тушади. Ҳазратнинг муборак чеҳраларидан нур таралмоқда. Кўзлари синовчан боқмоқда. У кишининг муборак этакларини кўзларингга суртгинг келади. Мир Алишернинг икки ёнларида бешта дарахт. Мангу ям-яшил дарахт. «Бу дарахтлар — Ҳазратнинг «Хамса»лари. Мен рамзий тарзда шундай ишладим», — дейди бухоролик ҳайкалтарош Ҳамро Зоиров. Бу ҳайкал ҳали ҳеч қаерда намойиш қилинмаган. Ҳамронинг устахонасида (билмадим, бу ерни устахона дейиш жоизми, йўқми?), аниқроғи, кўп қаватли бинонинг ертўласида Ҳазрат Навоий билан Ибн Сино, Аҳмад Дониш билан Улуғбек, Садриддин Айний билан Файзулла Хўжаев унсиз суҳбатлашмоқдалар...

— Кундуз кунлари ҳам чироқ ёқиб ишлашга тўғри келади, чунки ертўлада дераза ўрнатишнинг иложи йўқ. Ҳаво етишмайди. Нам. Айниқса, қувурлар «мусиқаси» бир нафас ҳам тинмайди, — дея Ҳамро янги ва эски асарларини бизга кўрсата бошлади. — Худо кўрсатмасин, агар қувурлардан бири ёрилса, ертўла сувга тўлиб, барча асарларим кунфаякун бўлади!

Бухоро пединститути буюртмаси билан Ҳамро яратган Ибн Сино, Улуғбек, Аҳмад Дониш, Садриддин Айний, Ҳамза бюстлари институт хиёбонидаги «Алломалар боғи»да ўрнатилади. Ҳамро Эркин Воҳидов, Абдулла Орипов, Неъмат Аминов каби алломаларимиз, таниқли бастакор Ўлмас Расулов, ҳақгўй олим Ғайбулла Саломов, Озод Шарафиддинов, авлиёсифат инсон Темур Ғаниев қиёфасини мармарда нақшлашни ният қилиб қўйган. Унинг бухоролик актёр «Муҳаммад Рафиқов», «Онаизор», «Мухтор Ашрафий» ва бошқа асарлари кўплаб кўргазмаларда намойиш этилган. Ҳ. Зоиров таниқли темирчи уста Аминбобо бюстини ишлаяпти. Уста Аминбобо суҳбат этяпти. Бир неча минг йиллик тарих ривоят шаклига кириб, дурдай тизилмоқда: «Инсон фоний дунёни тарк этгандан сўнг, уни кўммоқ учун гўрнинг лабигача фарзандлари, хешу ақраболари, давлати билан бирга, одамларга қилган ЯХШИЛИГИ ва ЁМОНЛИГИ боради. Уни гўрга қўйгандан кейин фармон бўлади: «Киринг!» Лекин фарзанди, хешу ақраболари, давлати орқага қайтади гўрга кирмайди. Фақат яхшилиги билан ёмонлиги гўрга киради. Яхшилиги бошининг тепасида, ёмонлиги эса оёғининг устида тик туради. Мункар Накир келиб савол-жавоб қилганда, марҳум нек одам бўлса, яхшилиги бардам, улуғ қиёфада намоён бўлиб, Мункар Накирга кўринади. Бундай зот азобдан халосдир. Худбин, ҳасадгўй хиёнаткор, ёлғончи, нашаванд кимсанинг ёмонлиги қабиҳ суратда намоён бўлади. Ундай кимса азобга маҳкумдир. Демак, доимо яхшилик қилайлик, халқ биздан манфаат кўрсин. Ҳақгўй бўлайлик...»

ОДАМНИНГ ИЧКИ ОЛАМИ унинг қиёфасида мужассам. Лекин қиёфасидан ички оламини илғаб биладиган кўз, фаҳму фаросат даркор. Бир умр ҳалол ишлаб, ҳалол еб, ҳалол яшаб келаётган ИНСОН қиёфаси «Темирчи уста Аминбобо» бюстида ўз тажассумини топди.

Кулол Баҳром Гулов маъмурларнинг савияси хусусида куюниб гапиради:

— Маъмурларимизнинг кўпи ҳозир кўргазмаларимизга келади. Лекин айримларининг кўзларида ҳайрат, завқ ўрнида миннатни кўриб, гапнинг тўғриси, таажжубланаман. Нега маърифати йўқ кимсалар маърифат соҳасида бошлиқ, нега маданиятсиз кимсалар маданият соҳасида раҳбар этиб тайинланар экан-а? Ахир, қадимий китобларда ёзилишича, шоҳлар шаҳзодалар тарбияси билан махсус шуғулланар экан! Шаҳзодалар нафақат жангу жадал дарсини, балки шеърият, ҳаттотлик, илми нужум, ҳандаса сабоқларини ҳам мукаммал ўрганишган...

Архитектор Зоир Қиличев, ҳайкалтарош Қурбон Норхўрозов ва Улаш Ўроқов, кулол Баҳром Гулов 1987 йил вайрона ҳолатидаги бинони ўзларига устахона қилиб олишди. «Шунисига ҳам шукур, — дейди Қ. Норхўрозов, — ахир, анча йиллардан бери таниқли ҳайкалтарош Ҳамро Зоиров ертўлада ижод қилаяпти-ку! Истеъдодли кулол Нарзулло Саидовга эса ишлаш учун ҳатто устахона йўқ».

— Ҳозир бизнинг ижодий группа Варахша номли янги меҳмонхона ёнидаги хиёбонда қадимий Варахша шаҳрининг рамзи ҳисобланган қанотли туя монументини ўрнатиш билан банд. Бухорода замонавий монументал архитектура асарлари йўқ. Кўча-кўйда, чорраҳаларда ўрнатилган шиору паннолар турғунлик давридан мерос қолган арзон ҳайбаракаллачилик давомидир. Қадимий обидаларга уйғун равишда қурилган на бир бино, ҳайкал, на монументал асар бор, — деди ўкинч билан ССЖИ Архитекторлар уюшмасининг аъзоси Зоир Қиличев.

Зоирнинг «Мучал» асари лойиҳаси тайёр бўлганига ҳам беш йилдан ошди. Миллий руҳдаги бундай асарларни Бухорода ўрнатиш эса ҳамон орзулигача қолмоқда.

Шахсга сиғинишнинг энг қабиҳ иллатларидан бири марказга сиғинишдир. Лойиҳачини ҳам, ҳайкалтарошни ҳам, кулолни ҳам марказлардан чақириш расм бўлган. Улар эса маҳаллий шарт-шароитни тушунмайди. Ҳатто урф-одатингни билмайдиганлардан қанақа асар кутиш мумкин? Шу сабаб яланғоч аёллар ҳайкали гоҳ Навоийда, гоҳ Самарқандда пайдо бўляпти-да!

Лекин кейинги пайтларда маҳаллий ҳукумат вилоят ҳайкалтарошлари, кулолларига буюртмалар беришни йўлга солмоқда. Айниқса, Бухорода Санъат музейининг очилиши воқеа бўлди. Болойи Ҳовуз масжидида кулолларнинг доимий кўргазмаси намойиш этилмоқда. Бухорода вилоят ижодкорлари асарлари намойиш этиладиган рассомлар галереяси очиш режалаштирилди.

Қурбоннинг «Садо», «Шарқ», «Автопортрет» (шомотда ишланган), Баҳромнинг «Савр», «Жазо», «Ҳамал» туркуми ва «Кутиш», «Бешик» каби асарлари Тошкент, Ашхобод ва бошқа шаҳарларда ташкил этилган кўргазмаларда намойиш этилиб, санъатшунослар диққатини жалб қилди.

Кулол Нарзулла Саидовнинг ҳам дилида дардлари кўп. «Бухорода Ғиждувон, Вобкент кулоллари мактаби бўлган. Ҳозир ҳам ота-боболари ҳунарини давом эттирмоқ ниятида юрганлар бор. Уларнинг бошини бир жойга ковуштириб, ҳунармандларга шарт-шароит яратиб бериш керак. Ҳунармандларни турли хил солиқлардан ҳимоя этиш лозим. Ахир, солиқлар касофатидан ҳунарларга қирон келади-ку! А. Жўраев «Умр безаги» мақоласида («Ўзбекистон адабиёти ва санъати», 5 январь 1990 й.) тўғри таъкидлаганидек, Ўзбекистонда ҳозир авж олаётган ишсизликни ҳунармандчиликни ривожлантириб тугатиш мумкин. Кулол Ҳамробиби Раҳимова номини абадийлаштириш ҳақида ҳам бош қотириш лозим. Ахир, Ҳамробиби асарлари бутун дунёни кезиб, ўзбек халқининг шуҳратини ёймоқда-ку!»

Ҳа, Н. Саидов ҳақ. Ҳунар халқнинг юрагини тарбиялайди, бўш қўлни ишли қилади, деб ёзди таниқли олим Иброҳим Ғафуров. Ҳунарни асрайлик, ҳунармандни асрайлик! ССЖИ Рассомлар уюшмасининг аъзоси, марҳум Ибодулло Нарзуллаев лаганлари ҳайрат намунасидир. Шундай уста номини абадийлаштириш ҳақида ким қайғуради?

Ҳар бир юртнинг халқ санъатида ўзига хос ўрни бор. Айтайлик, Бухоро кулоллари билан Риштон, Хатирчи кулоллари мактаби орасида фарқ мавжуд. Улар ишлатадиган ранг, безак турлича. Бинобарин, Бухоро кулоллари мактабини қайта тиклаш зарур. Лаганни сирлашда ҳам ҳикмат бор. Боболаримиз «Қушкўзи» ўсимлигидан ишқор тайёрлашган. Бундай ўсимлик Бухородаги саҳроларда ўсади. Ҳозирги китобларда берилган кўрсатма асосида кошину сир тайёрлайман деб овора бўлманг. Б. Гулов йиллаб олиб борган изланишларидан кейин шундай фикрга келди. У сир тайёрлашнинг асл сирини ўрганди ва ўз шогирдларига беминнат ўргатмоқда.

Бухорода ҳам қайта қуриш шарофати билан ўзгаришлар бўлмоқда, ижодкорлар ташаббуси қўллаб-қувватланмоқда. Бухорода ҳайкалтарошларнинг халқаро симпозиумини ўтказиш режаси тузилди. Бу симпозиумда бухоролик ҳайкалтарошлар ҳам иштирок этишади, ўз тенгдошлари билан мусобақалашишади. Вилоят партия ва ҳукумати бу ташаббусни амалга оширишда бош-қош бўлмоқда.

Лекин ҳали вилоятда ҳайкалтарошлар, кулоллар, архитекторларни қийнаётган жуда кўп муаммолар бор. Улар махсус лойни Оҳангарондан ўзлари олиб келишади. Бухорода ҳайкаллар палапартиш ўрнатилган, ҳатто жой танлашга ҳам эътибор берилмаган. Бухоронинг эски қисми музей-қўриқхона ҳисобланади. Бунақа паст кўчалару гумбазлару ҳовузларни дунёнинг бирор бошқа мамлакатидан топа олмайсиз. Лекин эски шаҳардаги Киров Фрунзе ҳайкаллари «ёшини яшаб, ошини ошаб» бўлган. Чунки 30-йиллар услубида бу ҳайкаллар томошабинга ҳеч қандай эстетик завқ бермайди. Энг асосийси, қадимий шаҳарда ҳайкал ўрнатиш ман қилинган. Демак, бу ҳайкалларни музей-қўриқхонадан олиш лозим. Лаби Ҳовуз бўйидаги Нодир Девонбеги ёнидаги Насриддин Афанди (эшаги билан) ҳайкалини эса Талипоч дарвозаси ёҳуд Қавола дарвозаси ташқарисида, яъни Бухоро шаҳрининг кириш қисмида ўрнатиш лозим. Бухоролик ҳайкалтарошлар, кулолларни ССЖИ Рассомлар уюшмаси аъзолигига тавсия этишни йўлга солмоқ даркор.

ЖАМОАТЧИЛИКНИНГ ТЎҒРИ талабига мувофиқ, кулол Ҳамробиби Раҳимова, кандакор Салим Ҳамидов, меъмор уста Ширин Муродов номидаги мукофотлар таъсис этиш масаласини жумҳурият ва вилоятдаги мутасадди ўртоқлар ҳал қилсалар, нур устига нур бўлур эди.

Яқинда ҳайкалтарош Ҳамро Зоиров менга сим қоқиб, ҳаяжон билан: «Менга устахона берадиган бўлишди!» — деди. Илоҳи, бу ваъда рост бўлсин.

Садриддин САЛИМОВ

«ЗИЁХОНА ТАШВИШЛАРИ»

Акс садо

Ёзганларим шикоятга ўхшашини сира истамас эдим. Чунки шикоят — бу ҳали талаб эмас. Биз эса талаб қилишни эндигина ўрганяпмиз. Ҳафталикдаги кутубхонага бағишланган «Зиёхона ташвишлари» (1990 йил, 19 октябрь) мақоласи билан танишиб чиқиб, ўз мулоҳазаларимизни билдиришга қарор қилдик. Бу фикрлар битта кутубхоначининг эмас, балки Гурлан район Марказлашган кутубхоначилик системасига қарашли барча филиал кутубхоналар ходимларининг фикрлари деб қабул қилинишини истар эдик.

Кутубхоначининг ижтимоий жиҳатдан ҳимояланмаганлиги, унинг қашшоқлик чизиғидан бир қадамгина берида турганлигини эндиликда очиқчасига айтяпмиз. Иқтисодий аҳволимизнинг яхшиланишини кўпдан орзу қилиб келдик. Лекин гап фақат иш ҳақини ошириш ҳақида эмас. Чунки бугун кутубхоначи ўзининг майда, машаққатли иши тўғри баҳоланишини талаб қиляпти. Кутубхона обрўси тушиб бораётганлигининг сабабларига келсак, кутубхоначиларнинг ўз касбидан кўнгли совуб кетганлигидир. Кутубхоначининг ўз ишига муносабатини аниқлаб олиш учун филиал-кутубхона иш жараёни билан танишиб чиқамиз. Филиал кутубхоначиси ҳам фаррош, ҳам библиограф, ҳам китоб берувчидир. Табиийки, турли йўналишлардаги бундай фаолиятни кутубхоначи юқори даражада бажара олмайди. «Ҳамма нарсани бирданига бажаришга уриниш ҳеч нарса қилмаслик билан баб-баравар», деган эди Г. Лихтенберг.

Бизнинг Гурлан район Марказлашган кутубхоначилик системасига 41 филиал-кутубхона бирлашган. Марказий кутубхона ва район болалар кутубхонасидан ташқари яна 7 та филиал район марказида жойлашган. Яна 6та мактаб кутубхонаси, 2 та билим юрти кутубхонаси, пионерлар уйи кутубхонаси... Ҳар қадамда бир кутубхона. Мактаб ва корхоналар кутубхоналарини бир чеккага қўйиб турайлик-да, оммавий кутубхонага қайтайлик: район марказида Марказий кутубхона, шаҳар кутубхонаси ва болалар кутубхонасининг ўзи етарли. Қолган кутубхоналарга эҳтиёж йўқ. Аҳоли сонига қараб эмас, балки эҳтиёжига қараб кутубхона очиш зарур. Кутубхоначилик ишининг жамият ривожидан орқада қолиб кетганининг яна бир сабаби кутубхоналарда билим савияси паст кадрлар ишлаётганлигидадир. Шу ўринда Тошкент Давлат маданият институти педагогик коллективига икки оғиз сўзимиз бор эди. Бизни бир нарса ташвишга солади. Жумҳуриятимизда кутубхоначиликни фан даражасида эъзозлаб, унинг келажаги учун қайғураётган олимлар бармоқ билан санарли. Нега ёшлар орасидан кутубхона ишини ўз ҳаётининг мазмуни деб ҳисоблайдиган кадрлар етишиб чиқмаётир. Масалан, мен 1982 йили институтни тугатган бўлсам, ўша йили 10тача тенгдошларимиз институтда ишлаш учун олиб қолинди. Уларнинг билим доираси қанақалигидан, албатта, хабарим бор. Истардикки, институтда ёшлар таниш-билишликка қараб эмас, балки иқтидорига қараб олиб қолинса. Кутубхоначилик аниқ формула ва назариялардан йироқ фан. Унинг қуроли сўз. Лекин бу ҳар ким бу фандан дарс беришга қодир дегани эмас-ку!

Мамлакатимизнинг Эстония, Латвия, Литва каби жумҳуриятларида кутубхоналар Ассоциацияга бирлашган. Биз ҳам худди шундай бирлашишимиз зарур. Бу бирлашишда институт таянч нуқтаси бўлсин. Институт билан алоқа кейинчалик ҳам давом этсин.

Д. ОРТИҚОВА,
Хоразм вилояти, Гурлан райони

●

Мақола муаллифи кутубхонашунослик ишини бугунги кун талаби даражасида тушунган ҳолда, мавжуд муаммоларни тўғри кўтарган. Кутубхона кадрларини тайёрлаш, уларни жой-жойига қўйиш ва моддий манфаатдорлигини ошириш масалалари анчадан буён ўзининг ҳаққоний ечимини кутиб ётибди.

Айниқса, муаллифнинг мутахасислик дарсларига бериладиган вақтларни кенгайтириш керак, деган фикрини қўллаб-қувватлаш керак, чунки кутубхоначилик иши ва библиография тушунчаларидан анча узоқда бўлган талаба учун ҳозирги ўтилаётган мутахассислик соатлари асосида мустаҳкам билим бериш жуда қийин масала.

Ўқув юрти мутахассислари ва жойлардаги мутахассислар ўртасидаги алоқаларни мустаҳкамлаш муҳим масала сифатида кўрсатилганлиги жуда тўғри, лекин бу алоқани қайси шаклда, қайси маблағлар ҳисобига ўрнатиш кераклиги аниқ айтилмаган.

Шуни айтиш кераккки, бу каби мақолалар жойлардаги жамоатчиликнинг кутубхоналарга эътиборини кучайтиради. Бундан буён ҳам кутубхоначиликка бағишланган мақолалар кўпроқ бериб борилишини истардим.

Т. БОЙТЎРАЕВ,
педагогика фанлари номзоди

●

Муаллифнинг кутубхона ишини ташкил этишда кутубхоначи ҳал қилувчи роль ўйнайди, деган фикрига қўшилган ҳолда, унинг «зиёхоналарни юқори малакали мутахассислар билан таъминлаш муаммосини ҳал этмайтуриб, кутубхоначилик ишини ривожлантириш тўғрисида гап бўлиши мумкин эмас», деган фикрига эътирозимиз бор. Чунки ҳозирги кунда жумҳуриятимизда Маданият нозирлигига қарашли кутубхоналарнинг ўзи 6 679 тани ташкил этиб уларда жами 11 598 та кутубхоначи аҳолига хизмат кўрсатмоқда. Бу кутубхоначилардан 2 238 таси ёки 19,2 фоизи олий маълумотли, 4 108 таси ёки 35,4 фоизи ўрта махсус маълумотли. Тошкент Давлат маданият институтида ҳар йили 400 га яқин ҳамда жумҳуриятимизнинг бешта маданий-маърифий техникумларида ҳар йили ўрта ҳисобда 1000 дан ортиқ ўрта махсус маълумотга эга мутахассислар тайёрланмоқда. Кўриниб турибдики, мутахассислар билан таъминлаш етарли... Лекин бу мутахассислар сифатли тайёрланаяптими? Улар ўз мутахассисликлари бўйича ишлаяптиларми? Назаримда, бу саволларга мутасадди ўртоқлар жавоб беришлари лозим. Шунингдек, «институтда жумҳурият кутубхона ходимларининг малакасини ошириш факультети ташкил этилса, бу борадаги асосий муаммо ҳал қилинган бўларди» дейилган фикрга биз мутлақо қўшила олмаймиз. Аввалламбор, институт педагоглари жумҳуриятимизнинг турли кутубхоналарида талабалар билан амалий ишларни кутубхона ходимлари билан биргаликда олиб борадилар. Бундан ташқари, ҳозирда кутубхоначи — талабаларга янада сифатли билим бериш, уларни кутубхоналарнинг ҳақиқий аҳволлари билан янада яқинроқ таништириш мақсадида кутубхонада ишловчи, кўп йиллик иш стажига эга бўлган мутахассислар педагоглик ишларига жалб қилиняпти.

Маданият институтида кутубхона ходимлари малакасини ошириш факультети ташкил этиш фикрига келсак, биз бунга қўшила олмаймиз. Чунки, мутахассислар тайёрлаш ва уларнинг малакасини ошириш ишлари бир-биридан тубдан фарқ қилади. Ҳозирги кунда деярли ҳар бир қардош жумҳуриятларда малака ошириш институтлари ёки курслар ташкил этилган.

Яна муаллифнинг «факультет ўқув режаларида ихтисосликка тааллуқсиз фанлар кўп. Хусусан, янги тарих, чет эл адабиёти, жисмоний тарбия, адабиётшуносликка кириш, философия тарихи... каби фанларни ўқитиш шарт эмас. Шунингдек, СССР тарихи, рус адабиёти, рус тили, сиёсий иқтисод, чет тили сингари бир қанча фанларнинг ўқитилиш соатлари қисқартирилиши лозим», деган фикрига мутлақо қўшилиб бўлмайди.

Чунки тарихни, хоҳ янги, хоҳ қадимги дунё тарихи, фалсафа, чет эл адабиёти дурдоналаридан ва адабиётшунослиқдан хабарсиз, жисмоний жиҳатдан баркамол бўлмаган ёки иқтисодий қонуниятларни фарқлай олмайдиган олий маълумотли кутубхоначи қандай қилиб кишиларга зиё тарқатиши мумкин. Бизнингча, олий маълумотли кутубхоначи аввалло ўз она тилини мукаммал билгани ҳолда, рус тилини ҳам, чет тилини ҳам билиши шарт, деб ўйлаймиз.

Н. Усановнинг «кутубхоначиларга кутубхона категориясига қараб маош белгилаш усулидан воз кечиш лозим», деган фикрига ҳам тўла қўшилиб бўлмайди. Мисол учун кутубхоналар категорияси олиб ташланди ҳам дейлик. Унда иш миқдори, мезони қай усулда ўлчанади? Бизнингча, жумҳуриятимизнинг мафкуравий, иқтисодий ва миллий шарт-шароитларидан келиб чиққан ҳолда жумҳуриятимиз кутубхоналари учун мўлжалланган категориялар зарур. Жумҳуриятнинг кутубхона иши бўйича ўз қонуний актлари: кутубхона иши тўғрисидаги ўз Низоми, қарорлари, иш нормалари ва бошқалар бўлиши шарт. Кутубхона ишлари бўйича нормаларнинг кўпчилиги бизни жумҳуриятимиз шароитига тўғри келмайди. Масалан, кутубхоналар учун категориялар беришдаги асосий мезон — китобхонлар сони ва берилган китоблар сони билан ўлчанади. Бу ўлчов барча қардош жумҳуриятлар учун умумий деб юритилади, лекин китоб ўқиш маданияти барча қардош жумҳуриятларда бир хил эмас албатта. Шунга ўхшаш объектив сабабларга кўра биз кутубхоналаримиз учун ўз нормативларимизни жорий этиш зарур, деб ҳисоблаймиз.

Муаллифнинг кутубхона ходимларининг ойлик маошини ошириш бўйича «мавжуд вилоят кутубхонаси билан вилоят болалар кутубхоналари бошқарув фаолиятини қўшиб бирлашма ташкил қилиш керак», деган фикри бизни ҳам хурсанд қилди. Бу ғоя маданият ўчоқларини янги хўжалик фаолиятига ўтказиш муносабати билан мутахассислар томонидан 1987 йилда маъқулланган. Лекин «шунга ўхшаш усулни район кутубхоналарида ҳам кенг йўлга қўйса мақсадга мувофиқ бўлади», деган фикрга тўла қўшилиб бўлмайди. Чунки районлардаги маданият нозирлигига қарашли давлат оммавий кутубхоналари ягона марказлашган кутубхона системасига бириктирилган. Умуман олганда, кутубхоналарни марказлашган кутубхона системасига бирлаштириш ғоялари баъзи регионлар учун ноқобил система эканлиги кўриниб қолди. Муаллифнинг юқоридаги фикрига қисман қўшилган ҳолда, бизнингча, кутубхона ходимларининг ойлик маошларини оширишнинг ички резерви сифатида мавжуд кутубхона тармоқлари жойлашганлигини (дислокациясини) қайта кўриб чиқиш лозим деб ҳисоблаймиз.

Мақоладаги кутубхоналаримиз учун техника воситалари харид қилиш ҳамда жумҳурият кутубхона ходимларининг съездини чақириш тўғрисидаги фикрларга қўшиламиз. Лекин биргина кутубхоначилар съезди «зиёхонанинг» катта ва мураккаб ташвишларини ҳал эта олмаса керак. Шунинг учун жумҳуриятимизда кутубхоначилар уюшмаси ташкил этиш зарур.

Шунингдек, кутубхоначилик касбини эъзозлаш, уларни моддий ва маънавий рағбатлантириш зарур, деб ҳисоблаймиз.

Маҳамадкарим РАСУЛОВ,
Мирали МАҲМУДОВ,
педагогика фанлари номзодлари

●

Очиғи, олий ва ўрта махсус маълумотга эга кадрларнинг билим савияси паст даражада. Улар ўз соҳаларини яхши билмайдилар. Ўз соҳасини яхши билмаган кутубхоначи қандай қилиб китобхон билан мулоқотда бўлади?

КПССнинг XXVIII съездида барча соҳа мутахассисларининг ойлик маоши поғонама-поғона кўтарилади, дейилган эди.

Лекин шу қарор бўйича маориф, медицина ходимларининг ойлик маоши 1,5-2 марта оширилди. Маданият ходимларининг ойлик маоши ўша-ўша ўзгармади. Бухоро вилояти бошқармасининг штатлар рўйхатига асосан белгилаб берилган маданият ходимларининг ойлик маошлари 150 сўмдан 220 сўмгача белгиланган. Очиғи, бугун бундай маош билан кун кўриш қийин.

Гуландом РАҲМАТОВА,
Ҳамза ТОҲИРОВ,
Мавлуда АБУЕВА,
ва бошқалар,
Бухоро вилояти Шофиркон райони марказлашган кутубхоналараро системаси ходимлари

Шу соҳада 1975 йилдан буён ишлаб келаман. Ишни 60 сўм маош билан болалар кутубхонасидан бошладим. 15 йил деганда маошим 140 сўмга етди. Маошни 3-категория бўйича оламиз. Шу йиллар давомида мутахассислигим бўйича сиртдан Тошкент Маданият институтини тугатдим. Ҳақиқатан ҳам, маданият институтида соҳамизга тааллуқли бўлмаган фанлар кўп ўтилади. Қанчадан-қанча тариху адабиётлардан имтиҳон топширамиз, деб соатлаб эшиклар олдида сарғайиб турганмиз.

Шунинг учун ўқув юртларида баъзи фанларнинг ўрнига плакат пероларда ҳарф ёзишни ўргатишса, электрон ҳисоблаш машиналарини бошқаришни, оддий счётларда санашнинг хилларини ва усулларини ўргатиб боришса, ёмон бўлмасди.

Бундан ташқари «нутқ маданияти» фани кенгроқ ўргатилиши керак, чунки кутубхоначилар бошқа касб эгаларига қараганда сўзга бой, нутқи чиройли бўлиб, 4та киши ўртасида суҳбат қилганда, бошқалардан ажралиб туриши керак, деб ўйлайман. Яна бир таклифим: мутахассислик бўйича имтиҳон топширганда оммавий тадбирлар ўтказиш методикасини фақат дарсликлардан тўтиқушдай ёдлаб эмас, балки ҳар бир студент ўз билимини амалда кўрсатиб бера олсин.

Малака ошириш институтида эса кўпчилик ўқитувчилар йиллар давомида алмисоқдан қолган конспектларини ҳалигача бир маромда ўқиб келишмоқда. Масалан, мен 1977 йилдан 1985 йилгача 4 марта малака оширишга борган бўлсам, ҳар борганимда шу конспектларни ҳеч бир ўзгаришсиз, қайта-қайта эшитдим.

Кейинги пайтларда эса А. Навоий номидаги кутубхонадан ва жумҳурият болалар кутубхонасидан бирор мазмунлироқ методик қўлланмалар олганимизни ҳам эслай олмайман.

Хулоса қилиб айтганда, мен ҳам мутахассис сифатида мақола муаллифининг фикрларига қўшиламан ва талабларимиз қоғозда қолиб кетмасдан амалга оширилади, деб ишонаман.

Мавлуда ЭРГАШЕВА,
Самарқанд вилояти Жомбой райони Марказий кутубхона методика бўлими мудири

●

Наманган вилоятидаги ўқитувчилар малакасини ошириш институти кутубхоначиларни қайта тайёрлов ойлик курсида мазкур газетада чоп этилган А. Абдуқодиров, И. Йўлдошевнинг «Қироатхоналар мададга муҳтож» мақоласини дарс давомида муҳокама қилдик.

Маълумки, барча мактабларда кутубхоналар мавжуд. Лекин уларнинг ҳаммаси ҳам замонавий жиҳозланган хоналарда жойлашганми? Кутубхоналар базасини яхшилаш, айниқса, бизнинг тожик тилидаги мактабда бадиий, сиёсий, методик адабиётларни сотиб олиш бироз муаммо туғдиради. Кўпчилик кутубхоначиларни ташвишлантираётган муаммолардан бири, уларни қишлоқ хўжалиги ишига жалб қилишдир.

Сўнгги йилларда кўпгина районларда ўрта мактаб кутубхоналари марказлаштирилди. Бу жойларда эса йиғилиб қолган муаммолар ижобий томонга силжиганлиги қувонарлидир. Буни ёзишдан мақсад, зора бизнинг райондаги мактаблар кутубхоналари ҳам марказлаштирилса, деган умиддаман.

Н. ДОНАЕВ
Поп райони

●

Мақола муаллифлари ҳозирги кунда ҳар биримизни ташвишга солган мавзу ҳақида куюниб ёзишган. Уларнинг ўзбек матбааси, кутубхона ва китобхонлик тарихини ўрганиш кабиларни кутубхоначилик факультети ўқув программасига киритиш керак, деган фикрига қўшиламан. Чунки олий ёки ўрта махсус маълумотли ўзбек кутубхоначиси бу нарсаларни билмаса, ўтмишда фахрланса арзигулик хаттотларимиз бўлганлигига қарамай уларни танимаса, улар ҳақида маълумотга эга бўлмаса, ачинарли эмасми?

Ҳ. ПАРДАЕВ,
Советобод райони марказлашган кутубхоналар системасининг 14-филиал мудири

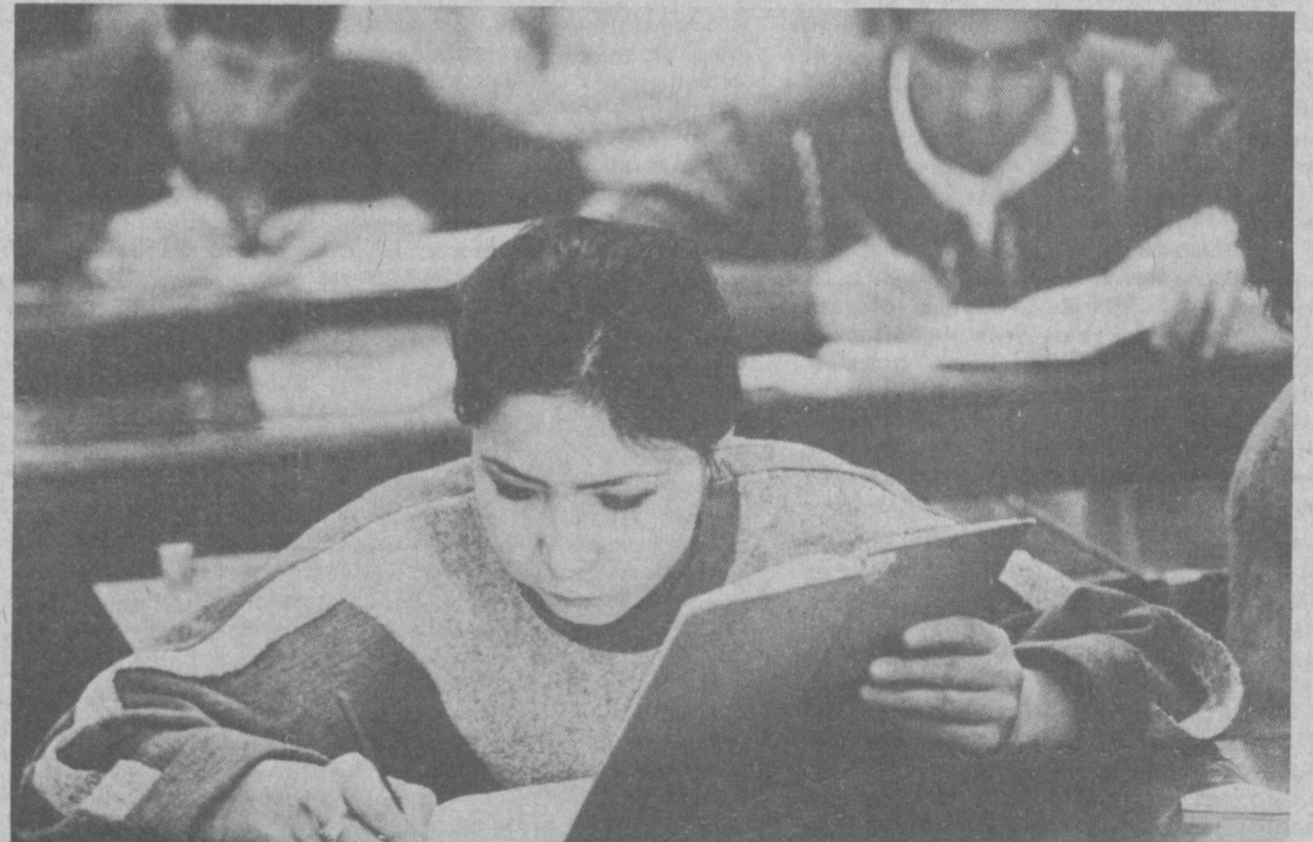

Илм — игна билан қудуқ қазиш...

БОТМА, ҚУЁШ!

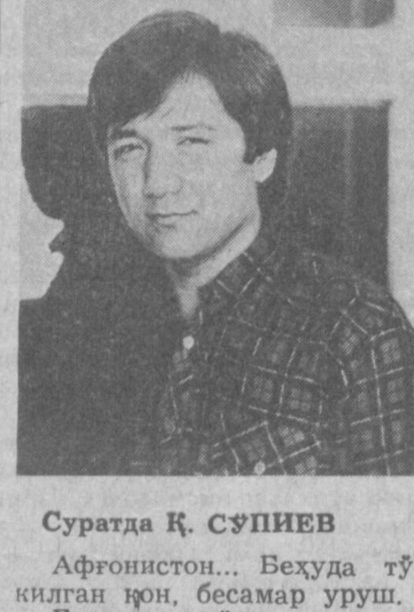

Суратда Қ. СЎПИЕВ

Афғонистон... Беҳуда тўкилган қон, бесамар уруш. Бир воқеа ёдимга тушса, ҳали-ҳали вужудим ларзага келади.

...Бир нуқтага тикилган Отанинг кўзларидан дув-дув ёш тўкилади. Лаблари пириллаб учадию, елкалари силкиниб, унсиз фарёд чекади. Дили хуфтон, дарду дунёси қоронғу, ғуссага тўлган Онанинг кўзларига қарашга юрагинг дош беролмайди.

Кенггина ҳовлининг ўртасида — темир тобут... Марҳумнинг яқинлари алам билан додлаб йиғламоқдалар... Икки ҳарбий офицер ҳеч кимни тобутга яқин йўлатмайди...

Мақсадсиз урушнинг навбатдаги қурбони.

Сўлим Сайрамда бугун Баҳодир йўқ. Унинг кабутарлари осмонда қанотларини қоқмай учадилар. Уни кулранг самодан қидираётгандай саросар кезадилар.

«Ботма, Қуёш». Иқтидорли ёш режиссёр Қосимжон Сўпиев суратга олган ҳужжатли кино шундай деб номланган. Сценарий муаллифи умидли журналист Абдурашид Нурмуродов. «Ёшлик» муҳарририятида тайёрланган бу кўрсатув Афғонистондан қайтган-қайтмаган барча юртдошларимизга, хусусан, сайрамлик Баҳодир Наметовга бағишланган. Баҳодир Афғонистонда рота командири эди. Хизматнинг сўнгги кунларида мина портлаши оқибатида мангуликка бош қўйган. Ҳужжатли кино муаллифлари, ёвузликнинг тантанасига бош-қош бўлган кучлар нималардан иборат ва унга қарши қандай курашмоқ керак, деган фикрни илгари сурадилар.

Мен ҳужжатли картина муаллифлари билан учрашганимда, Қосимжон Сўпиев афғон мавзуи ҳақида ёниб гапирди:

— Мен уруш ҳақида гапира олмайман. Қийналаман. Баҳодир жанг қилган жойларда мен ҳам бўлганман. Ўша мудҳиш кунлар менинг ҳам бошимдан ўтган. Аммо мени бир ўй қийнайди. Афғонистонда неча минг ўзбек йигити жанг қилди. Лекин улар ичида битта ҳам қаҳрамон йўқ. Баҳодир Наметов ҳам жонини фидо этганлардан бири эди-ку!... Биз шаҳид бўлган йигитлардан қарздормиз, бу туйғу менга тинчлик бермайди. Ушбу киноасарни тайёрлаб, кўнглим озгина бўлса-да таскин топди. Дарҳақиқат, ўзбек ҳужжатли киночилиги жим ўтиргани йўқ. Хусусан, бу соҳа дарғаси Малик Қаюмовнинг фаолиятини эсланг. Қолаверса, Даврон Салимовнинг «Ўзбеклар иши», Шуҳрат Маҳмудовнинг «Ўз-ўзини ёқиш», Ҳайрулла Жўраевнинг «Фуқаро», Баҳодир Музаффаровнинг «Оролқум» ва бошқа бир қанча дадил гражданлик позициясидан туриб яратилган ҳужжатли киноларни эслаш ўринлидир.

«Ботма, қуёш» ҳужжатли фильми ҳам нотинч ҳаётимизнинг энг драматик жараёнини ҳаққоний акс эттирган, шафқатсизлик далиллари сирасига киради.

Яқинда Минск шаҳрида IX Бутуниттифоқ ёшлар телевизион фестивали бўлиб ўтди. Бу эътиборли анжуманда Ўзбекистон телевидениеси ва радиоэшиттириш давлат қўмитаси Ёшлар ва болалар ижодий бирлашмасининг катта муҳаррири Қосимжон Сўпиев ўзининг «Ботма, қуёш» фильми билан қатнашиб, фестивалнинг махсус соврини билан тақдирланди.

Фестивал таассуротлари ҳақида Абдурашид Нурмуродов шундай дейди:

— Бугун ҳақиқатни айтиш учун айрим имкониятларга эга бўлаётирмиз. Томошабин ҳам аввалгидай лоқайд эмас, рост гапни, ҳаққоний асарни самимий қабул қилади, муносиб баҳолай билади. Фестиваль бу борада яхши сабоқ бўлди.

Фестивалда Сахалин телевидениеси жуда фаол қатнашди. Ҳавас қилса арзийди. Айниқса, Чернобиль фожиасига бағишланган «Диагноз» фильми олқишлар билан кутиб олинди. Аммо, энг ачинарлиси шундаки, Ўрта Осиёдан бирон-бир студия иштирок этмади.

«Ботма, қуёш» Қ. Сўпиевнинг Афғонистон мавзуидаги биринчи иши эмас. 1989 йили у байналмилалчи жангчи, икки оёғи, бир қўли, бир кўзидан ажралиб қайтган Қосимжон Тошматов ҳақида «Умид» видеофильмини суратга олган эди.

Режиссёр Қ. Сўпиев Афғонистонда ҳалок бўлганларни, шафқатсизликларни ўз кўзи билан кўрган. Ажал ва тириклик орасидаги даҳшатли аросатдан омон қайтган. Унинг афғон жанги мавзуига тез-тез мурожаат этиб туриши ва бу ижодкор учун маънавий эҳтиёжга айланганн табиийдир.

Мирзараҳим МАМАЖОНОВ

ШУҲРАТИНИ КИМ ТИКЛАЙДИ?

МУҲОКАМА УЧУН МАВЗУ

Бир қултум Андижон кўк чойидан ичсам, эртага ўлдирсалар розиман.

Чўлпон

ЧОЙХОНАЛАР ЎРТА ОСИЕ жумҳуриятларида, хусусан Ўзбекистон ва Тожикистонда азалдан одамлар дам олиб хордиқ чиқарадиган ва ҳамфикр дўстлар тўпланиб улфатчилик қиладиган жой бўлиб келган. Чой ичиш шарқ тиббиётида фавқулодда фойдали деб топилган ва ҳозир ҳам шундай. Инсоннинг чойдан наф олмайдиган биронта аъзоси йўқ экан. Чой ва чойхонанинг мана шу фазилатидан келиб чиққан ҳолда халқимизда асрлар давомида фақат чойхонада намоён бўладиган анъанавий миллий одатлар ҳам ишлаб чиқилган. Чой ичиш жараёнида вақтни дўстлар билан суҳбатлашиб ўтказиш, ҳаёт ташвишларидан асабларни бироз бўшатиб олиш чойхона фазилатларидандир. Камина Мисрга борганимда, Қоҳирада кечки пайт азим Нил дарёси бўйидаги кичкина чойхонага кирганман. Чойхона бизларникидек бўлмаса ҳам одамларнинг чой ичиш асосида хотиржамлик билан шошмай суҳбатлашишлари, бир-бирларига бўлган хушмуомалаликлари бизнинг одатларимизни эслатарди.

Японияда эса чой дамлаш ва чой ичиш алоҳида тантанали маросим эканини эшитган эдик. Ўзимиз саёҳатга борганимизда, бунинг гувоҳи бўлдик. Шаҳар паркларининг биқиқ ва шинам жойларидаги кичкина чойхоналарга юмшоқ қилиб тўқилган махсус бўйралар (татами) тўшалган. Японлар хонтахта атрофида оёқ кийимни ечиб чўкка тушган ҳолда тафаккурга берилиб жимгина чой ичмоқдалар. Уларнинг таважжуҳи ва одатига кўра, чойхонада ўлтириш ва хотиржам чой ичиш инсон руҳий ҳолатини мувозанатга солармиш.

Аждодларимизнинг чойхонада ўлтириш ва чой ичиш одатларини эсласак, ўзаро самимийлик ва ажойиб меҳмоннавозлик урфлари кўзга ташланади. Чунончи, одамлар давраси кенг бўлса ҳам чой ичиш учун пиёлани кўпайтирмаслик, чойни мумкин қадар озроқ қуйиб узатишнинг одат ва одоб бўлиб қолганига нима сабаб экан? Чойнакдаги чойни уч марта қайтариш, сўнг бироз тиндириш: чой қуйилган пиёлани чап қўлни кўкракка қўйган ҳолда, одоб билан узатиш, агар дўсти гап билан бўлиб кўрмай қолса, пиёлани аста чертиб қўйиш, пиёладан чой ичилган, унинг лаб теккан жойини артиб чой қуювчига қайтариб узатишда худди ана шу одобнинг яна қайтарилиши... Чойнакдаги чой тугаганда, бақириб-чақирмасдан ва ўзаро суҳбатни бузмасдан чойнак қопқоғини аста уриб қўйиш... Булар ҳақида ўйласак халқимизда махсус чой ичиш (чойхўрлик) миллий одати бўлганини кўрамиз. Бу урф-одатлар бугунги кунда Оврупадаги официантлар ва меҳмонхона мулозимлари тайёрлайдиган олий ўқув юртларида алоҳида ўргатилмоқда.

Чойхона маълум маънода маърифат тарқатиш жойи, халқ санъати макони ҳам бўлган. Одамлар орасида машҳур бўлган олиму шоирлар ҳақида маълумотлар, гап-сўзлар чойхоналардан тарқалар, уларнинг асарлари ўқилиб коллектив равишда тингланар эди. Машҳур хофизлар, қизиқчи-ю, ашулачилар чойхонага тўпланишар эди.

Ҳа, чойхона халқимизнинг урф-одати, феъл-атворига хос хусусиятлари аждодларимиздан қолган маданий мерос эканини замондошларига ҳеч қандай тарғиботсиз тушунтириб берадиган макон эди.

Бизлар тарихимизнинг ўтган аср саҳифалари, маданий воқеалари ҳақида ёзилган асарларни ўқисак нуқул синфий кураш, ёки ўлканинг Россияга яқинлашгани-ю, босиб олинганидан сўнг рўй берган маданий ўзгаришлар ҳақидаги гапларни ўқиймиз. Халқимизнинг асрий урф-одатлари, тарбия ўчоқлари, ҳаётий тажрибага асосланиб, авлоддан авлодга ўтиб келаётган ахлоқ-одоб маданияти ҳақида биронта маълумот тополмаймиз. Яхшиямки ўтган асрнинг иккинчи ярмидан ўлкамизга келган бир қанча холис чет эллик олимлар, сайёҳлар халқ маданияти, урф-одатлари ҳақида холисона маълумотлар ёзиб қолдирганлар.

Совет ҳокимиятининг дастлабки йигирма йили ичида чойхоналарнинг маърифат тарқатиш ва маълум маънода миллий клублик ролига алоҳида урғу берилди. Махсус қизил бурчаклар ташкил қилиниб, турли безакли варақа, шиорлар билан безатиларди, деворий газеталар чиқарилиб суҳбатлар уюштириларди. Халқ оғзаки ижоди намуналари — янги қўшиқ-лапарлар, айтишув ва аскиялар аввал чойхоналарда пишитилиб, сўнг далаларда, хонадон, ҳунармандчилик дўконларида ижро қилинарди. Халқ мусиқа ёдгорликлари намуналарини ўрганиш учун Фарғона шаҳарларига экспедицияга келган бастакор олимлар Успенский, Юнус Ражабий, Тўхтасин Жалилов ва бошқалар чойхоналарда тўхташган, одамлар билан шу жойда учрашиб суҳбатлашганлар.

АФСУСКИ, ЎТТИЗИНЧИ йиллар охирида чойхоналардан аста-секин файз кетди. Чойхонадаги улфатчилик гурунги «синфий душманлар иғвоси» деб баҳоланадиган бўлди. Андижоннинг машҳур «Узум бозори»даги чойхоналардан бирида 1938 йили юз берган бир нохуш воқеани эшитганман: олти улфат ўтириб ошга энди қўл ураётганларида бир улфатнинг кўзи В. Молотовнинг осиғлиқ расмига тушиб қолган ва унга қараб ҳазиллашиб «қани ўртоқ, ошга марҳамат», деган. Шу ҳазил гап унинг «халқ душмани» деб қамалишига, қолганларнинг эса умрбод чойхонага кирмай қўйишига сабаб бўлган.

Тўғри, Улуғ Ватан уруши йиллари Усмон Юсуповнинг ташаббуси билан шаҳарларда «муҳтарам оталар чойхонаси» ташкил қилинди. Бундай чойхоналарни ташкил қилиш элликинчи йилларда ҳам давом этди.

Хўш, чойхоналаримизнинг ҳозирги аҳволи, сони-ю сифати халқимизнинг ўсиб бораётган талабига, дидига жавоб бера оладими? Афсуски, уларнинг аҳволи ҳозирги талаб даражасидан анча паст, юқорида қайд қилинган азалий вазифаларига ҳам мутлақо мос тушмайди. Биргина Андижондан мисол келтирсак, урушдан кейинги йиллари шаҳарда қирқтача чойхона бўлган, шаҳар аҳолиси эса 90 мингга яқин эди. Таниқли совет кинорежиссёри Виктор Витковичнинг Москвада чоп этилган «Совет Ўзбекистонига саёҳат» китобида бутун бир саҳифа Андижондаги машҳур «Узум бозори»нинг таърифига бағишланган.

Ҳозир шаҳар аҳолисининг сони уч баробар ўсди-ю, чойхоналар сони тўрт баробар камайди. Борлари эса ҳалигидай, талаб даражасида эмас — овқатланишу томоқни ҳўллаш учун бир қўним жойдир.

Тўғри, кейинги йиллари жойларда, айниқса шаҳарларда кўнгил очиш ва овқатланиш жойлари — ресторан, қаҳвахона, тамаддихоналар кўпайди, аммо эътироф этиш керакки, улар чойхоналар ўрнини босолмайди. Фарғона водийсига, умуман Ўзбекистонга саёҳат қилиб марказдан ва чет эллардан келган саёҳатчилар кўпроқ миллий урф-одатларимиз намуналарини, шу жойга хос бўлган нарсаларни кўргиси келади. 1989 йил 15 май куни Покистоннинг ССЖИдаги элчиси рафиқаси билан «Бобур ватани» деб Андижонга ташриф буюрди. Азиз меҳмоннинг илтимосига кўра шаҳримиз тарихи, Бобурга алоқадор жойлари билан таништирар эканман, албатта чойхоналаримиз ҳақида ҳам гап кетди. Афсуски, биронта чиройли, миллий чойхонамизга таклиф қилолмадим. Икки дақиқа дам олдириб меҳмон қўлига бир пиёла яхши дамланган кўк чой тутишдек миллий одатимизни бажо келтиролмаганимиздан мен жуда афсусландим.

Жуда кўп меҳмонлар, марказдан келган олимлар машҳур Андижон «Узум бозори»ни сўрашса, биз хижолат чекиб, сукутда қоламиз. Шаҳарлардаги мавжуд чойхоналарнинг на аҳволи, на сифати, на хизмат даражаси талабга жавоб беради. Айрим чойхоналарда эса стакан ишлатилади. Устозим академик Яҳё Ғуломов бундан йигирма йилча илгари Тошкент чойхоналарини танқид қилиб ёзган мақоласида: «Ўзбек паловни челакда емаганидек, чойни ҳам стаканда ичмайди» — деган эди. Дидимиз юқорилашиб кетган ҳозирги вақтда чойхоналар энг зарур ашёлар билан таъминланиб туриши керак. Чойхоналаримизнинг безатилиши ҳам мутлақо кўнгилдагидек эмас. Нега чойхона, чойнинг фойдали эканини тарғиб қилувчи плакатлар чиқариш мумкин эмас? Аксари чойхоналарда расмият учун «қизил бурчак»лар бор. Бу бурчакларда стол устига ранги учган мато ёпиб ва устига қора мол боқиш-у, акушерликка доир бундан ўн йиллар илгари чиққан китобчалар ташлаб қўйилган.

Чойхоналаримизга анъанавий урф-одатларимизнинг таркибий қисми сифатида қаралмагани, миллий руҳ, милий ғурурнинг қаттиқ шикаст топишига олиб келди. Бу қадим халқ масканида ҳам маънавий айниш, ичкиликбозлик бошланди. Хўш, чойхоналарнинг бундай аҳволга тушиб қолишига ким ва нима сабаб? Бизнингча ҳозир чойхоналарга бир-биридан фарқ қиладиган уч хил қараш бор:

Баъзи ўртоқлар чойхонага одоб-аҳлоқсиз шахслар, жамиятимизнинг қолоқ элементлари тўпланадиган, иғво тарқатадиган жой, деб қарайдилар. Бундай қарашнинг илдизи 1937—38 йилларга, яъни «миллатчилик» тамғаси «кашф» қилинган йилларга бориб тақалади.

Иккинчи қараш чойхоналарга бевосита раҳбарлик қилувчи умумий овқатланиш трести раҳбарларида ҳукмрон. Трест мутасаддилари чойхонани фақат ва фақат молия планини бажарадиган савдо ташкилоти деб ҳисоблайдилар.

Учинчи қараш чойхона мудирларида бўлиб, улар чойхонага фақат даромад манбаи деб қарайдилар.

Бир-бирига қовушмайдиган мана шу уч хил қараш чойхонани меҳнаткашлар ором оладиган дам олиш жойи функциясидан маҳрум қилиб, уни анъанавий халқ удумлари рўйхатидан тушиб қолишига сабаб бўлмоқда.

Кейинги ўн беш йил ичида Андижон вилоятининг айрим туман марказларида «оталар чойхонаси» учун ҳашаматли ва кўркам бинолар қурилиб хайрли иш қилинди. Афсуски, улардан ресторан, ёки савдо маркази сифатида фойдаланилмоқда. Балиқчи туманидаги ўшандай қурилган чойхона биноси эса видеобарга айлантирилган.

Хўш, чойхоналаримизнинг аввалги шуҳратини тиклаш учун нималар қилиш керак?

Аввало, бизнингча маҳаллий партия ва совет ташкилотлари чойхоналарга бўлган қараш, муносабатини ўзгартириши лозим, токи бу қадимий халқ даргоҳи айрим ахлоқсиз ёшлар ичкиликбозлик қиладиган масканга айланмасин, балки, одамлар дам оладиган жой бўлсин. Майли, пул топиб план бажарсин, лекин буни арзийдиган маданий хизматлар эвазига қилсин.

Маданият ёдгорликларини, урф-одатларимизни намойиш қиладиган бурчаклар ташкил қилинса, ҳатто санъат асарларининг кичикроқ кўчма кўргазмалари ташкил қилинса, агар бундай маданий ва маънавий тадбирлар халқ орасида ўтказиладиган бўлса, бунинг учун чойхонадан маъқул жой борми? Биз маданий тадбирлар деганда кўпинча маданият уйларида ташкил қилинадиган ҳаваскорларнинг чиқиши, машҳур хонанда ва ансамблларнинг пуллик концертларини назарда тутамиз. Лекин тайёр томошабин тўпланган чойхонада шундай тадбирлар ўтказса бўлмасмикан? Гоҳ-гоҳ телевизорда намойиш қилиш учун халқ аскиячиларининг чиқишлари чойхоналарда ташкил қилинмоқда. Чунки аскияни чойхонасиз, одамларсиз тасаввур қилиб бўлмайди-да. Нега энди бу ишларни доимий равишда ўтказмаслик керак? Халқ удумлари, одатларини ҳозир видеосалонларда ташвиқот қилинаётган шафқатсизлик, одобсизликларга қарши қўйиш учун ҳам чойхона керак.

Жумҳуриятимизнинг ҳар бир шаҳари, ҳар бир тумани марказида «отахонлар чойхонаси» бўлиши лозим. Тўғри, айримлар оталар чойхоналари борку, дейиши мумкин. Бор, умуман ўйлаб кўрсак бизда жуда кўп нарса бор, аммо фақат номигагина бор. Масалан, Андижонни олайлик, мавжуд оталар чойхонаси мутлақо номини оқламайди.

Чойхона — ўзбек хонадонидан бошланадиган айрим халқ удумларининг элга ёйилиб қиёмига етказиладиган макондир. Ўйлаб қаралганда чойхона халқ демократияси намоён бўладиган жой. Ўзингиз эътибор беринг-а: кафе, ёки ресторанларда одамлар овқатга-ю, иштаҳа очадиган нарсаларга қарайди ва бироз қизғанчиқ кайфиятда ўлтиради, театр ва стадионларда эса фақат саҳнага-ю, спорт майдонигагина қарашади, инсон билан инсоннинг иши йўқ. Агар чойхонага эътибор қилсангиз, мижозлар ўртасида қандайдир илиқлик, ўзаро меҳрибонлик сезилади, нотаниш одам келса ҳам, дарҳол ёнингиздан жой берасиз ва бир пиёла чой узатасиз. Ҳар қандай серташвиш ҳаёт шароитида ҳам чойхонага кирган киши жим ўтириб ўзганинг суҳбатини тинглаши, ҳаётни кузатиб дам олиши мумкин. Одамлар чойхонадан чиққанида кайфияти яхшиланиб, бир-бирларига самимий ва меҳрибон бўлиб хайрлашадилар.

Самимий хордиқ чиқаришда, инсонларнинг ўзаро яқинлашувида чойхонадан маъқулроқ макон йўқ. Балким шунинг учунмикан, Нью-Йоркда чойхона қуриш учун америкаликлар келиб Исфара шаҳридаги чойхона тархини олишиб, миллий усталарни таклиф қилиб кетгани ҳақидаги хабарни «Правда» газетасида ўқигандим.

ЖУМҲУРИЯТИМИЗНИНГ ҳар бир шаҳрида намунали чойхона қурилиб, уни «савдо точкаси» юкидан озод қилиш ва касаба союз, ёки бошқа жамоат ташкилотлари ихтиёрига ўтказиш лозим. Шундай қилинганда чойхонадан фақат молиявий план ундирмасдан, унга маблағ сарфлаб обод қилишга имконият туғилади. Ўзбекистонимиз чойхоналари доимо ҳавас қиладиган жойлар бўлиб келган ва яна ўша шуҳратини қайта тиклаш лозим.

Сайфиддин ЖАЛИЛОВ,
доцент

«КЎҲИ НУР» ОЛМОСИНИНГ ТАҚДИРИ

Яқинда Ўзбекистон телевидениеси орқали намойиш этилган «Бобур» видеофильмини томоша қилаётиб, менда шундай савол туғилди: фильмнинг 9-қисмида Заҳириддин Муҳаммад Бобур билан ўғли Ҳумоюн Мирзо ўртасида «Кўҳи нур» олмоси хусусида суҳбат бўлиб ўтади. Ўша олмоснинг кейинги тақдири қандай кечган, у ҳозир қаерда, иложи бўлса, шу ҳақда маълумот берсангиз.

А. ИМОНҚУЛОВ

Бекобод

Заҳириддин Муҳаммад Бобур ҳамда унинг авлодлари ҳаёти ва тақдирида жавоҳирлар, олмослар, ёқуттошлар муҳим аҳамиятга эга бўлган. Алломанинг шоҳ асари «Бобурнома» (асл номи «Вақойиъ»)да ёзилишича, 1526 йили Агра тахтини эгаллаганда фарзанди Ҳумоюн Мирзо унга Гвалиор қалъасида қўлга киритилган бир қанча жавоҳирларни, жумладан, машҳур «Кўҳи нур» олмосини ҳам олиб келиб топширади.

Бобурнинг тарихнавис қизи Гулбаданбегимнинг ҳикоя қилишига қараганда, Ҳумоюн Мирзонинг Эрондаги 1543—1544 йиллардаги дарбадарлик даврида олмос тошлар унинг Шоҳ Таҳмосиб билан бўлган ўзаро муносабатини бузиб қўйишига оз қолади.

Эрон шоҳларидан Нодиршоҳ Ҳиндистонни эгаллаганида ўша даврдаги ҳоким Бобурий бир неча олмос тошлар қатори «Кўҳи Нур» олмосини унга «ҳадя» қилишга мажбур бўлади.

Тарихлардан маълумки, рус драматурги ва дипломати Грибоедовнинг хуни эвазига Эрон томонидан тўланган ўлпон ҳисобида авваллари Бобурийлар тасаррруфида бўлган олмос ҳам бор эди...

Англиянинг «Гардиан» номли рўзномасида ёзилишича, 1526 йили Бобур мулки бўлган, жаҳондаги олмослар ичида катталиги жиҳатидан еттинчи ўринда турган, «Агра олмоси» деб ном олган жавоҳирни ўтган йили Кристи аукционида Гонконгнинг «Сиба корпорейшн» номли кампанияси 3,7 миллион фунт стерлингга сотиб олган.

Ҳиндол Мирзо МАДРАИМОВ,
Ленинград дорилфунунининг Шарқ факультети талабаси

Суратда «Агра олмоси». Сурат «Гардиан» рўзномасининг 1990 йил, 21 июнь сонида эълон қилинган.

МАҚСАД ЎЗИ НИМА ЭДИ?

Қайта қуриш ҳадемай олти ёшга тўлади. Саксон бешинчи йил баҳорида «Ҳой, шовқин солманглар, битта-биттадан киринглар, ҳаммаларингга етади», дея харидорларни аранг тинчитиб турган магазин сотувчиси бугун бўмбўш пештахта ёнида пашша қўриб ўтирибди.

Бошқа ёқларни билмадиму аммо биз томонларда қайта қуриш тўғрисида оғиз очиб бўлмай қолди. Очдингиз, «Қўй ука, ўша эски пайтлар дуруст эди. Катта гапира олмасак ҳам, ҳарқалай қорнимиз тўқ, устимиз бут эди, бир кулча совун, ярим кило макарон деб жиққамушт бўлмас эдик», дейишади. Эътироз билдириш қийин. Нега энди шундай бўлаётганини тушунтириб берадиган одамнинг ўзи йўқ.

Бир нарсага ҳайронман. Қай бир газета ёки журнални қўлга олманг, радиони тинглаб, телевизор кўрманг, албатта фалон жойдаги фалон ташкилот режани ортиғи билан бажарди, шунча маҳсулот етиштирди ёки фалон корхона чет эл билан шартнома тузди деган гапларни эшитамиз. Хўш, қани ўша маҳсулотлар, шартномаларнинг натижалари. Балки кўчаларга «Совет кишиларининг ҳозирги авлоди қайта қуриш натижаларини ўз кўзи билан кўради», деган шиор осиб қўйсакмикин?

Иқтисодий танглик туфайли одамлар иш ўрнига эртага нима бўлишини, қаердан икки кило гўшт топишини ўйлаб қолишди.

Коллективлаштириш даврида бой-бадавлат кишиларни «қулоқ» қилиб, ўз ватанларидан йироққа ҳайдадик. Бир умр она юртларига зор қилиб қўйдик. Ўшанда бойларга, тадбиркорларга қарши курашиб мамлакатни камбағал, қашшоқлар юрти қилиш кўзда тутилган эканми дейман.

Алишер ХОНКЕЛДИЕВ
Фарғона вилояти

ЧЎПОНЛАР ТИЛАГИ

куюнчак газетхонлардан хатлар

«Ўзбекистон адабиёти ва санъати» фақат зиёлилар нинггина эмас, биз чорвадорларнинг ҳам севимли газетамиздир. Қаҳратон қишнинг чилласию, саратон оташларига дош бериб дала кезаётган чўпонларимиз унинг ҳар бир сонига кўз тикадилар. Ўзларининг турмуш шароитлари, долзарб муаммолари ҳақида ҳам мақолалар ўқишни истайдилар. Муаммоларимиз эса оз эмас. Кўп йиллардан буён хўжалик фаолиятининг барча соҳаларида яхшигина натижаларни қўлга киритаётган чорвадорларимиз аёллари, қиз-жувонлари меҳнатига ҳам муносиб баҳо берилишини истайдилар. Чўпон аёли ҳамиша уйда ўтиргани билан турмуш ўртоғининг олис яйловларда суруви изидан хотиржам юриши учун асло тиним билмайди. Рўзғорнинг бутун юкини ел касига олади. Ем-хашак тўплаш дейсизми, йилда икки бор бўладиган жун қирқими дейсизми, аёлларнинг ёрдамисиз иш битмайди. Улар қирқим пайтида эртадан-кечгача чанг ютиб, икки букилиб ишлашади. Бироқ бутун йилга татигулик бу заҳматли меҳнат кўп ҳолларда иш стажига қўшилмайди. Улар пенсияга чиқаётганида, турли нафақалар олаётганида, олий ўқув юртларига ўқишга киришаётганида бу оғир меҳнат иш стажига ўтмаётгани адолатсизлик эмасми?

Ракеталаримиз фазода учиб юрган бир пайтда бизнинг чўпонларимиз рациялар, электр қуввати берувчи жажжи моторчалар, шамол ва қуёш энергияси билан ишлайдиган замонавий техника мўъжизаларидан ҳамон бебаҳра қоляпти. Айниқса, шифокор чақириш зарур бўлганда бу мосламаларнинг йўқлиги бизни бутун оламдан узилиб, нажотсиз қолишимизга сабаб бўляпти.

Яйловлар майдони камайиб, саксовулзорлар, ўтлоқлар борган сари яланғочланиб қолаётгани эса гўшт ва сутни кўпайтиришга имкон бермаяпти. Яна бир гап. Ҳозирги ёшларимиз чўпонликни унчалик хуш кўришмайди. Айниқса, ҳарбий хизматга бориб қайтганларидан кейин улар яйловларнинг яқинига ҳам йўламайдиган бўлиб кетяптилар. Оқибатда чўпонлар етишмаяпти. Шунинг учун уларни ҳарбий хизматдан озод қилиш масаласи ҳам ўйлаб кўрилиши керак.

Севимли ҳафталигимиз мана шу муаммоларга жумҳуриятимиз раҳбарларининг эътиборини тортишса, биз чўпонлар ғоятда мамнун бўлардик.

Мирзо НУРБОЕВ,
Нурота туманидаги «Қизилча» давлат наслчилик хўжалиги директори

Лутфихоним САРИМСОҚОВА

Кўп миллатли совет маданияти оғир жудоликка учради. СССР халқ артисти, атоқли кино ва театр санъаткори Лутфихоним Саримсоқова 95 ёшида оламдан ўтди.

Лутфихоним Саримсоқова 1896 йилда Фарғона вилоятининг Риштон туманида камбағал деҳқон оиласида туғилган.

Йигирманчи йиллардан бошлаб Лутфихон Саримсоқова хотин-қизлар озодлиги учун бўлган курашда фаол қатнашди ва шу алангали йилларда санъат оламига кириб келди. У ўзбек драматургияси ва санъатининг асосчиларидан бири Ҳ. Ҳ. Ниёзий эътиборига сазовор бўлган истеъдод эгаларидан бири бўлди. Лутфихон Саримсоқова 1925 йилда унинг тавсияси билан Фарғона вилояти сиёсий маориф кенгашига қарашли Қўқон ўзбек давлат театрига ишга қабул қилинади.

Лутфихоним Саримсоқованинг асосий ижодий фаолияти Муқимий номидаги жумҳурият мусиқали театри билан чамбарчас боғлиқдир. Атоқли санъаткор мазкур театрнинг ташкил этилишидан бошлаб 45 йил давомида шу масканда ижод этди ва жуда кўп такрорланмас образлар яратди. У яратган ўзбек аёлларининг сиймолари мусиқали театр санъатимизнинг олтин хазинасидан ўрин олди. «Майсаранинг иши», «Офтобхон», «Нурхон», «Олтин кўл», «Икки билакузук»да яратган образлари томошабинлар қалбида бир умрга сақланиб қолган.

Лутфихоним Саримсоқова театр билан бир қаторда кино санъатида ҳам ажойиб образлар яратди. Айниқса, «Сен етим эмассан» фильмида Л. Саримсоқова яратган мушфиқ ва меҳрибон, феъли кенг ва бағри дарё Фотима опа образи жаҳон кино санъатидаги муваффақиятлардан бири деб эътироф этилди.

Лутфихоним Саримсоқова ўзбек санъатини Иттифоқ ва жаҳон миқёсига олиб чиққан машҳур маданият арбобларимиздан бири эди.

Санъатимизнинг аяси деган юксак ҳурматга сазовор бўлган санъаткор ижодий фаолиятини жамоат ишлари билан бирга қўшиб олиб борди. У Ўзбекистон ССР Олий Кенгашига, Тошкент шаҳар кенгашига депутат қилиб сайланди. Тошкент шаҳар Чилонзор тумани фирқа қўмитасининг аъзоси сифатида фаол меҳнат қилди.

Лутфихоним Саримсоқованинг ижодий ва жамоатчилик фаолияти совет ҳукумати томонидан муносиб тақдирланди. У Ленин ордени, Меҳнат Қизил байроқ, Халқлар дўстлиги орденлари, медаллар, Ўзбекистон ССР Олий Кенгаши Раёсати Фахрий ёрлиқларининг нишондори эди. 1967 йилда атоқли санъаткорга СССР халқ артисти деган фахрий унвон берилди.

Ардоқли ва машҳур санъаткоримиз Лутфихоним Саримсоқованинг ёрқин хотираси қалбларимизда абадий яшайди.

И. А. Каримов, Ш. Р. Мирсаидов, Э. С. Самандаров, С. О. Азимов, Шукрулло, Ҳ. Худойбердиева, Э. Ю. Юсупов, М. И. Иброҳимов, А. С. Ефимов, А. И. Фозилбеков, Ж. Ҳ. Ҳамидов, Б. А. Назаров, Н. Ё. Ғоибов, Б. Р. Қориева, М. Қ. Қаюмов, О. Ёқубов, А. Д. Жабборов, Ш. Аббосов, С. Эшонтўраева, Тамарахоним, Ҳ. Носирова, З. Муҳаммаджонов, Н. Раҳимов, Л. Файзиев, М. Ғофуров, Ф. Раҳматова, Ш. Расулов.

ТОШНИ ЁРГАН ГУЛ ЭДИ

Бу дунёда ҳар қандай одамни, жумладан кўпни кўрган, ҳар хил тасодифларга ўрганган кишиларни ҳам ғафлатда қолдирадиган бир нарса бор. Бу — бировнинг вафоти хабари.

Лутфихон ая вафот этибдилар!!!

Гарчи Аянинг узоқ йиллардан бери нафақада, бемор эканликларини билсам ҳам, нафақат эгулигу кийгилик, балки инсоний меҳр-оқибат ҳам тақчил бўлган бу замонда тўқсон беш йил умр кўрмиш — оллоҳнинг катта иноятн эканига имон келтирсам ҳам, бу шумхабар ларзага солди. Шунинг учун ҳам бу сўзларни ёзар эканман, фикрларимнинг изчиллигига, гапларимнинг узуқ-юлуқ эмаслигига кафолат беролмайман.

Ҳозирги ёшлар Аяни саҳнада кўришмаган. Улар бу улкан санъаткорни ҳар замонда такрорланиб турадиган кинофильмлардан билишади. Шулардан бири «Сен етим эмассан» — куни кеча телевизорда намойиш этилди. Шу фильмдаги уруш етимларини нафақат иссиқ уй, иссиқ овқат, қайноқ меҳр билан бағрига олган ўзбек хонадонининг бекаси Меҳри ая хотирангиздадир. Мен доим бу фильмни кўрганимда Аяни роль ижро этаётган актриса сифатида эмас, яширин камера орқали суратга туширилган ўзбек аёли сифатида тасаввур қиламан. «Маҳаллада дув-дув гап»да ҳам худди шундай. Ўзбек санъатининг улуғвор қаторига — Юнус Ражабий, Карим Зокирий, Аброр Ҳидоятов, Шукур Бурхонов, Мукаррам Турғунбоева... қаторига Ая ҳам мансуб эдилар.

Ая мангулик масканига хижрат қилдилар. Бизга нима қолди? Мен оғир йўқотиш ҳисси, ўкинч, алам, ёрқин хотира ёнига катта ИФТИХОР ТУЙҒУСИНИ ҳам қўшардим. Бу ифтихор улкан санъаткорнинг бизнинг ўлчовимиздагига нисбатан узоқ, ибратли умридангина эмас, унинг ўзбекдай катта халқнинг беш-олти авлодига мансуб бўлган етти яшаридан етмиш яшаригача барчасининг юрагидан жой олиш бахтидан ҳам иборат. Бу бахтга жуда кам одам мушарраф бўлган. Шулардан бири — гоҳ гўзал ёр, гоҳ меҳрибон она, гоҳо эса Ёсуман бўлиб, халқи юрагидан ўзларига ҳайкал қўйиб кетган Ая эдилар.

Ўлим — ҳақ. Тошни ёрган гулдай санъатга кириб келган Ая бизга яна бир нарса қолдириб кетдилар. Бу — оллоҳ Аядек улуғ ўзбек аёлининг халқига қилган хизматларини инобатга олар, бинобарин раҳматини аямас, деган тасаллидир.

Буюк саодатдир элнинг
хизмати,
Буюк бир неъматдир
унинг иззати.
Эли алқаганни худо
ярлақар,
Тинмай ёғсин энди унинг
раҳмати.

Машраб БОБОЕВ

ЎзАС ахбороти

Й. Охунбобоев номидаги Андижон ўзбек давлат музикали драма ва комедия театрининг ижодий коллективи Собир Абдулла, Тўхтасин Жалиловнинг «Тоҳир ва Зуҳра» музикали драмасини қайтадан саҳналаштирди.

Бу тарихий саҳна асарида бош ролларни театрнинг таниқли актёрлари ижро этишмоқда. Жумладан, Тоҳир образини актёр Мансур Маматхонов, Зуҳра образини Шарофат Тожибоева, шунингдек, Қоработир ва Бобохон ролларини Баҳодир Маматхонов, Қосимжон Олимжонов ишонарли талқин этишмоқда. Асарни режиссёр Жавлон Тошхўжаев қайта саҳналаштирди. Куй ва қўшиқларни Ўзбекистон халқ артисти, бастакор Ғуломжон Ҳожиқулов тайёрлаб берди. Асардаги рақсларни бош балетмейстер, Ўзбекистон халқ артисти Малоҳатхон Исҳоқова саҳналаштирди. Саҳна безакларини театр бош рассоми, Ўзбекистонда хизмат кўрсатган маданият ходими В. Лийган ишлади.

Н. ИНОҚОВ

Наманган шаҳридаги 40-ўрта мактабда «Усмон Носирни эслаб» мавзуида қизиқарли суҳбат бўлиб ўтди. Мактабнинг тил ва адабиёт ўқитувчиси, Н. К. Крупская мукофоти лауреати Ж. Тошпўлатов У. Носирнинг ҳаёти ва ижоди тўғрисида сўзлади. Сўнгра У. Носир номидаги пионерлар уюшмаси аъзолари Ҳ. Аҳмедов, У. Нормирзаев, И. Салмонов, Н. Тошпўлатов шоирнинг «Юрак», «Боғим», «Юр, тоғларга» каби шеърларини ёддан ўқидилар. Дарснинг бундай қизиқарли тарзда ўтказилиши ўқувчиларда адабиётга муҳаббат уйғотмоқда.

О. ТОШПЎЛАТОВ

ЯНГИ НАШРЛАР

«СИРЛИ ОЛАМ»

Сўнгги йилларда коинот, олам мўъжизалари ва тилсимотлари, инсон руҳиятининг биз ҳали англаб етмаган сирларини ўрганишга қизиқиш кучайди. Бу ишга, айниқса, жумҳуриятимизда жиддий эътибор берила бошланди. Ўзбекистон ЛКЁИ Марказий Қўмитасининг илмий-оммабоп, илмий-бадиий, саргузашт ва фантастика ойномаси — «Сирли олам»нинг нашр этилиши шу эътиборнинг натижаси бўлди.

Куни кеча ойноманинг биринчи сони босмадан чиқди. Ундан Мурот Ўрознинг «Турк асотир (миф)лари», Жонатан Ландаунинг «Будда қиссаси» асарлари, Евгений Березиковнинг «Барҳаёт шоҳ афсонаси», Носир Муҳаммаднинг «Анқони маҳрам қилдингиз...» бадиалари, Хуршид Дўстмуҳаммаднинг «Башорат қиламан, ишонасизми?» мақоласи ва бошқа кўплаб қизиқарли материаллар ўрин олган. Марказий матбуотда чиққан материаллар асосида М. Иброҳимова тайёрлаган «Қиёмат қойим бўладими?» мақоласи ҳам ўқувчиларда катта қизиқиш уйғотади, деб ўйлаймиз.

«ДОСТЫҚ ТУЫ»

Достық туы

№ 1

Өзбек ССР Жоғарғы Советі мен республика Президенті жанындағы Министрлер Кабинетінің газеті

СӘТ САПАР ТІЛЕЙМІН

ШАҢЫРАҒЫҢ БИІК, ІРГЕҢ БЕКЕМ БОЛСЫН!

Сўнгги аҳоли рўйхати маълумотларига қараганда Ўзбекистонда 800 мингдан кўпроқ қозоқлар истиқомат қилади. Уларнинг тили, урф-одати, анъаналари, тарихи, маданияти авайлаб-асралиши учун жумҳуриятимизда анчагина ишлар қилинмоқда. Шу йўлдаги хайрли ишлардан бири «Дўстық туы» («Дўстлик байроғи») рўзномаси чоп этила бошлагани бўлди.

Яқинда рўзноманинг биринчи сони босмадан чиқди. У Ўзбекистон ССР ва Қозоғистон ССР Президентларининг рўзноманинг дастлабки сони чиқиши муносабати билан йўллаган табриклари билан очилади.

Рўзноманинг биринчи сони ўзбек ва қозоқ халқлари ўртасидаги дўстликка бағишланган десак хато бўлмайди. Чунки унда босилган қатор материалларда шу мавзу асосий ўринни эгаллайди.

Фарҳод МУСАЖОН

БАХТЛИ ИНСОН

ЭРТАЛАБДАН АСАБ бузилдими, тамом, кун бўйи иш чаппасидан кетар экан. Ишонмасангиз кеча бошимдан ўтган воқеани эшитинг.

Кўзимни очсам йигирма бешта кам тўққиз. Ирғиб турдиму хотинимга бақирдим.

— Нега уйғотмадинг, ишга кеч қолибманку.

Хотиним индамади. Нега авзойи бузуқлигини суриштириб ўтиргани вақт йўқ эди, апил-тапил ювиниб кийиндиму нонушта қилиш учун ўтирдим.

— Бўлақол!

— Нима бўлақол? — Хотиним шошмасдан, парвойи фалак бир кайфиятда сўради.

— Нонушта тайёрла.

— Қанақа нонушта?

Хотинимнинг атай ўзини гўлликка солаётгани жиғимга тегди. Узоқ йил бирга яшаб оғиз очмасдан бир-биримизни тушунадиган бўлиб кетгандик.

— Биламан, уйда ейдиган ҳеч вақо йўқ, ландовур эринг на колбаса, на тухум, на сариёғ топиб кела олади, — дедим асабга эрк бермай, — Шунинг учун бир бурда нон билан бир пиёла иссиқ чой бўлса кифоя менга.

— Иссиқ чойни сизга қаердан оламан?

— У нима деганинг? — қанчалик ўзимни ушлашга ҳаракат қилмай, қоним қайнай бошлади.

— Чой қайнатиш учун гугурт керак, бир ҳафтадан бери жаврайман, топиб келолмаяпсиз.

— Битта гугурт деб уруш чиқарма! Ахир анқонинг уруғи эмаску.

Хотиним мақсадимни дарров фаҳмлади.

— Қўшнидан гугурт сўраш жонимга тегди.

Шитоб билан ўрнимдан турдим.

— Бўпти, гугурт йўқ деб қозонни сувга ташлаб ўтиравер, кечқурун ҳам овқат қилма.

— Вой, овқат қил десангиз ҳам қилолмасдим. Уйингизда картошкадан бўлак...

— Бўпти, картошка қовур! — хотинимнинг оғзига урдим.

— Думба ёғигами ё зайтун ёғи ҳам бўлаверадими? — хонимнинг тили ёмон заҳар, ҳар бир сўзи кўкракни тешиб курак-дан чиқади. Аммо ҳозир пичингига чидадим, чунки уч кун бўлди, уйда бир томчи ёғ қолмаганди.

— Ёғ қуриб кетгур магазинда бўлмаса нима қилай?! Жувозим йўқки...

— Бошқаларнинг эри нима қиляпти, қандай қилиб топиб келяпти?

Яна тутақиб кетдим.

— Ҳа, мен шунақа ношуд, ландовур эрман. Эплаб бирор нарса топиб келолмайман! Шайтонликни, тилёғламаликни билмайман, думимни ликиллатиб магазинчидан садақа сўролмайман. Қалпоғини бериб олишга эса қурбим етмайди, негаки бир ойлик маошим аранг бир ҳафтага етади, — хўрлигим келиб овозим ўзгарди, — энди кўнглинг жойига тушдими?

Бу гал хотиним тилини тийди. Даҳлизга чиқиб палтомни кия бошладим.

— Ҳужжатларингизни олдингизми?

— Нима, командировкага кетяпманми ҳужжат кўтариб юраман?

— Энди, магазин-пагазинга кирсангизу бирор нарса бераётганнинг устидан чиқиб қолсангиз ололмай ачиниб юрманг демоқчиман-да.

— Бозор иқтисодиётига ўтса ўтақолишмайдими? Чўзган сари кундан кунга баттар бўлиб бораяпти. Одамлар нарх кўтарилар экан, деб ваҳимага тушиб қолган, керак бўлса-бўлмаса учраган нарсани олиб ғамлаб қўйяпти. Бунақада, албатта, қаҳатчилик бўлади-да.

Туфлимни кияётган эдим ичкари хонадан еттинчи синфда ўқийдиган қизим чиқиб келди.

— Адажон, уй ишимга ёрдам берворинг.

— Яна масаламми?

— Йўқ, она тили. Бахт нималиги ҳақида ўз фикрингизни ёзиб келинг, деган эдилар муаллимимиз.

— Бахтми? Ҳозир шошиб турибман, қизим. Кечқурун ёрдам бериб юбораман.

Шундай деб чиқиб кетдим.

Тушликка яқин бундай қарасам ҳамма ҳамкасбларим кўчага чопишаяпти. Ҳа, десам қаршимиздаги магазинда нарса берармиш дейишди. Нималигини суриштириб ўтирмай магазинга югурдим.

Борсам тумонат одам. Жон бошига икки юз граммдан сариёғ билан икки қутидан гугурт бераётган экан. Бир соатдан ортиқ навбатда турдим.

Навбатим яқинлашган сари хавотир ва ҳаяжоним ортиб, асабларим таранг тортилаверди. Шунча вақт кутсангу энди сенга келганда тугади, деб қолса алам қилади-да одамга.

Яна ярим соатдан кейин, ниҳоят навбатим етди.

— Менга сариёғ ҳам, гугурт ҳам беринг, — дедим ҳовлиқиб.

— Ҳужжатингизни кўрсатинг, — деди сотувчи худди жосусни қўлга туширгандек менга совуқ назар ташлаб.

Нима учундир менга жуда малол келди сотувчининг гапи. Паспортимни тумшуғига олиб бордим.

— Ушланг!

— Нега дўқ урасиз? — сотувчи ҳам тутоқди.

— Кўриб туриб ҳужжат сўрайсиз!

— Бу гапингизни бориб ўша қонун чиқарганларга айтинг! Бизга ҳамманинг ҳужжатини кўриб мол сот дейишган...

Кечқурун икки юз грамм сариёғ ва икки қути гугуртни кўтариб ёруғ юз билан, мардонавор қиёфада уйимга кириб бордим.

Хотиним харид қилган нарсаларимни кўриб, шуми топиб келганинг дегандек лабини бурди.

Меҳмонхонага кирсам телевизор тиқилган, ҳар доимгидек овозини ванғиллатиб қўйишибди. Устига устак битта олифта бахт ва фаровонлик тўғрисида ваъзхонлик қиларди.

— Ўчирларинг анавини овозини, — деб ўшқирдим. — Магазинга иши тушмайди шекилли бу лўттивознинг!

Хотиним пайтдан фойдаланиб мени чақиб олди.

— Булар магазинда нима қилсин! Тили ширин бўлгани учун унвону мукофотлар, олий мансабу имтиёзларнинг барчаси шуларники. Сизга ўхшаган бетга чопарлар эса йигирма йил мобайнида оддий инженерликдан нарига ўтолмай юраверади.

ЭНДИ ХОТИНИМНИ болохонадор қилиб сўкмоқчи эдим хонага қизим кириб қолди.

— Ада, бахт нималиги ҳақида гап топиб келдингизми? Кечқурун ёрдамлашаман девдингиз-ку.

— Бахтми?! — аҳволим ўзимга таъсир қилиб йиғламоқдан бери бўлиб қиқир-қиқир кулдим. — Бахт бу, қизим, рўзғорга бирор нарса топиб келиш. Ҳа, ҳозир бундан ортиқ бахт йўқ. Мана, бугун мен энг бахтли инсонман, эшитяпсанми, энг бахтли инсонман.

ШУМ ГАЛЕРЕЯСИ

Рассом А. Ҳакимов

РАҚСГА ТУШИШНИ БИЛМАЙМАН

— Биласанми дўстим, менинг бувам тўқсон йил яшаб бирон марта стакан ишлатган эмас, — дея мақтанди Жон.

— Бунинг ажабланарли жойи йўқ, чунки ашаддий ичувчилар шишанинг ўзидан ичишни хуш кўрадилар-да.

●

Профессор: — Мен шундай дарс ўтаманки, ҳеч ким ухлаб қолмайди?

Студент: — Тўғри айтасиз, ўртоқ профессор, сизнинг бундай бақириб дарс ўтишингизда ким ҳам ухлай оларди.

●

Хотин: — Сен, мен ўлганимдан кейин, гўрим устида рақс тушсанг керак-а?

Эр: — Нималар деяпсан. Ахир мен рақсга тушишни билмайман-ку.

●

Бир жаноб иккинчи жаноб ҳузурига келиб деди:

— Сэр, сиз мени бир ой аввал дуэлга чақирган эдингиз?!

— Хўш, — деди иккинчи жаноб ажабланиб.

— Мен сизга ўшанда эндигина уйланганлигимни ва ҳали яшашдан умидим борлигини айтган эдим.

— Ҳа, эсимда.

— О, жуда соз, мен энди ўз фикримдан қайтдим. Хоҳлаган вақтингизда дуэлга чақиришингиз мумкин.

Инглизчадан
Ойпошша ҲОШИМОВА
таржимаси

●

Бир кишининг аҳволи кундан-кунга оғирлашиб борарди. Хотини эса унга ғамхўрлик қилиш ўрнига кун бўйи гапириб тинчлик бермасди. Ниҳоят сабри тугаган бемор хотини билан врач ҳузурига борди. Врач беморни текшираётганда хотини тинмай гапириб турди.

— Эрингизга тинчлик керак ва кўп ухлаши лозим, — деди врач беморни текшириб бўлгач. — Мен ҳозир бир нечта дори ёзиб бераман...

— Кечирасиз, бу дориларни у қачон ичиши керак? — сўради аёл.

— Бу дорилар сиз учун, — деди врач. — Эрингиз соппа-соғ! Дориларни эса сиз ўзингиз камроқ гапириб кўпроқ ухлашингиз учун ичишингиз шарт.

Немисчадан
Шуҳратой ИМЯМИНОВА
таржимаси

Маърифатхона

Франтс КАФКА

Франтс Кафка (1883 — 1924) XX аср Оврупо адабиётининг ғайриоддий, буюк адибларидан саналади. Кафка мураккаб шахс. Унинг «Суд иши», «Қаср» романларида, «Жазо колонияси», «Эврилиш» каби кичик асарларида асримизнинг улкан фожиаси — маъмуриятчилик, инсон шахсининг эрксизлиги тасвирланади. Қуйида унинг кундаликларидан, суҳбатларидан парчаларни ўқир экансиз, жуда бўлмаганда, адибнинг башоратчилик салоҳиятига тан берарсиз деган умиддамиз.

●

Густав Яноух ўқимоқчи бўлиб юрган китобларни кўздан кечираётган Кафка бундай дейди:

— Сиз замонавий асарларни кўп ўқиркансиз. Замонавий китобларнинг аксарияти бугунги куннинг хира тортган тасвиридир, холос. Булар жуда тез сўнади. Эски китобларни кўп ўқишингиз керак. Классикларни. Гётени. Эскилик ўзининг энг ботиний қадриятини — боқийлигини намоён қилади. Янги бўлса бўлди дегани ўткинчидир. Бугун жуда ажойиб туюлган нарса эртага ўзининг бутун бемаънилиги билан кўзга ташланади. Адабиётнинг сўқмоғи шундоқ...

●

Бодлер ҳақида:

— Шеърият — касаллик. Даражани тушириш, соға йиб кетиш дегани эмас. Аксинча! Иссиқлик тозалайди, равшанлик бахш этади.

●

Г. Яноух чехлар билан олмонлар ўртасидаги муносабатлар ҳақидаги суҳбатда икки миллатнинг бир-бирини яхши тушуниши учун чех тарихини олмон тилида чиқариш кераклиги тўғрисида гапиради.

— Фойдасиз. Уни чехлар билан яҳудийлар ўқимаса, ким ҳам ўқийди? Олмонларнинг ўқимаслиги аниқ. Ахир улар билишни, тушунишни, ўқишни истамайдилар, ўйхаёллари эга бўлиш, ҳокимлик қилишда. Тушуниш эса, бу ниятларга тўсиқ бўлиб келган. У ҳақда ҳеч нарса билмай туриб яқинингга жабр-зулм қилишдан осони йўқ. Ҳеч бўлмаса, виждон азобида қийналиб ўтирмайсан...

●

Алвон байроқлару шиорлар кўтариб йиғинга кетаётган бир тўп ишчиларни учратган Кафка бундай дейди:

— Бу одамларда ишончни, қатъиятни, қудратли ҳафсалани кўрдим. Улар кўчани эгаллаб олганларидан бутун дунёни эгаллаб олганмиз деб ўйлаб, қаттиқ янглишадилар. Чунки ҳозирданоқ улар орқасида котиблар, тўралар, уддабурон сиёсатчилар — ўзлари ҳокимиятга йўл очиб бераётган замонавий султонлар турибди.

— Сиз омманинг қудратини тан олмайсизми?

— Мен шаклсиз, жиловлаб бўлмайдигандай туюлган, аммо ўзини жиловлаб, қолипга солишларини истаган омма кучини кўряпман. Ҳар қандай асл инқилоб инсонлат бошига янги бир Напалеон Бонопарт туғиб беради.

— Сиз рус инқилобининг кейинги ривожига, кенгайишига ишонмайсизми?

— Тошқин қанчалар кенгайса, сув шунчалар саёзлашиб, лойқаланиб бораверади. Инқилоб буғланиб, янги бюрократиянинг балчиғи қолади, холос. Чарчаган башариятнинг кишанлари идора қоғозларидан яралган...

●

Г. Яноух, Афлотун ўзининг орзу қилган баркамол давлатида шоирлар бўлмаслиги керак деган фикрни илгари суради.

— Бунинг тушунарсиз жойи йўқ. Шоирлар инсонларга кўз бўлишга, шу билан мавжуд воқеликни ўзгартиришга интиладилар. Улар янгилик тарафдори бўлганликлари учун ҳам давлатга ўта хавфли бўлмиш унсурлардан саналади. Чунки давлат ўзининг барча хизматкорлари билан бирга метиндай мустаҳкам муқимликни истайди.

●

— Сизнингча, матбуот ҳақиқат учун кураша олмайди.

— Ҳақиқат ҳаётнинг сотиб олинмайдиган буюк қадриятлари сирасига киради. Инсон буларни муҳаббат ё гўзаллик каби, инъом сифатида олади. Рўзнома эса — сотиб олинадиган нарса.

— Демак, матбуот инсониятни аҳмоқ қилиш учун хизмат қиларканда, шундайми?

— Йўқ, йўқ! Барча нарса, жумладан, ёлғон ҳам ҳақиқат учун хизмат қилади. Соялар қуёшни тўса олмайди.

●

— ... Ёшлик бахтиёрдир. Чунки гўзалликни кўришдай қобилиятга эга. Бу қобилият йўқолгач, умидсиз қарилик, сўниш, бахтсизликларга гал келади.

— Қарилик бахтни бутунлай инкор этади, демоқчисизда?

— Аксинча, бахт қариликни инкор этади. Кимки гўзалликни кўра билиш қобилиятини йўқотмаган экан, қаримайди.

●

— Ҳеч нарсага ишониб бўлмайди. Шундай экан, ҳеч нарсани айтиб ҳам бўлмайди. Фақат, бақириш, валдираш, хириллаш мумкин, холос. Ҳаёт оқими инсонни қаёқларгардир — билиб бўлмас йўқликка элтаяпти. Эндиликда инсон тирик мавжудот эмас — нарсага, буюмга айланиб қолган.

●

— Гуноҳ нима?.. Биз сўз ва фаолиятни тушунамиз, бироқ биз дунёни ҳис қилиш ва билишни унутиб қўйдик. Балки шунинг ўзиёқ лаънат, худонинг қарғиши, ақлсизликдир...

●

Умидсизланма, умидсизликка тушмаганинг учун ҳам умидсизланма! Ҳаммаси тугагандай туюлган пайтда ҳам қаердандир янги куч пайдо бўлади, демак, сен яшаяпсан. Агар бу кучни топа олмас экансан, ҳаммаси тамом, устига-устак, бу — абадий йўқотиш бўлади.

●

Агар маҳкум бўлсам, нафақат ўлимга, балки то ўлгунимча қаршилик қилишга маҳкумман.

Рус тилидан ЖАҲОНГИР ўгирди

СИЗ ҚАНДАЙ ИЗОҲЛАЙСИЗ?

КЎРМАЙИН ҲАМ, КУЙМАЙИН ҲАМ

Иккита нозик меҳмонга 95 дан дамлаб турсам, почтачи келиб қолди. Велосипедига бир қоп нимадир ортиб олган. Олдимда тўхтади-да, қопни авайлаб ерга қўйди. Сўнг, «Раҳмат, сенга» деди. Мен 95 нинг пачкасини кўриб миннатдорчилик билдираяпти, деган хаёлга бориб, «Ўзи бир солим эди, бошқа қолмади» деворибман. У кулиб юборди:

— Қўрқма, менга тўқсон бешинг керак эмас, сен топишмоқ сурат эълон қила бошлаганингдан буён хатларимиз сони икки баравар ошди. Шуни ҳисобга олиб хўжайинлар менинг ойлигимни ҳам оширишди.

— Э, шунақа денг. Жуда яхши иш бўлибди-да. Айниқса, бозор иқтисодиётига ўтаётган паллада ойлик ошганига нима етсин. Қопдаги нима? Сизам ими-жимида бозор иқтисодиётига тайёргарлик кўриб юрибсиз шекилли?

— Дўконларда ҳеч вақо бўлмаса, қаёқдан тайёргарлик кўраман. Қопдагилар сенга янги йил совғалари — хат. Икки минг уч юзта. Санаб ол. Ҳамма конвертнинг бетига «Сиз қандай изоҳлайсиз?»га деб ёзилган.

Почтачи шундай деди-да дарров ортига қайтди.

Мен қопни оғзини очиб хат ўқишга киришдим. Жуда қизиқ жавоблар келибди. Мана, сизлар ҳам бир ўқиб кўринглар:

«Бу бўш пештахталарни кўрмайин ҳам, куймайин ҳам».

М. ИСМОИЛОВА
Хатирчи

●

«Бу ўспирин катта бўлса халқ депутати бўлади».

С. РАЖАБОВ
Бувайда

●

«Қайта қурилган бош».

Х. ЗОҲИДОВ
Қўқон

«Кўринг, ҳавас қилинг, фуқаросиман, мен улуғ советлар мамлакатининг».

А. БЎРИЕВ, У. ОЧИЛОВ.
Сирдарё

●

«Марказбоп фуқаро».

Д. ЙЎЛДОШЕВА
Фарғона

●

«Ошкораликка ҳам мослашдик».

Ж. БЕРДИЕВ
Қубодиён

●

«Қулоқ билан эшитмоқ бор-у, кўз билан кўрмоқ, оғиз билан емоқ йўқ».

А. МИНГБОЕВ
Тошкент

●

«Орол бўйида яшовчилар учун «противогаз».

М. ҒОЗИБЕКОВА
Комсомол тумани

●

«Аъло мамлакатнинг «аъло» фарзанди».

А. УММАТОВ
Тошкент

●

Кўзбойлоғич сенинг
кўзинг бойлаб кетди,
Кўзинг бойлаб ўз томоғин
«мой»лаб кетди.
Кўзингни сен очгинунгча,
эй, ўзбегим,
Сув текинга пахталаринг
«той»лаб кетди,
Тиллоларинг вагонларга
жойлаб кетди.

Ҳ. АҲМЕДОВ
Тошкент

●

Ош бериб «юқори»га
Ошсиз қолган ўзбегим.
Пахта, Орол дастидан
Бошсиз қолган ўзбегим.

Ж. ФОЗИЛОВ
Бағдод

●

Аё, дўстлар бу юзи йўқ
«босмачи»дир.
Бойликларим ўз юртига
ташмачидир.
Бизларни хўп матбуотда
қора қилган.
Ўша юзсиз ёлғончи-ю
ёзмачидир.

Шарафиддин ИСМОИЛ ўғли
Қўқон

●

Кўрмайин ҳам, куймайин,
Бу бозор нарх-навосин
Мўл-кўлчилик бўлурми
Ким топаркин давосин.

П. САТТОРОВ
Ойинкўл

●

Кўрган куним шул бўлди,
Ҳидлаш, кўриш пул бўлди.
Эшитмоқ бор, емоқ йўқ
Бозор нархи «ҳур» бўлди.

Н. ШОКИРОВ
Марҳамат

●

Оғанг мен деб лоф ураман
Шунча шилғонимни кўр.
Ҳақинг талаб қилғонингда
Тескари турғонимни кўр.

Н. БАРАТОВ
Бекобод

●

Бўм-бўш,
бўм-бўш,
бўм-бўш.
Чаноғи ҳам қолмаган
далалар бўм-бўш.
Далаларда билим олган
каллалар бўм-бўш.

С. МАҲМУДОВА
Фарғона

●

Юзингни қора дейдилар,
Чайқовчи акам, ёр-ёр.
Оч юзингни, халқ бир
кўрсин.
Юлғич акам ёр-ёр.

Ҳ. ИБРОҲИМОВА
Наманган

●

Товламачи, чайқовчилик,
Қилган ишим аксари,
Оқибатда қилмишимдан
Юзим бўлди тескари.

М. ЖЎРАЕВА
Балиқчи

●

— Шум, ҳо шум. Қани чой?

— Ие, изоҳлар билан овора бўлиб «нозик» меҳмонларни унутиб қўйибман-ку. Дамлаб қўйган 95 ҳам совиб бўлибди. Мен чопдим. Меҳмонларга янги чой дамлаб бергунимча манави суратга изоҳ топиб туринглар.

ШУМ БОЛА

ЭЪЛОНЛАР

Ўзбекистон ССЖ Маданият нозирлиги
М. Қориёқубов номидаги Ўзбек Давлат филармонияси
В. И. Ленин номидаги ССЖИ халқлари дўстлиги саройида
18, 19 ЯНВАРЬ СОАТ 19.30 ДА
Алишер Навоий таваллудининг 550 йиллигига бағишланади

НАВО ВА ШЕЪРИЯТ КЕЧАСИ

ҚАТНАШАДИЛАР:
М. ТУРҒУНБОЕВА НОМИДАГИ «БАҲОР» ДАВЛАТ ЎЗБЕК ХАЛҚ РАҚС АНСАМБЛИ
Бадиий раҳбари — Ўзбекистон ССЖ халқ артисти Маъмура ЭРГАШЕВА.
Ўзбекистон ССЖ Телевидение ва радио эшиттириш Давлат қўмитасининг
МАҚОМЧИЛАР АНСАМБЛИ
Бадиий раҳбари — Ўзбекистон ССЖ халқ артисти Абдуҳошим ИСМОИЛОВ.
«ШОДЛИК» ДАВЛАТ АШУЛА ВА РАҚС АНСАМБЛИ
Бадиий раҳбари — Ўзбекистон ССЖ халқ артисти Дилафруз ЖАББОРОВА.
«ЗАРАФШОН» ДАВЛАТ ФОЛЬКЛОР АШУЛА ВА РАҚС АНСАМБЛИ
Бадиий раҳбари — Ўзбекистон ССЖда хизмат кўрсатган артист Шавкат МУҲАМЕДОВ.
Ўзбекистон халқ шоири
Абдулла ОРИПОВ,
шоир Муҳаммад ЮСУФ,
Ўзбекистон халқ ҳофизи
Фаттоҳхон МАМАДАЛИЕВ
Ўзбекистон ССЖда хизмат кўрсатган артист Турғун АЛИМАТОВ.
Ўзбекистон ССЖ халқ артистлари:
Камолиддин РАҲИМОВ,
Ғуломжон ЁҚУБОВ,
Ёқуб АҲМЕДОВ.
Ўзбекистон ССЖда хизмат кўрсатган артистлар: Фахриддин УМАРОВ, Мунożот ЙЎЛЧИЕВА, Феруза СОЛИҲОВА, Нуриддин Ҳайдаров.
Программани — Ўткир СИДДИҚОВ олиб боради.
Режиссёр — Абдурашид РАҲИМОВ.
Балетмейстер — Вилоят ОҚИЛОВА.
Чипталар сарой кассаларида 11.00 дан сотилмоқда.

Ўзбекистон ССЖ Маданият нозирлиги
М. ҚОРИЁҚУБОВ НОМИДАГИ ЎЗБЕК ДАВЛАТ ФИЛАРМОНИЯСИ
В. И. ЛЕНИН НОМИДАГИ ССЖИ ХАЛҚЛАРИ ДЎСТЛИГИ САРОЙИДА
Алишер Навоий таваллудининг 550 йиллигига бағишланади
24, 25, 26, 27 ЯНВАРЬ СОАТ 19.30 ДА
АЛИШЕР НАВОИЙ РУҲИНИ ШОД ЭТИБ
ШЕРАЛИ ЖЎРАЕВ КУЙЛАЙДИ
Чипталар сарой кассаларида соат 11.00 дан сотилмоқда.

МУАССИСЛАР: ЎЗБЕКИСТОН ЁЗУВЧИЛАР УЮШМАСИ ВА ЖУМҲУРИЯТ МАДАНИЯТ НОЗИРЛИГИ.
●
НОШИР: ЎЗБЕКИСТОН КП МҚ НАШРИЁТИ.

ЎЗБЕКИСТОН АДАБИЁТИ ва САНЪАТИ
«ЛИТЕРАТУРА И ИСКУССТВО УЗБЕКИСТАНА»
Издается на узбекском языке

Бош муҳаррир Аҳмаджон МЕЛИБОЕВ
Таҳрир ҳайъати: Ҳафиз АБДУСАМАТОВ, Усмон АЗИМОВ, Ҳамидулла АҚБАРОВ, Рамз БОБОЖОН, Одил ЁҚУБОВ, Аҳмад ЖАББОРОВ, Баҳодир ЖАЛОЛОВ, Асқад МУХТОР, Абдулла ОРИПОВ, Тоҳир ШАМСИЕВ, Озод ШАРАФИДДИНОВ, Тўлапберган ҚАЙИПБЕРГАНОВ, Малик ҚАЮМОВ, Тўлқиной ҚОДИРОВА, Пиримқул ҚОДИРОВ, Иброҳим ҒАФУРОВ (бош муҳаррир ўринбосари), Маматқул ҲАЗРАТҚУЛОВ

РЕДАКЦИЯ АДРЕСИ: Тошкент — 700083, Ленинград кўчаси, 32.
ТЕЛЕФОНЛАР: бош муҳаррир — 33-52-91, 32-57-42; бош муҳаррир ўринбосари — 33-43-65, 32-54-66; масъул котиб — 33-49-93; котибот — 32-58-49; БЎЛИМЛАР: ижтимоий-сиёсий — 32-56-50; танқид ва адабиётшунослик — 32-55-98; назм ва наср — 32-55-78; санъат — 32-56-48, 32-54-56; хатлар ва оммавий ишлар — 32-56-49; шум боланинг чойхонаси — 32-54-71.

ЖУМА КУНЛАРИ ЧИҚАДИ
●
БАҲОСИ 25 ТИЙИН.

Редакцияга келган қўлёзма ва суратлар муаллифларига қайтарилмайди.

Ўзбекистон Компартияси Марказий Комитети нашриётининг Меҳнат Қизил Байроқ орденли босмахонаси. Тошкент шаҳри. Индекс 64593. Буюртма 4733.
1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12